

ସତ୍ୟ

ରାଜା ପ୍ରତାପସିଂହ

ଶ୍ରୀ ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର, ବି. ଏ., ଏଲ୍. ଟି.

Ranā Pratap Singh

BY

DAYANIDHI MISRA, B. A., L T.

ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ

Published by

The Students' Store, Berhampore.

Printed by D. Rath

AT THE STORE PRESS,

BERHAMPORE.

1930.

Price. 10 annas.

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦.୧୦

Middle School Series.

ସରଳ ସାହସ୍ୟ ୧ମ ସୋପାନ	(ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ନିମନ୍ତେ)	ଟ ୦ ।
„ ୨ୟ „	(୫ମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	ଟ ୧ ।
„ ୩ୟ „	[ଷଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ]	ଟ ୦ । ୫
„ ୪ର୍ଥ „	(ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	ଟ ୦ । ୫

ରକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରଦାସ ୧ମ ଭାଗ (ପ୍ରଥମ ପରମ୍ପରା ବା ୨ୟ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	} ଶ୍ରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର ଏଲ୍. ଟି. ଟ ୦ ୫ ୫
„ (୨ୟ ପରମ୍ପରା ବା ୨ମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	
„ (୩ୟ ପରମ୍ପରା ବା ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	ଟ ୦ ୫ ୫
ଶ୍ରୀ କାଳୀଆ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ବି. ଏ. ଏଲ୍. ଟି.	

ପ୍ରାଥମିକ ବିଜ୍ଞାନପାଠ (୧ମ ପରମ୍ପରା ବା ୨ୟ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	} ଟ ୦ ୫ ୫
ଶ୍ରୀ ବିନୟସୁନ୍ଦର ଗଜାପତି, ବି. ଏ. ଏଲ୍. ଟି.	

„ (୨ୟ ପରମ୍ପରା ବା ୨ମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	ଟ ୦ ୫ ୫
ପ୍ରାଥମିକ ଗଣିତ (୧ମ ପରମ୍ପରା ପାଇଁ)	ଶ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀନାଥ ବର୍ଦ୍ଧନ, ଟ ୧ ।
„ (୨ୟ ପରମ୍ପରା ପାଇଁ)	ବି. ଏ. ଏଲ୍. ଟି. ଟ ୦ ୫ ୫

ଭୂଗୋଳ ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରଥମ ପରମ୍ପରା ନିମନ୍ତେ)	ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଗାର୍ଯ୍ୟ ବି. ଏ. ଟ ୦ । ୫
„ (ଦ୍ୱିତୀୟ ପରମ୍ପରା ନିମନ୍ତେ)	„ ଟ ୦ ୫
„ (ତୃତୀୟ ପରମ୍ପରା ନିମନ୍ତେ)	„ ଟ ୦ ୫ ୫
ସହଜ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା (ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ନିମନ୍ତେ)	ଶ୍ରୀ ଦିବାକର ପଟ୍ଟନାୟକ ଟ ୦ । ୫
„ (ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ନିମନ୍ତେ)	„ ଟ ୦ ୫

କ୍ରିଆତ୍ମକତାର

ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତ୍ୱ (ଗଣ୍ୟମ୍)

The Students' Store

BERHAMPUR (Ganjam)

ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର



ପରମାରାଧ୍ୟ ଓ ପିତୃଦେବଙ୍କ

ଶ୍ରୀଚରଣକମଳରେ

* ଉତ୍ସର୍ଗ *



ଭୂମିକା

(ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ)



ଏହି ପୁସ୍ତକର କେତେକାଂଶ “ମୁକୁର”ରେ ବାହାରୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ଉପାଖ୍ୟାନ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି ।

ରାଣା ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ମହମ୍ମଦ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ମାତୃଶ ଲେଖକ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହେଲେ ସ୍ୱଳ୍ପ । “ଉଦ୍‌ଗ୍ରଣେଃ କର୍ତ୍ତୃମାଗତ୍ୟ ଶୃପଳାୟ ପ୍ରଣୋଦିତଃ” ହୋଇ ମୁଁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦୟାକ୍ଷେପ କରିଅଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋର ଲେଖାରେ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅଣାକର୍ତ୍ତେ, ସହୃଦୟ ପାଠକପାଠିକାବୃନ୍ଦ ନିଜ ଉଦାରତାଗୁଣରେ ସକଳ ଦୁଃ ମାର୍ଜନା କରି ଲେଖକକୁ କୃତଜ୍ଞତା-ପାଶରେ ଅବଦ୍ଧ କରିବେ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଣୟନରେ ବଙ୍ଗଳା ଶାଖାରେ ପ୍ରକାଶିତ ରାଜସ୍ଥାନର ଇତିହାସ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦ୍ଵିଜେନ୍ଦ୍ରଲଲ ରାୟଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ “ରାଣା ପ୍ରତାପ” ନାମକ ନାଟକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଉକ୍ତ ଲେଖକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରଗୁଣୀ ରହିଲି । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର



ଶକ୍ତିବିଂଶତି ଓଷ୍ଠରେ ମୋଗଲ ଅଭିଷେକୀ ବସନ୍ତ ପ୍ରାଣ ବଦନ [ପୃଷ୍ଠା ୨୩]

ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହ

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅଭିଷେକ



ରାଜପ୍ରାନ୍ତର ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମେବାଡ଼ ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ଅଟନ୍ତି । ସେମାନେ ରାଜବନ୍ଧୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଂଶଧର ବୋଲି ଗଣ୍ୟ କରାଯାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଏହି ରାଜ୍ୟ ଉଦୟପୁର ନାମରେ ଅଦିହତ ।

କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବେ ଏହି ରାଜ୍ୟ ମେବାଡ଼ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ସପ୍ତସିଂହ ଚିତୋଡ଼ ଦୁର୍ଗ ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ମେବାଡ଼ର ରାଜାମାନେ ରାଜପ୍ରାନ୍ତର ନରପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରାଣତା, ସମରନୈପୁଣ୍ୟ ଓ ପ୍ରଜାବାସୀଙ୍କର ଉନ୍ନତ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଗୌରବାନ୍ୱିତ । ସେମାନେ ଶିଖୋଦାୟ ନୃପତିନାମରେ ଇତିହାସରେ ପରିଚିତ ।

ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଭାରତାଧିକାର ସମୟରେ ମେବାଡ଼ର କାର୍ତ୍ତିକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଛୋର ଜଗତକୁ ବିମଳ ସୌରଭରେ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲା ।

ଶିଶୋଦାସ-କୁଳ-ଜଳକ ସମରସିଂହ ଶତ୍ରୁମୁଖ ଦୋଷକ ଭାରତାକ୍ରମଣ-
 ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଚୌଦାନ ନରପତି ପୃଥ୍ବୀରାଜଙ୍କ ସହାୟତା କରି
 ଯବନ-ଉଦ୍ୟମକୁ ଏକାଧିକଥର ବ୍ୟର୍ଥ କରିଥିଲେ । ସତ୍ୟଶିରୋମଣି
 ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ଅଳଗସ୍ତନାଭିଳାଷୀ ଅଲଭ୍ୟଦିନ ଝିଲଜି ଗଣା ଉତ୍ତମସିଂହଙ୍କ
 ନିମ୍ନରେ ଚପରି ଅପମାନିତ ଓ ଲଜିତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ଇନ୍ଦ୍ରଦାସ-
 ପାଠକମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ ଅଟେ । ପୁଣି ଯବନର କବଳରୁ କୌଶଳରେ
 ସ୍ବାମିକୁ ରକ୍ଷାକରି ସମ୍ମାନ ପଦ୍ମିନୀ ସେପରି ଜ୍ଞାନୀ ଚିତାର ଅନିଲ-ଶିଖାକୁ
 ଯବନର କୁସମ-ତଳୁ ଅପେକ୍ଷା କୋମଳତର ମଣିଥିଲେ, ତହିଁର ଭୂଳନା
 ପୃଥ୍ବୀର ଇନ୍ଦ୍ରଦାସରେ ବିରଳ । ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପଠାଣ-
 ଶକ୍ତିର ପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋଗଲ-ଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେଲା ଏବଂ
 ମହାଗୀର ବାବର ଇବ୍ରାହିମ ଲେଦକ୍ ପାନପଥ ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରାସ୍ତ
 କରି ରାଜ-ପୁତାନା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମରଯାତ୍ରା କଲେ, ପ୍ରାଚୀନରାଜାୟ ଗଣା
 ସଙ୍ଗେ ବା ସତ୍ତାମସିଂହ ବିଶାଳ ରାଜପୁତ-ବାହିନୀର ଅଧିନାୟକତ୍ବରେ
 ମୋଗଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ବାବରଙ୍କ ଜୟାଶାକୁ ଅକାଶ-
 କୁସୁମରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । ଯଦି ବାବର ଜୟନ୍ତୀ କୂଟ କୌଶଳର
 ଅଶ୍ରୟ ନେଇ ନଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ମୋଗଲ-ଶକ୍ତି ଭାରତବର୍ଷରୁ
 ଏକାବେଳେକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଉଦାତ୍ତ-ରାଜପୁତମାନେ
 ଯବନର କୌଶଳ ବୁଝି ନପାରି ପରିଶେଷରେ ପରାଜୟ ସ୍ବାକାର କରିବାକୁ
 ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ମୋଗଲମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟା ହୋଇଥିଲେ ସତ୍ୟ,
 ମାତ୍ର ରାଜପୁତ-ଶକ୍ତିର ଅଦମ୍ୟତା ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅନୁଭବ
 କରିଥିଲେ ।

ଘଟନା-ବହୁଳ ମେବାଡ଼-ଇନ୍ଦ୍ରଦାସର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣ ଏଠାରେ
 ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଟନାର ଅବଲମ୍ବନରେ ଗୋଟିଏ

ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେପରି କରିବାକୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମୟ ବା ଶକ୍ତି କାହିଁ? ପୁଣି ଶୁଣା ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଡରଢର ବର୍ଣ୍ଣନା ସମୟରେ ଏହି ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ସବିସ୍ତାର ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା ଅପ୍ରାପ୍ତି କି ହେବ ।

ଶୁଣା ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ସମୟରେ ମେବାଡ଼ର ପତନ-ଖଳ ବର୍ଧିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ବନବାରଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ହରିକାଘାତରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧାନ୍ତି ପାନ୍ଥା ସ୍ତ୍ରୀୟ ପୁତ୍ରର ବନ୍ଧ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଶିଶୋଦାୟ କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଯେପରି ଭାରତୀୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ତାହା ଭାବରେ ଶୋଭାରେ ମୁଁ ସୁମାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଶୁରୁ ଉଦୟସିଂହ ଯବନମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ପୈତୃକ ଚିତୋଡ଼ ଦୁର୍ଗ ସମର୍ପଣ କରି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଦୁର୍ଗ-ନିର୍ମାଣରେ ପ୍ରସ୍ତାସୀ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ନୂତନ ଦୁର୍ଗର ନାମ ଉଦୟପୁର ହୋଇଥିଲା ।

ଉଦୟସିଂହ କେବଳ ଏହିଭାବେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇନଥିଲେ । ମେବାଡ଼ ରାଜ୍ୟକୁ ପୃଥ୍ବୀପୁଷ୍ପରୁ ବିଲୁପ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ କାଣ୍ଡର ସୂଚନା କରି ମାନବ-ଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଥିଲେ ବୁଝା ସେ କନିଷ୍ଠ ଓ ଅଯୋଗ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହସ୍ତରେ ରାଜ୍ୟଭାର ନ୍ୟସ୍ତ କରିବାରୁ ପ୍ରଜାମାନେ ଅଭିଶପ୍ତ ଉଦ୍ଭେଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପ୍ରତାପସିଂହ ସେ ସିଂହାସନର ଏକମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ, ଏ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଦୌ ସନ୍ଦେହ ନ ଥିଲା ।

ପିତାଙ୍କ ଜୀବତାବସ୍ଥାରେ ବୁଝା ପ୍ରତାପସିଂହ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟବାସୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଦ୍‌ଗୁଣାବଳୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଥିଲା । ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, ପ୍ରତାପଙ୍କ ଯୋଗେ ମେବାଡ଼ର ଲୁପ୍ତ

ଗୌରବର ଯୁଗରୁଦ୍ଧାର ଦେବ, କିନ୍ତୁ ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ଅବୈଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେମାନଙ୍କୁ ନୈରାଶ୍ୟର ଗଭୀରତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ।

ଶୋଣୀ-ଗୁରୁବଣୀୟ ଝାଲେଇ-ରାଜକୁମାରଙ୍କ ଚରଣ ପ୍ରତାପ ଜନ୍ମ-ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ଉପଶୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ମାତୃଲ ଝାଲେରାଧିପତି ଅଭିଶପ୍ତ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅନ୍ୟଥା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼ସଂକଳ୍ପ ହୋଇ ସେ ମେବାଡ଼ର ପ୍ରଧାନ ସର୍ଦ୍ଦାର ଚନ୍ନାବତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃଙ୍କ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ କନିଷ୍ଠର ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ଅପଣ ଅନୁମୋଦନ କରିନ୍ତି କି ?” ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦେଶ୍ୟ ବୁଝିପାରି ଚନ୍ନାବତ୍ କୃଷ୍ଣ ଅଳ୍ପ ଦୃଢ଼ କହିଲେ, “ନିର୍ବାଣ ପୂର୍ବେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମନ ନୁହେଁ ।” ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କ ଉକ୍ତିର ମର୍ମ ବୁଝିପାରି ଅନଭିବଳମ୍ବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ ।

ପିତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶିବାକୁ ପ୍ରତାପ ପ୍ରଥମେ ପଶ୍ଚାତ୍ତପଦ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ପ୍ରଜାମାନେ ମାତୃକୁମ୍ଭର ଉଦ୍ଧାରକଲ୍ପେ ତାଙ୍କୁ ରାଜା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ, ସେତେବେଳେ ସେ ଅତ୍ୟୁ ସମ୍ମତ ନ ହୋଇ ରହିପାରିଲେନାହିଁ । ବଶେଷତଃ ଚନ୍ନାବତ୍ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱଖୁଭାବରେ ବୁଝାଇଥିଲେ ଯେ, ନିଶ୍ଚୟ ଜଗମନ୍ନ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ବାଧା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏଣୁତରି ସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କରି ପ୍ରତାପସିଂହ ସର୍ଦ୍ଦାରମାନଙ୍କ ସମରାବ୍ୟାହାରରେ ଉଦୟପୁରକୁ ଗମନ କଲେ ।

ପିତାଙ୍କଠାରୁ ରାଜ୍ୟଭାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଜଗମନ୍ନ ଅରାଧେକର ସମସ୍ତ ଅୟୋଜନ କରି ସାରିଥିଲେ । ଉଦୟପୁର ଦୁର୍ଗ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାରେ

ବିମୁକ୍ତି ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅନୁର ଓ ଅମାତ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସେ ଅଭିଷେକ-ସଦନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ପିତା ଯେ କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଦେଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ନେଇ ସେ କଣ କରିବେ, ନିଶ୍ଚୟ ଜଗମନ୍ନ ତାହା ଅଦୌ ଗୁହ୍ୟପାତ୍ରଲେନାହିଁ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏ ନୂତନ ଅମୋଦ । ଏହି ଅମୋଦରେ ବିଶେଷ ସୁଖ ଅଛି ।” ସିଂହାସନ ଯେ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ବର ଅଧାର, ଏହି ଭାବ ତାଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଅଦୌ ଗ୍ରସିତ କରି ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସାମନ୍ତବୃନ୍ଦ-ପରିବେଷ୍ଟିତ ପ୍ରତାପସିଂହ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଜାତ ହେଲା ଯେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ସିଂହାସନର ଯୋଗ୍ୟ ଅଧିକାରୀ । ବଡ଼ ଭାଇ ଆଉଁ ଆଉଁ ସାନ ଭାଇ ରାଜା ହେବା ଅତି ଅସମ୍ଭବ କଥା । ଏଣୁକରି ସେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଭକ୍ତିରରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦସ୍ତ ଧରି ସିଂହାସନ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଉପରେ କୁସମ୍ଭବ ହେଲା । ଦଇବାଇରେ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ନୟନରେ ଅଭିଷେକ-ସଦନକୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ କଲେ । ସର୍ବାସମ୍ଭବନମେ ପ୍ରତାପସିଂହ ସିଂହାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ନୈରାଶ୍ୟ-ଅନ୍ଧକାର-ମଳିନ ମେଘାଢ଼-ଗଗନ ଆଶାର ଶୁଭ୍ର ଆଲୋକରେ ଆଲୋକିତ ହେଲା ।



ଦ୍ଵିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ନୂତନ ଦୀକ୍ଷା

ପ୍ରତାପ ମେବାଡ଼ର ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କଲେ । ରାଜ୍ୟପୁରୁଷଣରେ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତିର ବିମଣ୍ଡିତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ମସ୍ତକୋପରେ ମେବାଡ଼ର ରାଜତ୍ଵ ଶୋଭା ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜ୍ୟ କାହିଁ ଯେ, ପ୍ରତାପ ଶାସନ କରିବେ ? ପ୍ରିୟତମ ଚିତୋଡ଼ ଦୁର୍ଗ ଯବନମାନଙ୍କ ଦସ୍ତଗତ ହୋଇପାରିଅଛି । ମେବାଡ଼ରେ ଯବନର ଜୟ-ବିଜୟଗୁଣୀ ଅପ୍ରତିହତ ଭାବରେ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସମାନ ହେଉଅଛି । ତେବେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଅସନ କେଉଁଠାରେ ? ରାଜ୍ୟସ୍ଥାନ ରାଜହ ନେଇ ସେ କେଉଁ ସ୍ଵଅଙ୍ଗର ଅଭିନେତା ହେବେ ?

ମେବାଡ଼ର ସ୍ଵାଧୀନତା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅପହୃତ ହୋଇ ନଥିଲେ ସତ୍ତ୍ଵେ ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାଂଶ ଦୁର୍ଗ ମୋଗଲର ଦସ୍ତଗତ ହୋଇପାରିଅଥିଲା—ଏମନ୍ତ, କି, ମେବାଡ଼ର ଦୁର୍ଗପେଶ୍ଵ ଚିତୋଡ଼ ସତ୍ତ୍ଵେ ଅଧୁନା ଦକ୍ଷିଣ ଅଧୀନତା-ପାଶରେ ବନ୍ଧା । ରାଜ୍ୟର ଶ୍ଵାସମାତ୍ର ନେଇ ରାଣୀ ଉଦୟପୁରରେ ରାଜହ କରୁଥିଲେ । ଏହା ଯେ ରାଜହ ନୁହେଁ—ବରଂ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରାୟେ କାଳାଦିପାତ କରିବା ଶକ୍ତିଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ! ତତ୍ପୁର ଯବନର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ମେବାଡ଼ ବିଚଳାଙ୍ଗ ହୋଇପାରିଅଥିଲା । ହିନ୍ଦୁର ଦେବାଳୟ ବିଧ୍ଵସ୍ତ ହୋଇ ତହିଁର ଉପକରଣରେ ମୂର୍ତ୍ତିବିନ୍ଦ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା—ହିନ୍ଦୁ ପରମାର୍ଥ ଗୋଜାତି ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ଏ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି

ପ୍ରତାପଙ୍କ ମସ୍ତକ ବଦୃଷ୍ଟିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କଣ କରିବେ ସେ ଚିନ୍ତାକରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରତାପଙ୍କ ରାଜହକାନାଚାରୀ ପ୍ରତାପାନ୍ତର ଅନବର ଦକ୍ଷର ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତି ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରାଜହର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ମୋଗଲସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଶତ୍ରୁସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଡେଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ପଠାଣମାନେ ବନ୍ଧପରିକର ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବରୁଦରେ ଏକାକୀ ଛୁଡ଼ାଝେঁବା ଅକବରଙ୍କ ସାଧ୍ୟାତ୍ମକ ଥିଲା । ସେ ରାଜରୂପେ ବୃତ୍ତିପାରିଥିଲେ ସେ, ରାଜସ୍ୱତମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅବସ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଛନ୍ଦ୍ରମାନେ ମୋଗଲ ଅପେକ୍ଷା ପଠାଣକୁ ଅଧିକତର ଦୃଶ୍ୟତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେହେତୁ ମୋଗଲମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏଣୁକରି ଅକବର ରାଜସ୍ୱତମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନାସ୍ୱାସରେ ବନ୍ଧୁତା ସଂସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ଥିଲେ । ଏହି ବନ୍ଧୁତା ନିମ୍ନେ ଏପରି ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ଯେ, ବିଶ୍ୟାତ ରାଜସ୍ୱତ ପରିବାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଅକବରଙ୍କ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ସଂସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଅମ୍ବୁଗୁପ୍ତ ମାନସିଂହଙ୍କ ପିତୃସ୍ୱପ୍ନାଙ୍କ ପାଣିଗ୍ରହଣ କରି ଅକବର ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ ସେନା-ନାୟକ-ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ସେ ସମୟରେ ପ୍ରତାପସିଂହ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମାନସିଂହଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ଗର ଭାରତବର୍ଷରେ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅକବର ଅନେକ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରି ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପୃଷ୍ଠସାଧନ କରିଥିଲେ । ରାଜସ୍ଥାନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋଗଲର ଅଧୀନତା ଗ୍ରହଣ କରି ଏକ ମୋଗଲ ଦରବାରରେ ଭିକ୍ଷାପଦାରିଷ୍ଟକୁ ହୋଇ ଅକବରଙ୍କ ଗାସନ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାଜା ତୋଦରମଞ୍ଜି ବନୋବସ୍ତ ବରଗର ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀ-ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱଅଦାୟକୁ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ

ଗଣା ପ୍ରତାପସିଂହ

ନିତ କଲେ । ମେବାଡ଼ର ଗୁଣାଙ୍କ ସହିତ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅକବର ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ଉଦୟସିଂହ ଗୁରୁ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଦୁହିତା କମ୍ପା ଭଗିନୀକୁ ଯବନ-କରରେ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲେ । ମୋଗଲଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ନୂତନ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରି ସ୍ୱାଧୀନରାଜ୍ୟରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କଲେ; କିନ୍ତୁ ଯବନର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଅକବରଙ୍କ ମନରେ ସେ ଶୋର ଓ କ୍ରୋଧର ସମ୍ଭାର ହୋଇ ନ ଥିଲା, ଏମନ୍ତ ନୁହେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁ ମେବାଡ଼ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପହରଣ କରିବାକୁ ଗଲେ ରାଜପୁତ-ମାନେ ବିତଳିତ ହୋଇପଡ଼ିବେ । ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଚକ୍ରାଳୀନ ଅବସ୍ଥାଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁତା-ଅର୍ଜନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅମଙ୍ଗଳକର ଥିଲା । ଏଣୁକରି ଅକବର ବାହ୍ୟ ନିଷ୍ପେଷ୍ଟତା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ସମାନ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଦେଶ କ୍ରମେ ଛକପୁା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ କରଗଡ଼ିକ ରହିତ ହେଲା । ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ କର୍ମଚାରୀ ନିବୃତ୍ତ-ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦାବି ଅବହେଳିତ ହେଲା ନାହିଁ । କି ହିନ୍ଦୁ, କି ମୁସଲମାନ, ସମସ୍ତେ ଅକବରଙ୍କ ଶାସନର ପ୍ରଶଂସା କରି ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉନ୍ନତି କାମନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ରାଜ୍ୟ ମୋଗଲର ପଦାନତ ହେଲା ।

ପ୍ରତାପସିଂହ ଦେଶର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ଶୋରରେ ଅଗ୍ରୀର ହୋଇଗଲେ । ଅକବର ମାୟାଜାଲ ବିସ୍ତାର କରି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବାର୍ଯ୍ୟଭୀନ କରି ସାରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରୁ ହିନ୍ଦୁଗଣ ଲୋପ ପାଇବାକୁ

ଅଉ ବେଶି ଶଳମ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ରାଜସ୍ଥାନରେ କେବଳ ପ୍ରତାପସିଂହ
ଯବନର ଦାସତ୍ଵ ସ୍ଵୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ତନ୍ତୁ କଣ ହେବ—ତାଙ୍କର
ସେ ସ୍ଵାଧୀନତା ଅଉ ବେଶି ଦିନ ରହିପାରିବ କି ? ମେବାଜର ହୁଅପିଣ୍ଡ
ଯେ ଯବନର ହସ୍ତଗତ ହୋଇପାରିଅଛି । ଅଉ ଅବଶିଷ୍ଟ ସିବାକୁ
କେତେକାଳ ଲାଗିବ ? ଶେତକ ଅଛି, ସେତକ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡିବାପାଇଁ
କାହାର ଅଗ୍ରହ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯବନ-
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯବନ ସହଚ ମିଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।
ତେବେ ହିନ୍ଦୁଶକ୍ତି କଣ ସତେ ଯବନର କବଳରେ ଲସୁପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ?
ସନାତନ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଅଉ କଣ ଉଠିବନାହିଁ ? ହିନ୍ଦୁଦେଶର ରାଜ୍ୟାଳୟରୁ
ସ୍ଵାଧୀନତା-ରବ କଣ ଭରକାଳ ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ତମିତ ହେବ ? ପ୍ରତାପସିଂହ
ଅଉ ଭାବପାରିଲେନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଲେତକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ଅକବରଙ୍କ ସହଚ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଯବନ-ଶକ୍ତିର ମୂଳୋପାଦାନ
କରିବା ପ୍ରତାପଙ୍କ ପରି ରାଜ୍ୟହୀନ ରାଜାପକ୍ଷରେ ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ ।
ତେବେ କଣ ଯବନ ସହଚ ମିଳିତ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ? ହିନ୍ଦୁମାନେ
ବାବରଙ୍କୁ ବିଦେଶୀୟ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ; ତନ୍ତୁ ଅକବର ସେମାନଙ୍କ
ଚକ୍ଷୁରେ ଖାନ୍ସି ଭାରତବାସୀ । ଭାରତର ସ୍ଵାର୍ଥ ସହିତ ଅକବରଙ୍କ ସ୍ଵାର୍ଥ
ଦୃଢ଼ସ୍ଵରୂପରେ ଛଡ଼ିତ । ସେ ଉନ୍ନତମୂର୍ଖତା ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷ
ତାହାଙ୍କର ମାତୃଭୂମି । କେବଳ ଅକବର କାହିଁକି, ଭାରତବର୍ଷର ସମସ୍ତ
ମୁସଲମାନ ଭାରତର ସନ୍ତାନ । ସେମାନେ ଅଉ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁମୁସଲମାନ ଏକ ମାତାର ସନ୍ତାନ । ଅକବର ଏହି ଦୁଇ
ଜାତିର ସନ୍ତାନରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମହାଭାରତ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
କରିବାରୁ ଇଚ୍ଛୁକ । ସେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟଙ୍କ
ସମାନ ଅଧିକାର ରହିବ । ଉଭୟ ଜାତିର ରାଜନୈତିକ ଏକତା ଦେଖ

ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଙ୍ଗଳଜନକ । ଏହି ଏକତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛୁଡ଼ା ଢେବା ପ୍ରତାପଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅନୁଚିତ ଦେବନାହିଁ କି ?

ବିନ୍ଦୁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ଏକତା ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି କି ? ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି କି ? ଅବଶ୍ୟ ଅକବର ମୁଖରେ ଏହା ଶୂନ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏବଂ ଗୁଳ୍-କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଲଟ ଦେଉଅଛି । ବିନ୍ଦୁ ଅକବରଙ୍କ ଏ ଉଦାର ଘୋଷଣାର ଅନ୍ତରାଳରେ କୌଣସି ଗୁଳ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ନିହିତ ନାହିଁ ବୋଲି କିଏ କହିପାରେ ? ଭାରତବର୍ଷରେ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପିତ ହେଲା ଉତ୍ତରୁ ସୁନବାର ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରୀତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଅକବରଙ୍କ ମୁସଲମାନ ପ୍ରଜାମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାହ୍ୟଜନ କରୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ସେମାନେ ଶାସକଜାତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦ୍ଵାରା ବିଚ୍ଛିତ—ଏଣୁକରି ସମାନାଧି-କାରପ୍ରାପ୍ତିର ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବେ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନେ ନୀରବରେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରିବେ । ଗୋଲ୍‌ମ ଓ ନବାବ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସମ୍ପର୍କ, ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସମ୍ପର୍କ । ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଦ୍ଧା ପାଇଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ ଓ ଗୋଜାଲ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାକୁ ଉତ୍ତୁନାହାନ୍ତି—ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ପରମ ଶତ୍ରୁଜ୍ଞାନରେ ଅନେକ ଦୂରରେ ରଖୁଅଛନ୍ତି । ଅକବର ଯେ ଏକତାର ପୂଜ୍ୟାତ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ରଣାମି । ନିଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ପିତ୍ତିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ବେଶ ଧାରଣ କରିପାରନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ଵରେ ଧୂଳି ପକାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସାମ୍ୟକ୍ରମ ଅବଲମ୍ବନ କରିପାରନ୍ତି; ବିନ୍ଦୁ ଯେଉଁଦିନ ତାହାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବ ଏବଂ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦୃଢ଼ତମ ଭାବେ ଉପରେ ସଂସ୍ଥାପିତ

ଦେବ, ସେ ସୁନବାର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପରିହାର କରିବେ । ସେତେବେଳକୁ ମୋଗଲ-ଶକ୍ତିକୁ ଦମନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଆଉ ଶକ୍ତି ନ ଥିବ । ସେମାନେ ଚରକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସୀମ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଭୋଗକରିବେ ଏବଂ ଛବ ଉଦରର ପୂର୍ତ୍ତିନିମନ୍ତେ ଯବନର ଦ୍ଵାରସ୍ତ୍ର ଦେଉଥିବେ । ଯବନ ହିନ୍ଦୁଦେଶରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବ, ଆଉ ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଜ ପୈତୃକ ଦେଶରେ ଭୂତମୁଠାକ ପାଇଁ ଯବନର ହାତକୁ ଅନାଇ ବସିବେ । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କର ସଂଶୟ ରଞ୍ଜନ ହେଲା । ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ, ଯବନ-ଶକ୍ତିର ଲେପ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରିବେ ।

କିନ୍ତୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ବହୁ ସହଜ ନୁହେଁ । ଯବନଶକ୍ତି ସାମାନ୍ୟ ଥିକକଣା ନୁହେଁ ଯେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ପୂର୍ବାରରେ ତାହା ଉଡ଼ାଇଦେବେ । ପ୍ରତାପ-ସିଂହଙ୍କ ଭାବପନ୍ଥା କେତେ ଜଣ ହିନ୍ଦୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଛନ୍ତି ? ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରସାଦ-ଲଭ-ଅଶାରେ ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନେ ମୋଗଲ ଦରବାରର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ଵରେ ଦକ୍ଷିଣର ସ୍ଵୟଂ ଜଗଦୀଶ୍ଵର ଅଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣର ସେମାନଙ୍କ ସର୍ବାସ୍ତ୍ର ଲୁଣ୍ଠନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପଞ୍ଜା ସମ୍ମାନଦ୍ଵାରା ବଶୀଭୂତ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଦକ୍ଷିଣରବାରରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଅପ୍ରତିହତ ଏବଂ ସମ୍ରାଟ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆଦର କରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ବିଚ୍ୟୁତ କରି ପରର ଅନୁଗ୍ରହାପେକ୍ଷା ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧିବୃଦ୍ଧି କଳ୍ପସିତ ହୁଏ । ସେ ଯେତେ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉ ପଛକେ ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନରୁ ପ୍ରକୃତ ପତ୍ତାବଲମ୍ବନରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଏ । ଦକ୍ଷିଣରବାରସ୍ତ୍ର ରାଜାମାନେ ଅସୀମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ସେମାନେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ମୋଗଲ ସୂତ୍ରାସନ ମୁହୂର୍ତ୍ତମଧ୍ୟରେ ଟଳିଯାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୋଗଲର ପ୍ରସାଦ-ଲଭ

ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ଧ କରିଦେଇଅଛି । ସେମାନେ ମୋଗଲ-
ସେବା-କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନେକ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଅଧୁନା
ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରତାପସିଂହ
ଏକ୍ଷୁବ୍ଧତା ସହିତ ମୋଗଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହେବେ ? ସେଥି ନିମନ୍ତେ
ଯେଉଁ ଧନବଳ ଓ ଜନବଳ ଆବଶ୍ୟକ, ପ୍ରତାପଙ୍କର ତାହା ଅଛି କି ?

ମୋଗଲକୁ ନିଜଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବ ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଜ ନିଜ ଶକ୍ତିମାନ,
ଅଗ୍ରଭବ୍ୟବହାର, ବେଶଭୂଷା ସମସ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଦେଶରେ
ବିଳାସର ସ୍ରୋତ ସିପ୍ରଗନ୍ଧରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତା-
ରକ୍ଷା-କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ବିଳାସିମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂସାଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯେ
ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ, ଦେଶନିମନ୍ତେ ସନ୍ଧ୍ୟାସ ଅବଲମ୍ବନ
କରିବାକୁ ପସ୍ତାସୂଦ, ସେ ଦେଶ-ସେବା-କାର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁପସ୍ଥିତ ।
ଲକ୍ଷାଧିକ ବିଳାସୀ ସୈନିକ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ମୁଖ୍ୟମେୟ
ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଗାର ତାହା ଅନାୟାସରେ କରିପାରୁବେ । ପ୍ରତାପ ଏପରି
ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଗାରମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯବନ-ଶକ୍ତିର ଲେପସାଧନ
କରିବାକୁ ବୃତ୍ତସଙ୍କଳ୍ପ ହେଲେ । ଦେଶର ପବିତ୍ର ଅହ୍ମାନ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃ-
ତ୍ଵରରେ ପ୍ରତିଧ୍ଵନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଦେଶନିମନ୍ତେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ
ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ନିଷ୍ଠୁର ଥିଲେ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଗନ୍ତ କଷାଦାତରେ
ହୃଦୟ ମନ ପବିତ୍ର ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟ-ବିକାଶ ଏକାବେଳକେ
ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ମନୁଷ୍ୟର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତାପ ଭୋଗନିକଟରୁ ଚିର-
ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ପ୍ରତାପସିଂହ ଶୁକଳାୟ ପରିଚିତ ପରିତ୍ୟାଗୀଙ୍କୁ ଗୈରିଜ ବସନ
ଧାରିଣ କଲେ । ତାଙ୍କ ଶିରୋଦେଶରେ ଅଯତ୍ନ-ବର୍ଜିତ ନିଃଶୀର୍ଷର ଶୋଭା
ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶୁକଭୋଜ୍ୟ ସମିଧା ଖାଦ୍ୟ ଓ ଦୁଗ୍ଧସେନନର

ସ୍ଵକୋମଳ ଶଯ୍ୟାପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ସାମାନ୍ୟ ଚଣ୍ଡୁଲାଦ୍ଵାରା ଓ ଦୃଶ୍ୟସ୍ୟାରେ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ପୂର୍ବେ କୌଣସି ଗୁଜା ସ୍ଵଦେଶ ନିମନ୍ତେ
ଏପରି ଦୃଢ଼ ବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନ ଥିଲେ । ଦେଶର ସ୍ଵଦନ ସମୟରେ
ବିଳାସ ଗୋଦଳାୟ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଦେଶର ସମସ୍ତ ଅଶାନ୍ତତା
ପରପଦଦଳିତ, ମନ୍ଦୁଷ୍ୟ କେଉଁ ପ୍ରାଣରେ ବିଳାସର ମଧୁମୟ ଜୋଡ଼ରେ
ଶୟନ କରି ସଖା-ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିବ ? ପ୍ରତାପସିଂହ ସର୍ବଦା ଗୋବିଳାସ
ବିସର୍ଜନ କରି ଦାରିଦ୍ର୍ୟରୂପ ନୂତନ ଦାସୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ଯେଉଁମାନେ
ଏହି ପଥର ପଥକ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ, ପ୍ରତାପସିଂହ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ଵାୟତ୍ତ
ଦଳଭୁକ୍ତ କରିବେ, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେହିଁ ଦେଶରେ ସ୍ଵାଧୀନ-
ତାର ଶୁଭ୍ର ବୈଜୟନ୍ତୀ ଭଜାଇବେ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ପଥର ପଥକ
ଦେବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ପ୍ରତାପସିଂହ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ
ରଖିବେ ନାହିଁ ।



ତୃତୀୟ ପରଚ୍ଛେଦ

ଉଦ୍ୟୋଗ ପର୍ବ

ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନନୀର ସର୍ବଦୁଃଖଦୂର କୋଡ଼ରେ ସୁଖରେ କାଳଯାପନ କରୁଥାଏ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଜନନୀର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝି ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନ ତାର ମାତୃବିଯୋଗ ଘଟେ, ସେହି ଦିନ ତାହା ମନରେ ଜନନୀର ସ୍ନେହମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅତି ଉତ୍କଳଭାବରେ ଚିନ୍ତିତ ହୁଏ । ସେହି ଦିନ ସେ ବୁଝିପାରେ ଯେ, ମା'ଠାରୁ ବଳ ସଂସାରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କେହି ନାହିଁ । ଏହି ଏକାକୀ “ମା” ଶବ୍ଦରେ ନିହିତ ଭାବକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ କବିର ଲେଖନୀ କମ୍ପା ବକ୍ରାର ଜିହ୍ଵାରେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ, ତାହା ଜାତି ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ଦେଶ ସ୍ଵାଧୀନତା-ରକ୍ଷା ବିମଳ ଅଲେକରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ଦେଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଜାତି ମାତୃଭୂମିର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ବୁଝି ନ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନ ସ୍ଵାଧୀନତା-ରକ୍ଷା ଅସ୍ତମିତ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାତୃଭୂମି ପରପଦଦଳିତ ହୁଏ, ସେହି ଦିନ ମାତୃଭୂମିର ମହତ୍ତ୍ଵ ଜାତିର ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହୁଏ । ମାତୃସ୍ଥାନ ଶିଶୁ ମାତୃଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ, ଜାତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସ୍ଵାଧୀନତାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ ।

ପ୍ରତାପସିଂହ କେବଳ ମାତୃସ୍ଥାନ ନୁହନ୍ତି; ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁର ବଶ କବଳରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁଠାରେ ସତ୍ୟତାର ଅଲ୍ଲେଖ

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଗ୍ରହେଣ କରିଥିଲା, ମେଘ ଓ ଦେଶ ଜ୍ଞାନ, ଧନ ଓ ଗୌରବର
 ଲଳା-ନିକେତନରୂପେ ଅବଦମାନ କାଳରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ଅସ୍ପଷ୍ଟ,
 ସେହି ହିମାବଳ-ବିହଙ୍ଗ, ବିଭ୍ୟ-ମେଖଳା, ସାଗର-ବିଧୌତ-ଚରଣା
 ଭରତରୂପି ଅଛି ଯବନର ଜୀବଦାସୀ । ମାତୃରୂପିର ଶସ୍ୟଶାମଳ କାନ୍ତି,
 ଦାରୁଣ ହିସାଦର ଦାତପ୍ରଭାଦରେ ମଳିନତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଜନ୍ମ-
 ରୂପିର ଏହି ଶୋଚନୀୟ ଦଶା, ସ୍ବଦେଶ ଜନମାନଙ୍କ ମର୍ମନ୍ତୁଦ କରୁଣ ବିଳାପ
 ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣ ଅଧିକାର କରି ତାଙ୍କ ଶୋକରେ ଅଧୀର କରି-
 ପକାଇଲା । ମେଘାଞ୍ଜଳ ମାଞ୍ଜରେ, ମେଘାଞ୍ଜଳ ପର୍ବତୋପତ୍ୟକାରେ ବିଷା-
 ଦର ତାମସୀ ଛୟା ଅବଲୋକନ କରି ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଶତଧା ବିକାଶି
 ହୋଇଗଲା । ମେଘାଞ୍ଜଳ-ମୁଣ୍ଡକାର ଶାନ୍ତିପ୍ରଦାୟିନୀ କାନ୍ତି, ମେଘାଞ୍ଜଳ ପର୍ବ-
 ତର ଉନ୍ନତ ଗମ୍ଭୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବତୋଭାବେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧତ ହୋଇଅଛି ।
 ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଦୁଃଖ, ଦୈନ୍ୟ ଓ ନିରାଶା ! କିନ୍ତୁ ଏହି ମେଘାଞ୍ଜଳ ଚରଣ-
 କାଳ ଏପରି ନ ଥିଲା । ଗୌରବର ଉତ୍କଳ ବିଶେଷ ପରିଧାନ କରି, ସ୍ବାଧୀ-
 ନତାର ବିମଳ ଆଲୋକରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ, ମେଘାଞ୍ଜଳ ବିବ୍ୟ ଶୋଭାରେ
 ବିମଣ୍ଡିତ ଥିଲା । ତେବେ ଅଳସାତ୍ ଏପରି ଦେଲା କାହିଁକି ? କେଉଁ
 ତପ୍ତର ଆସି ମେଘାଞ୍ଜଳର ସ୍ବରୂପ ଅପହରଣ କଲା ? ପ୍ରତାପ ମେଘାଞ୍ଜଳ
 ସନ୍ତାନ । ମେଘାଞ୍ଜଳ ଜନମାନଙ୍କ ଶୋଷିତବିନ୍ଦୁରେ ତାଙ୍କ ଶରୀର ସ୍ବତ୍ତ୍ୱ ।
 କିନ୍ତୁ ସେହି ମେଘାଞ୍ଜଳ ଅଛି ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଜୀବତାବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
 ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତାପ ସବୁ ସହିପାରିନା; କିନ୍ତୁ ଜନମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ,
 ଚରାସ୍ୟ ମେଘାଞ୍ଜଳ ଦୁଃଖ କଦାପି ଜୀବନରେ ସହି ରହିପାରିବେ ନାହିଁ ।
 ପ୍ରାଣ ଯାଉ, ଶକ୍ତି ନାହିଁ; ମାଞ୍ଜର ଶରୀର ମାଞ୍ଜରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଉ,
 ଶକ୍ତି ନାହିଁ; ତଥାପି ମେଘାଞ୍ଜଳ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାସ୍ବତ୍ତ୍ୱର ଶ୍ବର୍ଷଣ ଗ୍ରାସରୁ ବିମୁକ୍ତ
 କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମକୁ ଅସାଧ୍ୟ ମନେ କରିବେ ନାହିଁ—

ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହ

କୌଣସି ବ୍ୟାଗକୁ ଅସମ୍ଭବ ଜ୍ଞାନକରିବେ ନାହିଁ । ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପରି-
ଶ୍ରମ କରି ଦେଶର ଦାସତ୍ବ-ନିଗଡ଼ ଛୁଡ଼ି କରିବେ ।

ଅକବରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମରଯାତ୍ରା କରିବାପୂର୍ବରୁ ଦେଶକୁ
ପ୍ରଥମେ ସେଥିଁ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଦରକାର । ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକ
ମେବାଡ଼ର ଅଧୀନରେ ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ଜାଣିସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ ।
ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟରେ ନିୟମ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶରେ
ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପରିମାଣରେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମେ
ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ସେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ
ପରିଶ୍ରମ ସହକାରେ ମେବାଡ଼କୁ ସାମରିକ ସହାରେ ସବିତ କରିବାକୁ
ଲାଗିଲେ ।

ପ୍ରଜା ଓ ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥାଇ ପ୍ରତାପଙ୍କୁ
ମେବାଡ଼ର ସିଂହାସନରେ ବସିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ-
ମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରାହିଁ ଦେଶର ଲୁପ୍ତ ଗୌରବର
ସ୍ଥାନରୁଦ୍ଧାର ହେବ । ଏଣୁକରି ସେମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ
ଜଳନ୍ତ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ସୃଷ୍ଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ।
ସେତେବେଳେ ପ୍ରତାପ ମେବାଡ଼ର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କ ନବା-
ନୁସ୍ତ ବାନ୍ଧିଦ୍ୟବଦ୍ଧ ଉଦ୍ଘାଟିତ କଲେ, ସେମାନେ ଅନନସହକାରେ
ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ । ଦେଶନିମନ୍ତେ ସେମାନେ
ସମସ୍ତ ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଦାରଦ୍ରବ୍ୟର ମହଙ୍ଗାପୁ ଜୋଡ଼ରେ
କାଳାଭିଯାତ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହେଲେ । ରାଣୀଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟା, ପୁତ୍ର,
ଦୁହିତା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ଏହି ବୃତ୍ତ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ମରଣଭୁକ୍ତକାଣ୍ଡ
ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅନାୟାସରେ ଯବନିଭିଯାତ କର୍ଣ୍ଣିବା ବିଷୟରେ
ପ୍ରତାପଙ୍କ ମନରେ ଅତ୍ୟୁତ ଓକୀଶୟ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ ।

କିଛିଦିନ ଧୈର୍ବ୍ୟ ଯେଉଁ ମେବାଡ଼ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ରହି-
ଥିଲା—ବଳାସର ଖରସ୍ତୋତରେ ଭାସି ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନ
ବ୍ୟୁତ ହୋଇଥିଲା, ଅଜ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଯୋଗେ ସେଠାରେ ନୂତନ ପ୍ରାଣର
ଝନନ ଅନୁଭୂତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେପରି ବସନ୍ତର ସମାଗମରେ
ଦଗଢ଼ା ନାଶ ନବଶେଷଦୃଶ୍ୟ ଗଠିତ ହେବା ପରିଧାନ କରି କୋକିଳ-
କଣ୍ଠରେ ସ୍ଵଳଳିତ ପଞ୍ଚମତାନରେ ଶ୍ରୀୟ ମନୋଗତ ଦୃଶ୍ୟୋଦ୍ଘାତ
ଅଭବ୍ୟକ୍ତ କଲିନୀ, ସେହିପରି ଅଜ ମେବାଡ଼ଗଣୀ ସାମଗିକ ଭେଷ୍ଟ-
ନିନାଦରେ, ଫୈନିକମାନଙ୍କ ଅସ୍ଫୁଟନତ୍ଵକାରରେ ଅନଳରେ ବିଦୁଳ
ହୋଇଗଲେ । ଏହିପରି ଉଦ୍ଘାତ ମେବାଡ଼ରେ ଏଥିଧୈର୍ବ୍ୟ ଛେବେ
ପରଦୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ସଂଗଢ଼େଇ ଜଗଦବାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କ
ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲେ ସତ୍ତା ତାହା କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତିନୀୟତାର ପ୍ରାଣଶୂନ୍ୟ
ହୋଇପଡ଼େ । ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଦବସ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ କହିଲେ
କାଳେ ଘଟନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ଵାସ ଯେ, ଉତ୍ତର ଓ
ଦକ୍ଷିଣ ମେରୁପ୍ରଦେଶର ଲେବେ ବର୍ତ୍ତମାନରେ ଛା'ମାସକାଳ ଦବସ କମ୍ପା-
ରାଣି ଭୋଗକରି କ୍ରମେ ବିକଳ ହୋଇପଡ଼ୁଥିବେ । ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥାର
ଅବସାନ ପରେ ଅବସ୍ଥାନୁଭବର ସମାଗମ ହେଲେ ମନରେ ନବୀନ ଅଶା
ଓ ଖୁର୍ତ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଯଦି ଏହି ନବୀନ ଅବସ୍ଥା ସର୍ବା-
ଦୃଶ୍ୟର ଆଧାର ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ମନରେ ଘୋର ଅତଙ୍କ
ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଦୃଶ୍ୟରେ ଦୃଶ୍ୟବୋଧ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ନ ହେବାଯାଏ ଏହି
ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତିନିମିତ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରେନାହିଁ ।
ଭୁବନବ୍ରହ୍ମଦବଗତଃ କ୍ରମେ ଯେତେବେଳେ ଦୃଶ୍ୟାବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତିନ
ଅଚ୍ଛେଦ ହୁଏ, ମନୁଷ୍ୟ ନବୀନ ଉଦ୍ଘାତରେ ମାତିଉଠି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଚରୁକରେ
ପ୍ରବଳ ସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ।

ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଅତି ମେବାଡ଼ବାସୀ ଅନନ୍ତଭୂତପୁରୀ ଅବନୋହାଦରେ ମାଛ ଉଠିଛନ୍ତି । ଯବନକୁ ସ୍ବଦେଶରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟା ଚିତ୍ତ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । ଶୋଇନରେ ପ୍ରାଣବଳ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଯବନ-ମତରେ ପ୍ରାଣ ଯିବ ପଛରେ, ସେମାନେ ଯବନର ଭୃତ୍ୟ ହୋଇ ଶୁଭେଚ୍ଛା । ଏଥିପାଇଁ ଯେତେଦୂର ସ୍ବାର୍ଥଚ୍ୟାଗ କଲେନାକୁ ପଡ଼ୁ ନ୍ତା ନାହିଁ । ଦେଶର ମୁଖ ମଳନ ଥିବା ସମୟରେ ସେମାନେ କଦାପି ଅସୁସ୍ଥରେ ମନୋନିବେଶ କରିବେ ନାହିଁ । ଯବନର ପ୍ରଲୋଭନରେ କମ୍ବୁ କୁଟିଲ ବ୍ରୁକୁଟ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ପଥରୁ ବିଚଳିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଯବନର ଦାସତ୍ବ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁ ନ୍ତେ, ସେମାନେ ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ସ୍ବଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତାଗତା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଉଦ୍ଭାବିତ ପତ୍ନୀ ଯେ ସବୋଲୁଖୁ, ଏ ବିଷୟରେ କାହାର ମତଦ୍ରୈଫ ନ ଥିଲା । ଅମ୍ବେମାନେ ଅଗସ୍ତ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଅସୀମ ଧୀରକ୍ରିଷଣନ୍ ଓ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଥିଲେ । ଯବନର ଶୁଷ୍କ ଦାସ୍ୟରେ ଅବଜ୍ଞା ଲୁକ୍କାୟିତ ଥିବା ସେମାନଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ସର୍ବବିଧ ବାଦ୍ୟ ସମ୍ମାନସତ୍ତ୍ରେ ଯବନଦ୍ବାରା ପ୍ରତିପଦରେ ଅପମାନିତ ହେଉଥିଲେ । ତଥାପି ସେମାନେ ବହୁଦୂରକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇସାରିଥିଲେଣି । ଦକ୍ଷୀଦରବାରର ଉଚ୍ଚପଦର ମାୟା ଚ୍ୟାଗକରିବା ସେମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଅମମ୍ଭବ ଥିଲା । ଏଶୁକର ସେମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ବ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରିଲେନାହିଁ ।

ସେମାନେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ସାବଧାନତା ନ ଥାଇ ପ୍ରତାପ ଯବନ-ବିଦ୍ୱେଷରୁ ବରତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଦକ୍ଷି-
ଦିଗବାରେ ଯୋଗ ଦେବେ । ସ୍ୱୟଂ ଅକବର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନାନା
ପ୍ରଲେଭନ ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ତାଙ୍କୁ ପାରିଷଦବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଅଗ୍ରାସନ ଦେବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଅନେକ ପ୍ରସ୍ତାବ
ପଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରାଣ ପ୍ରତାପସିଂହ ଅକବରଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ
ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ସେ ଯବନ ସହିତ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା
ତେଣେ ଆତ୍ମ, ଯବନସମ୍ମୁଖ ସିବାକୁ ମଧ୍ୟ ନାସ୍ତି କଲେ ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, କେବଳ ଧନଶ୍ରେୟରେ
ହିଁ ବିଦେଶୀୟ ଚପଟଗଣ ସମ୍ପଦଶାଳୀ ନଗରର ସର୍ବାନାଶ ଘଟାଇଥାନ୍ତି ।
ନଗରଗୁଡ଼ିକୁ ଶୂନ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ପରିଣତ କଲେ ଆଜ୍ଞା ସେପରି ତପ୍ତ ରତ୍ନବ-
ନାହିଁ । ଏଣୁକରି ମେବାଡ଼ର ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ପାବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଅଶ୍ୱସ୍ତ୍ର
ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସ୍ୱଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ତ୍ର
ଧାରଣ କରି ଯେଉଁମାନେ ପବୀତର ଅଶ୍ୱସ୍ତ୍ର ନ ନେବେ, ରାଜବନ୍ଧୁରରେ
ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବ, ପ୍ରତାପସିଂହ ରାଜ୍ୟମଧ୍ୟରେ ଏହି ମର୍ମରେ
ଗୋଷ୍ଠୀ ଘୋଷଣାପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପ୍ରଜାଗଣ ନିର୍ବିବାଦରେ ରାଜାଙ୍କ
ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଉତ୍ତର ଶସ୍ୟସେହି ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ପାବତ୍ୟ
ପ୍ରଦେଶର ଅଶ୍ୱସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣକଲେ । ସମ୍ଭବ ଜନସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ଅତିରେ ବଳିଦ
ବିଧିନରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଶତ୍ୟବ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଭୁଲି ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ-
ମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ପରି ସ୍ୱଦେଶରକୁ ରାଜାଙ୍କ
ରାଜସ୍ୱସମ୍ପଦରେ ଏହି ଭୁଲିର ଚରମସୀମା ଅଗା କରିବା ଅସଙ୍ଗତ

ଦେବନାହିଁ । ମେବାଡ଼ର ସାମରକ, ନୈତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତକଲ୍ପେ ମହାରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତବିଷୟରେ ସେ ଏକାବେଳେକେ ବିମୁଖ ଥିଲେ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଏହି ବିମୁଖତାର ଅଂଶିକ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟତ୍ୱ ଏଥିପ୍ରତି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତାପସିଂହ ମେବାଡ଼ବାସୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମେବାଡ଼ର ଭୂମି ଓ ପଦ୍ମତଳ ପ୍ରିୟତର ମଣୁଥିଲେ । ମେବାଡ଼ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧୂଳିକଣା ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପବନତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ମାତୃଭୂମିର ଗରିମାମୟ ଦୃଶ୍ୟରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ, ମାତୃଭୂମିର ଅପୂର୍ବ ଉଦ୍ଭାସରେ ପୁଲକିତ ହୋଇ, ସେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଦାରଦ୍ର୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧି କରିଥିଲେ । ଆଗେ ମେବାଡ଼, ପରେ ପ୍ରଜା । ମେବାଡ଼ ନଥିଲେ ପ୍ରଜାମାନେ ଆସନ୍ତେ କେଉଁଠାରୁ ? ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପକ୍ଷାକ୍ରମଣର ସମ୍ଭାବନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ହୋଇନାହିଁ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତାପ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ପ୍ରଜା-ମନେ ବିଳାସର ସୀମାସୂଚୀ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ ନାହିଁ । ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ବନଜାତ ପଲ-ମୂଳରେ ସମୁଦ୍ଧ ରହି ଅଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ।

ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ୟକ୍‌ରୂପେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହେଉଛି କି ନା, ଏହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ସ୍ୱୟଂ କିଛିପୟ ପାଞ୍ଚବିଠସମରବ୍ୟାପାରରେ ପଦ୍ମତଳ ପ୍ରଦେଶକୁ ଆସି ତନ୍ମତ୍ତ କରି ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶନ ପରିଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ନିଜ ଅଜ୍ଞା ସଥାସଥ ପ୍ରତିପାଳିତ ହେଉଥିବାର ଦେଖି ସେ ମନରେ ଅସୀମ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପରରେ ମେବାଡ଼ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅବଲୋକନ କରି ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଗଞ୍ଜର ବିଷାଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା । ମେବାଡ଼ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ପୂର୍ବସ୍ୱରୂପମାନଙ୍କ ଲଳାଭୂମି, ସୁଶବ୍ଦଶ୍ରୀ ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କ ଅମୋଦପ୍ରମୋଦର ସ୍ଥାନ । ବିବିଧ ସଙ୍ଗୀତାମୋଦରେ ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର

ଜନକୋଳାହଳରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣ ନିନ୍ଦ୍ରାବଳୀର ବୋଲ ପ୍ରହର ହେଉଥିଲା, ଅତି ତାହା ନିବାରଣ, ନିଷ୍ପାଦନ ଓ ନିଷ୍ପାଦନ ! ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରଭାରେ ମେବାଡ଼ ଲାଭକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଶୀର୍ଷପ୍ରାଣ ଅଧିକାର କରିଥିଲା; ଆଉ ଆଉ ତାର ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । ତାହାର ସୌଧରାଜ୍ୟର ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ସଂଲଗ୍ନ ଅଧିବାସୀଗଣଙ୍କ ଦ୍ଵାସ୍ୟ-ଜ୍ୟୋତି ବଳିତ ହେଉନାହିଁ । ସେହି ଗମ୍ୟ ନିକେତନଗୁଡ଼ିକରେ ବନ୍ଦ୍ୟ ଶାପଦସମୂହ ଅବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରବେଶାଧିକାର ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ ।

ମୈବାଡ଼ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦଶା । ଥରେ ଗଣା ଏହି ଶୃଙ୍ଗାର-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚିତରଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜଣେ ମେଷପାଳକ ତାଙ୍କ ଅଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କରି ନଦ-ସଲିଳ-ବିଧୌତ ପ୍ରଶସ୍ତ ସମକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଃଶ୍ଵାସରେ ମେଷଗୁଡ଼ିକୁ ଚରାଉଅଛି । ପ୍ରତାପ-ସିଂହ ତାକୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ; କିନ୍ତୁ ମେଷପାଳକ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରତାପ ଦୟାର ସାରେ ହୋଇ ସବା ନିତାନ୍ତ ବିଷାଦସନ୍ତପ୍ତ ହୃଦୟରେ ଅବାଧ୍ୟ ମେଷପାଳକର ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ଦେଲେ । ଅନ୍ଧାର ମଧ୍ୟ ଅଜ୍ଞା ଦେଲେ ଯେ, ଚତୁର୍ଥ ଅପରାଧର ଶକ୍ତିଦ୍ରୋହମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଧୃତ-ଦନାର୍ଥ ମେଷପାଳକର ମୃତ ଦେହ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବିଲମ୍ବିତ ହେବ । ସଜାଜ୍ଞାର ଏତାଦୃଶ କଠୋରତାହେତୁରୁ ଶକ୍ତିପ୍ରାନ୍ତର କୁସମ୍ଭାବନାମୟ ଉଦ୍ଧୃତ ବୁଦ୍ଧିର ଅତିରେ ମହାଶୃଙ୍ଗାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ।

ଯେଉଁ ସମୟର ବିଷୟ ବୁଝିତ ହେଉଅଛି, ସେହି ସମୟରେ ଯୁଗ୍ମେଷ ସହିତ ଲାଭକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟ-ସୂତ୍ରରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଲାଭକର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ରାଣା ପ୍ରତାପସିଂହ

ପଣ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟସମୃଦ୍ଧ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଅପରାପର ଚନ୍ଦ୍ରର ମେବାଡ଼ର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଶ୍ରୀରାଜାସାଗରର ଉପକୂଳକୁ ନୀତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରତାପ-ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଅନୁଚରବର୍ଗ ବିଜନ ପଦାବାସରୁ ଅବତରଣ କରି ସେହି ବାଣିଜ୍ୟ-ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ବଳପୂର୍ବକ ଲୁଟ ନେଉଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧର ବ୍ୟୟନିବ୍ୟାହାରପ୍ରୟୋଗୀ ଅର୍ଥସଂଗ୍ରହକ୍ରମେ, ବୋଧହୁଏ, ଏହି ଗର୍ବିତ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ସମରାସ୍ତ୍ରୋଜନଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ରାଟ ଅକବରଙ୍କ ଡାହାଣ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏଡ଼ି ପାରିନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଏସବୁ ଜାଣି ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଅନଗଞ୍ଜିତାର ଛବିନା କରୁଥିଲେ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରୂପରେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗଦାନ ନ କଲେ ସ୍ୱଳ୍ପ କେହି ତାଙ୍କ ମନ୍ଦର ବରୋଧା ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରତାପଙ୍କ କେଶାବର ଅପମାନ ହେଲେ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁଜାତି ଅପମାନିତ ହେବ । ଏଣୁକରି ସେ ପ୍ରତାପଙ୍କ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବାଦ କରୁବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରାସ ଥିଲା ଯେ, ମେବାଡ଼ ଅକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦିନେ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ । ଅକବର ସତ୍ତ୍ୱନୟନରେ ଏହି ସୁଯୋଗର ପ୍ରତ୍ୟାଶାରେ ରହିଲେ ।



ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଦୁର୍ଗେ ବିଷାଦ

ସ୍ବାଧୀନତା-ରାଣୀଙ୍କ ରତ୍ନସ୍ୟା-ଜାଲ ଭେଦ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଐହୁକ ବାସନାର ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ ସଦା ସହଜରେ ଧରା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସହଚରାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଫର ରତ୍ନସ୍ୟାମୟୀ । ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ କରିନପାରିଲେ ସ୍ବାଧୀନତା-ରାଣୀଙ୍କ ବରଣମାଳା ମାନବର ଗ୍ରୀବାଦେଶରେ ଲମ୍ବିତ ହୁଏନାହିଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ଏହି ସହଚରାମାନଙ୍କ ସ୍ବଭାବମିତା । ସ୍ବାଧୀନ ମାନବ ଯଦି ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା, ରକ୍ତି, ପ୍ରୀତି, ଦୟା ପ୍ରଭୃତିକୁ ପଦଦଳିତ କରି ବିଳାପିତାର ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରଦଶନ କରେ, ତାହାହେଲେ ସ୍ବାଧୀନତା-ରାଣୀ ତାହା ପ୍ରତି ଶୀଘ୍ର ବିମୁଖ ହୋଇଯାନ୍ତି । ପରାଧୀନ ମାନବ ଯଦି ବିଳାପିତା ଓ ସ୍ବାର୍ଥପରସ୍ପରତାର ଶୂନ୍ୟମକୋମଳ ମାର୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ପ୍ରଭୃତିର କଷ୍ଟକାଳୀନ ପଥର ପଥକ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ସ୍ବାଧୀନତାଲଭ ପୂର୍ବମ୍ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଜାମନାପିତ୍ତି ପୂର୍ବେ ସେ ଜୀବନରେ ଅନେକ ଥର ବିଫଳମନୋରଥ ହୋଇ ନୈରାଶ୍ୟର ଗଞ୍ଜରତମ କୃପରେ ନିହିତ ହୋଇଥାଏ । ଯଦି ଏହି ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ହୃଦୟକୁ ଆତଳ ଓ ଅଟଳ ରଖି କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରୁ ବିରତ ହୁଏନାହିଁ, ତାହାହେଲେ ସ୍ବାଧୀନତା-ରାଣୀ ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟି ତାହା ନିକଟକୁ ଆସି ତାକୁ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିନ୍ତି ।

ରାଣା ପ୍ରତାପସିଂହ ଜାଣି ଶୁଣି କର୍ତ୍ତବ୍ୟର କଷ୍ଟକାରୀ ପଥ ବାଛି ନେଇଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ଲୋକେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସୋଗ ଦେବା ଦୂରେ ଥାନ୍ତି, ଅନେକେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ବରେ ମୋଗଲର ପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ଗଣା ଏଥିରେ ବୁଝେଇ ନକରି କେବଳ ମେବାଡ଼ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଲେ । ପରଶେଷରେ ଏହି ମେବାଡ଼ରେ ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରତି ବୁଲାଇବା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଗଣାଙ୍କ ଭାତା ଶକ୍ତିସିଂହ ଏହି ବିଦ୍ରୋହମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ।

ଗଣା ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ଚତୁର୍ବିଂଶତ ସୁହମଧ୍ୟରେ ଶକ୍ତିସିଂହ ଦ୍ଵିତୀୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କୋଷ୍ଠୀପତ୍ନି କା ଲେଖିବା ସମୟରେ ଦୈବଜ୍ଞ ଗଣନା କରି ଜାଣିପାରିଥିଲେ ଯେ, ଶକ୍ତିସିଂହ ମେବାଡ଼ର ଜଳଜସ୍ତୁପ ହେବେ । ଦୈବଜ୍ଞଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏ କଥା ଶୁଣି ସୁହ ପ୍ରତି ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ଦୃଶ୍ୟ ଜାତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ କିପରି କଣ ? ନିଜ ପୁତ୍ରକୁ ସଫଳରେ ବିପର ପିଙ୍ଗିଦେବେ ? ଏଣୁତରୁ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ଵେ ଯେ ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କୁ ନିଜ ପରିବାହରେ ରଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ଦିନେ କୁମାର ଶକ୍ତିସିଂହ ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି ଜୀଡ଼ା କରୁଥିଲେ, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜଣେ ଅସ୍ତ୍ରକାର ଗୋଟିଏ ନୂତନ ହରିକା ଆଣି ଗଣାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ହରିକାର ଧାର ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗଣା ଆଦେଶ ଦିଅନ୍ତେ ସକୁମାର ଶକ୍ତିସିଂହ ଅସ୍ତ୍ରକାରଦ୍ଵାରା ହରିକାଖଣ୍ଡିତ ହେଲା ନେଇ ପିତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ, “ପିତା ଏ ହରିକାଦ୍ଵାରା କଣ ଅସ୍ତ୍ରମାଂସ ଚଟାଯାଇନପାରେ ?” ଏହା କହି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଶାନ୍ତ ଉକ୍ତ ହରିକାକୁ ନିଜ କୁସମକୋମଳ ହସ୍ତୋପର ସ୍ଥାପିତ କଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦ୍ଵୟରୁ ପ୍ରବଳବେଗରେ ରକ୍ତଧାର ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏତଦ୍ଵର୍ତ୍ତନରେ ଗଣା କୋପାବିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ତଦଗ୍ରରେ ପୁତ୍ରର ରେଚେଦର ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ବାଳକ ଶକ୍ତିସିଂହ ବଧୂମିକୁ ନୀତ ହେଲେ । ଦାତକଗଣ ତାଙ୍କ
 ଶିରଶ୍ଚେଦନମନ୍ତ୍ର କୃତାୟୋଜନ ହୋଇ ତରୁବାରି-ଦ୍ରସ୍ତରେ ହିତା
 ହେଲେ । ଶୁଣା ଉଦୟସିଂହ ଅଟଳଭାବରେ ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ନିକଟରେ
 ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଦର୍ଶକଗଣ ଶୋର ଓ ଦୁଃଖରେ ଅବରଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା
 ବସର୍ଜନ କରୁଅଛନ୍ତି । କାହାର ମୁଖରୁ କଥାପଦେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାନ୍ଧାରୁ
 ନାହିଁ । ଶୁଣାକୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିବାପାଇଁ କାହାର ସାହସ
 ହେଉନାହିଁ । ଅସହ୍ୟ ନୀରବତା ଓ ନିଷ୍ଠେଷ୍ଟତାର ଗୁରୁ ଅପାତରେ
 ସମସ୍ତେ ଅବସନ୍ନ । କ୍ରମେ ଏ ନୀରବତା ଶୁଣା ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ
 ଅସହ୍ୟ ହେଲା । କାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଦାତକମାନଙ୍କୁ
 ଅଦେଶ ଦେବାକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ସାଲୁଗ୍ରା-ସର୍ଦ୍ଦାର
 ଚନ୍ଦ୍ରାବତ୍ କୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କୃତାଞ୍ଜଳପୁଟରେ
 ନିବେଦନ କଲେ, “ମହାରାଜ, ଏହି ପଦାନ୍ତର ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ
 ଅଛି । ଅନେକ ସମୟରେ ‘ମୋ’ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ
 ଅପଣ ବର ଦେବାକୁ ଅଭିଳାଷ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ କୌଣସି
 ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରବୃତ୍ତ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି ।
 ଯଦି ଦାସପ୍ରତି ଶ୍ରମୁକ ଅନୁଗ୍ରହ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ବରପ୍ରାର୍ଥନା କରି-
 ବାକୁ ଅନୁଜ୍ଞା ଦେଖିଲି କୃତାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ।” ଶୁଣା ତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟୁକ୍ତ ମୁଣ୍ଡ କରି-
 ବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୁଅନ୍ତେ ସର୍ଦ୍ଦାର-ରୂପାମଣି ଅଶାୟୀଚକ୍ରଦୟରେ ନିବେଦନ
 କଲେ, “ମହାରାଜ । ଶ୍ରମୁକ ପ୍ରସାଦରୁ ମୋର ଧନର କୌଣସି ଅଭାବ
 ନାହିଁ । ଭୁବ ପଦ କିମ୍ବା ମାନସମୁମ ମୁଁ ଚାହେଁନା । ମୁଁ ଅସୁବିଧା—
 ଭୁଲପ୍ରାପ୍ତ ଅଭାବରେ ମୋର ମରଣାନ୍ତେ ମୋର ବସ ନିବୃତ୍ତ ଅନ୍ଧକାରରେ
 ସମାନ୍ତର ହେବି । ଏଣୁକରି ଶୁଣକୁମାରଙ୍କୁ ଧର୍ମପୁଷ୍ପରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରି
 ଚନ୍ଦ୍ରାବତ୍-ଗୋବିନ୍ଦ ରକ୍ଷାବିଧାନ କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷ କରିଅଛି । ଶୁଣ

ସୁନ୍ଦର ଦଣ୍ଡାଶ୍ରୀ ରହିତ କରି ମୋର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ, ଏହାହିଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବରରେ ମୋର ଅଭିଳାଷ ନାହିଁ ।”

ତନାବତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ଫିକ୍ ହେଲା । ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡାଶ୍ରୀ ରହିତ ହେଲା । ସାଲୁମ୍ବାଧପତି କୁମାରଙ୍କୁ ଧର୍ମସୁତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜ ଗୃହକୁ ଗମନ କଲେ । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଦୁଃଖର ଭାର ଅପସାରିତ ହେଲା । ସମସ୍ତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟତାରେ ନିଜ ନିଜ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେଲେ ।

ଶକ୍ରସିଂହ ତନାବତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୃହରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହେଉକାଳପରେ ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ସାଲୁମ୍ବା-ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ଜାତ ହେଲେ । ଦତ୍ତବୟସ ଶକ୍ରସିଂହ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଭାବେ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ । ବୃଦ୍ଧ ସର୍ଦ୍ଦାର ବିଷମ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଲେ । ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ସେ ବଣ କରିବେ ଯେ କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲେନାହିଁ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ରାଣୀ ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ପ୍ରତାପସିଂହ ମେବାଡ଼ର ସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ପୁନର୍ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉଦୟସିଂହ ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ଉଦୟପୁରାବସ୍ଥାନର ବିଶେଷୀ ଥିଲେ । ସେ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଵର୍ଗରେ । ପ୍ରତାପସିଂହ ଭାଇଙ୍କ ଘରକୁ ଘେନି ଆସିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କି ? ଉଦୟସିଂହ ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କୁ ନିବୀଷିତ କରିନଥିଲେ—ଦତ୍ତକ ପୁତ୍ରରୂପେ ତନାବତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କୁ ଉଦୟପୁରକୁ ଆଣିବାଦ୍ୱାରା ନିବୀଷିତର ପୁନରାବ୍ଦାନ ହେବନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ତନାବତ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ଜାତ ହୋଇଥିବାରୁ ଶକ୍ରସିଂହ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଭାବେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅସହାୟ ରାଜକୁମାରଙ୍କ

ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରରେ ସମାନ୍ତର ହୋଇଅଛି । ନିରାଶ୍ରୟକୁ ଅଶ୍ରୁ-
ଦାନ କରିବା ରାଜାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରତାପସିଂହ କଣ ଏହି ରାଜଧର୍ମ
ପରିହାର କରିବେ? ପୁଣି ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ସର୍ବ୍ୟ ଓ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଅଲୋକସାମାନ୍ୟ ।
ଯବନବିଗ୍ରହରେ ସେ ବୀରରୁ ଅବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବେଶି । ପ୍ରତାପସିଂହ
ଏପରି ସ୍ବଯୋଗ ଛାଡ଼ିବେ କି ? ଶକ୍ତିସିଂହ ମେବାଡ଼ି ବରୁଣରେ ବୌଣସି
ଅପରାଧ କରିନାହାନ୍ତି । ତେବେ ରାଣୀଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ରାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ନ ରହି
ଅନ୍ୟସ୍ଥ ରହିବେ କାହିଁକି ? ପ୍ରତାପସିଂହ ଶୀଘ୍ର ସାଲୁଆ-ସର୍ଦାରଙ୍କ ନିକ-
ଟକୁ ଦୂତ ପଠାଇ ଅନୁଜ ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ଉଦୟପୁରକୁ ଘେନିଆଯିଲେ ।

ଭାଇ ସହୃଦ ଭାଇର ମିଳନ ହେଲା । ସେ ମିଳନର ଭୂଲିନା
ଜଗତରେ ବରଳ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଚରସ୍ତ୍ରାୟୀ ସଂସାର ସ୍ଥାନ
ନାହିଁ । ଅଛି ସାମାନ୍ୟ କାବଣରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୀଘ୍ର ଘୋର
ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଜାତ ହେଲା ।

ଦିନେ ପ୍ରତାପସିଂହ ଓ ଶକ୍ତିସିଂହ ମୁଗସ୍ବାନମନ୍ତ୍ର ଅରଣ୍ୟରେ
ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର-
ତର ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ବାଦାନୁବାଦ କରୁଁ କରୁଁ ଉଭୟେ
ନିମ୍ନେ ହୋଧାନ୍ତି ହୋଇଗଲେ । ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହ ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ପ୍ରତି
ଜାବ୍ କଟାକ୍ଷପାତ କରି କହିଲେ, “ଅଛ, ପରାସ୍ତା କରାଯାଇ, ବାହାର
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅବ୍ୟର୍ଥ ।” ସମ୍ବନ୍ଧ ଗର୍ବିତ ସ୍ବରରେ ଶକ୍ତିସିଂହ ଉତ୍ତର କଲେ,
“ଅଛ, ତାହାହିଁ ହେଉ ।”

ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାକ୍ୟ ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଉଭୟ ଭାଇ
ପରସ୍ପର ବିପକ୍ଷତ ଦିଗରେ ବର୍ତ୍ତି ଉଭୟେ କଳ୍ପସୂଚକ ଦଣ୍ଡାସ୍ପର୍ଶ ହେଲେ ।

ଉଦୟଙ୍କ ନୟନପ୍ରାନ୍ତରୁ କୋଥାଗ୍ନି-ପୁଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଗତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅଦୂରେ ଚିହ୍ନୋଟବଣୀୟ କୁଳପୁରୋହିତ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଏ ସ୍ୱପ୍ନା ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ବୁଝିବାକୁ ଅଭାବ ରହିଲା ନାହିଁ ଯେ, ଶଶୀକାଳ ବିଳମ୍ବ ହେଲେ ଦୁଇଗୋଟି ପବିତ୍ର ଜୀବନର ବିନାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମେବାଡ଼଼ଗୁଣ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଦୁଃଖାନିକାରର ଗାଢ଼ ନୀତିମାରେ ଅଛନ୍ତି ହେବ । ସୁଦେଶପ୍ରାଣ ରାଜଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଶେଷ୍ଠ ଆତ୍ମ ତୁନି ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବେଗରେ ଘଟନା-ସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଭ୍ରାତୃଦୟଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ପୁରୋହିତଙ୍କ ଅଗମନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିପାରି ପ୍ରତାପ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ତୋଳିତ ବର୍ତ୍ତାକୁ ଅବନମିତ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଶକ୍ତିସିଂହ ଅବଚଳିତ ହୃଦୟରେ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାସନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତେ ବିପ୍ରବର ସ୍ତ୍ରୀୟ ହୃଦୟକୁ ଛୁରିକାବିନ୍ଧ କରି ଇହଲୀଳା ସାଙ୍ଗ କଲେ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟସ୍ତରୁ ମୋହ-କୁହୁଟିକା ସର୍ବାବୋଧାବେ ଅପ-ସାରିତ ହେଲା । ସେ ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଭାବି ସ୍ତ୍ରୀୟ ରାଜ୍ୟରୁ ବିଦାୟିତ କଲେ ।

ରାଜପୁରୋହିତଙ୍କ ପ୍ରେତକ୍ରିୟାସଂପାଦନ ନିମନ୍ତେ ରାଜକୋଷରୁ ଅନୁଗ୍ରାଧନ ବ୍ୟୟିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ମନରେ ତୃପ୍ତି ଜାତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଜୀବନରେ ଅନେକଥର ଏହି ଘଟନା ସ୍ମରଣ କରି ଦାରୁଣ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ଧତ ଶକ୍ତିସିଂହ ଭ୍ରାତୃନିକଟରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣକରି ପ୍ରତିହତ୍ୟା ସାଧନ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ସଙ୍କଳ୍ପ ହେଲେ । ନାନାବିଧ ଭାବନାର ଘାତପ୍ରତିଘାତରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଲୋଡ଼ିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶକ୍ତିସିଂହ ତାଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠର ସ୍ତ୍ରୀବାର କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେଲେ । ମେବାଡ଼଼-ସିଂହାସନରେ, କନିଷ୍ଠ ଶକ୍ତି-

ସିଂହଙ୍କର ଦାବି ନାହିଁ ବୋଲି କିଏ କହିପାରେ ? ତେବେ ପ୍ରତାପ କେଉଁ ଯୁକ୍ତିବଳରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଛଡ଼ା ବିବେଚିତ ହେଲେ ? କେବଳ ବଡ଼ ହୋଇଥିଲେ ଶକ୍ତି ସିଂହଙ୍କର କୌଣସି ଅପର ନ ଥିଲା । ସେ ମେବାଡ଼ର ସିଂହାସନରେ ବସିବାକୁ ଅଭିଳାଷୀ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ-ପରି ସ୍ଵାର୍ଥୀନିରାଶରେ କାଳଯାପନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଛି ତ ? ପ୍ରତାପସିଂହ କଣ ତାଙ୍କୁ ସେ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିନାହାନ୍ତି ? କେବଳ ବଞ୍ଚିତ କରିଅଛନ୍ତି ତ ? ସାମାନ୍ୟ କୁଟୁମ୍ବବିତ୍ତାଳସଦୃଶ ତାଙ୍କୁ ମେବାଡ଼ରୁ ବଢ଼ାଡ଼ିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିର ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେଇ ତୁନି ରହିବା ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ପରି ଗର୍ବାନ୍ତ ଯୁବକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅର୍ଥମ୍ଭବ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଏକାକୀ ପ୍ରତାପଙ୍କର କୌଣସି ସତ୍ତା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେବେ ଯଦି ଅକବରଙ୍କ ସହଜ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି,— ଶକ୍ତିସିଂହ ଅଉ ଭାବପାଇଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଭାଷଣ ଅଶୁଭାବର ପ୍ରକ୍ରିୟା ସାଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଦୋଳାଚଳ-ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ରହି ସେ ପରିଶେଷରେ ଅକବରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତ ହେଲେ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ସମ୍ବରସିଂହ ଅନେକ ଦିନରୁ ମୋଗଲର ପ୍ରସାଦାର୍ଥୀ ହୋଇ ପାରିଥିଲେଣି । ଶକ୍ତିସିଂହ ଅଧିକା ତାଙ୍କର ପଦାଙ୍କା-ନୁସରଣ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତ କରି ଦକ୍ଷିଣ-ଦରବାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ମେବାଡ଼ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣ ଦୁଃଖପାଦ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପସିଂହ ଏଥିରେ ଅଶୁମାନ୍ତ ବିଚଳିତ ହେଲେନାହିଁ । ସମସ୍ତ ପୃଥ୍ଵୀ ତାଙ୍କୁ ଚ୍ୟାଗ କଲେଷୁକା ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥ ଚ୍ୟାଗ କରିବେ ନାହିଁ । ଯବନ-ନିପାତ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ କଦାପି ନିରାଶ ବା ରତ୍ନୋଦ୍ଘାତ ହେବେ ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ପୁରୁଷାର୍ଥ । ଏହି ପୁରୁଷାର୍ଥ ଅଗରେ ଶତ୍ରୁର ଶତସହସ୍ର ତୋପ ଭୂତ ଅଟେ !

ବିବାଦର ସୂତ୍ରପାତ



ଅମୃତସୁଧର ଗୁଣ ମାନସିଂହ ଅକବରଙ୍କ ଦରବାରର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣି ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତୃଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କ ସହିତ ଅକବରଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସେ କେବଳ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଶାଳଚ୍ଚ ପୁଷ୍ପ ଥିଲେ, ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ; ତାଙ୍କ ଗାରୁଡ଼ ଓ ସମରନୈପୁଣ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ଥିଲା । ଏଥି ପାଇଁ ସେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଶେଷ ବିଶ୍ୱାସ ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଥିଲେ । ସେ ମୋଗଲ-ବାହନର ଅଧିନାୟକ ଭାବେ ଲଢ଼ାଇ ଦିଗଇଦିଗରେ ମୋଗଲର ବିଜୟ-ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ । ଅକବର ତାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗୁରୁପେ ଭାବି ସକଳ ବିଷୟରେ ତାହାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ । ସାମ୍ରାଟ ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାରିଥିଲେ ଯେ, ମାନସିଂହଙ୍କ ଯୋଗେଇଁ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଭିଷ୍ଠା ସମ୍ଭବପର ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁଦିନ ମାନସିଂହ ମୋଗଲ-ଦରବାରରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିତ ହେବେ, ସେହି ଦିନ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷାତଳଗାମୀ ହେବ । ଏଣୁକରି ସେ ମାନସିଂହଙ୍କୁ ଭୟସହୃଦ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ବିଷୟରେ କେବେହେଁ ସୂଚ୍ଚ କରୁନଥିଲେ ।

ପ୍ରତାପ ସିଂହ ଅକବରଙ୍କ ଭରୁକରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର ଅନେକ ଦିନ ପୂର୍ବେ ମାନସିଂହ ମୋଗଲ ସହିତ ଯୋଗଦାନ କରିପାରିଥିଲେଣି । ଶାଓଚବର୍ଷରେ ଏକତାର ଅରୀବରୁ ଗୋଟିଏ

କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶକ୍ତିର ଅବଶ୍ୟକତା ତାଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିଥିଲା । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେ କେବେ ଏକତା-ସୁଖରେ ଅବତୀ ହୋଇ ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହେବେ, ଏହି ଭାବ ତାଙ୍କ ମନରେ ଅଦୌ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରିନଥିଲା । ଫକ୍ଟରର ପାପଯୋଗେ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଅଧୋଗତର ଚରମସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଉକ୍ତ ପାପର ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନ ହେବା, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୁଜାତିର ପୁନରୁତ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିଲା ।

ଏକେତ ହିନ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ; ଏଥିଉପରେ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସହିତ ବିବାଦରେ ଯୋଗ ଦେବା ଦେଶପକ୍ଷରେ ଶେମଙ୍କର ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁସଲମାନମାନେ ବିଦେଶୀୟ ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାଣପଣେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଧୁନା ହିନ୍ଦୁମୁସଲମାନ ଏକ ମାତାର ସନ୍ତାନ । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଵାର୍ଥରେ ଆଉ ରାଜନୈତିକ ପାର୍ଟିକ୍ୟର ସତ୍ର ନାହିଁ । ଯେପରି ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନାର ସଙ୍ଗମସ୍ଥାନରେ ପ୍ରୟାଗସେଣର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି, ସେପରି ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମିଳନରେହିଁ ମହା-ଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ମାନସିଂହ ଏହି ମହାଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମନ୍ତେ ମୋଗଲ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ—କେବଳ ମିଳିତ ହେବାରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇନଥିଲା; ସେ ଏହି ପବନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପଟ୍ଟପୁରୋହିତରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତି ଦିଗକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲାବେଳକୁ ପ୍ରତାପସିଂହ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୂତନ ଦାସୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମାନସିଂହଙ୍କ ମୋହ ଅପସାରିତ ହେଲା । ସେ ନିଜ ଭ୍ରମ ବୁଝିପାରି ମନେମନେ ନିରାଶ୍ରୟ ବ୍ୟଥିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯଦି ରାଜସ୍ଥାନର ସମସ୍ତ ରାଜା ମିଳିତ

ହୁଅନ୍ତି, ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ତଡ଼ିଦେବା ଅତି ସହଜ ହୋଇ-
ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଏ ମିଳନ ସମ୍ଭବ କି ? ଯୋଧପୁର ଓ ବିକାମାର ପ୍ରଭୃତି
ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ଗୁରୁପ୍ରଳୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆକରଣଙ୍କ ପକ୍ଷ ଡାକ
କରିବେନାହିଁ । ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଘୋଷାମୋଦ କରି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସ୍ଵାୟ
ଅନୁସନ୍ଧାନ ପଦଦଳିତ ହେବାର ଦେଖି ସେମାନେ ଶୋଚପରିବର୍ତ୍ତେ
ଅନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ କାପୁରୁଷ
ରାଜାମାନେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ହୃଦୟର ମନ୍ଦିର କାହୁଁ ବୁଝିବେ ?
ମୋଗଲ-ଦଉବାରରେ ଆସନ-ଲାଭ ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟ-
କାମିନୀର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ । ସ୍ଵୟଂ ଈଶ୍ଵର ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ସତ୍ତା ସେମାନଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପରିବର୍ତ୍ତିତ
ହୋଇ ନ ପାରେ ।

ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି;
କିନ୍ତୁ ମାନସିଂହ ତ ମିଳିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ମୋଗଲ-ସେନାରେ
ମାନସିଂହଙ୍କର ଅସୀମ ପ୍ରଭାବ ଅଛି । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାଅନୁସାରେ
ମୋଗଲ-ବାହିନୀ ପରିଚାଳିତ । କେନ୍ଦ୍ର ମାନସିଂହ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଯୋଗ ଦେଲେ ମୋଗଲର ଆସନ ସହଜରେ ଟଳିଯିବ । ଆଉ ଏ
ମିଳନ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅମରସିଂହଙ୍କ
ସହିତ ମାନସିଂହଙ୍କ ଭଗିନୀର ବିବାହ ହେଲେ ଅମ୍ଭର ଓ ମେବାଡ଼
ଏକତ୍ର ମିଳିତ ହେବେ । ତେଣିକି ଯବନର ଶାସ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ
ହୋଇପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଗଠନରେ ମାନସିଂହ
ବହୁ ଶକ୍ତି ଓ ସମୟ ବ୍ୟୟ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ
ହେଲେ ଏସବୁ ବର୍ଜ୍ୟ ହେବ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଗଠନ ନିମନ୍ତେ
ନୂତନ ଶକ୍ତି ଓ ନୂତନ ସମୟ ଅବଶ୍ୟକ ହେବ । ଗୋଟିଏ ଘରକୁ

ଭାଙ୍ଗି ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଘର ତୋଳାଇଲେ ଗୃହ-ନିର୍ମାତାର ମନରେ
 ଯେପରି କଷ୍ଟ ହୁଏ, ମାନସିଂହଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଥମେ ସେପରି କଷ୍ଟର
 ଉଦୟ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ନିର୍ମିତ ଗୃହ ଯଦି ସର୍ବବ୍ୟୟ ଅମଙ୍ଗଳର ଆଧାର
 ହୋଇଥାଏ, ସେହି ଗୃହର ବିଧିବିଧିରେ କୌଣସି ସୁଖ ନାହିଁ । ଏପରି
 ଅବସ୍ଥାରେ ନୂତନ ଗୃହନିର୍ମାଣ ହିଁ ସର୍ବଦା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ମାନସିଂହ ମଧ୍ୟ
 ନୂତନ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନ ବଳାଇଲେ ।

ମାନସିଂହଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅନୁବଳନରେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗେ ଚାଲି
 ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା-ଯୁଦ୍ଧରେ ମାନସିଂହଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ କ୍ଷୟର ମୂଲ୍ୟବାନ,
 ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କୁ ଏହା ବୁଝାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁ
 ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ କାମନା କରନ୍ତି, ସର୍ବଦା ଶିଶୋପାୟ
 ବଞ୍ଚପସରେ ତାହା କଲଙ୍କର ବିଷୟ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ଆକରଣଙ୍କ ସହିତ
 ନିଜ ପିତୃସାର ବିବାହନିମନ୍ତେ ମାନସିଂହ ଦାସୀ ନୁହନ୍ତି; ତଥାପି
 ଯେତେବେଳେ ସେ ଯବନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖି ନିଜ ହୃଦୟକୁ କଳ୍ପିତ
 କରପାରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସହିତ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ପ୍ରତାପଙ୍କ
 ଧର୍ମର ବିରୁଦ୍ଧ ହେବ । ଯଦି ମାନସିଂହ ସ୍ୱକୃତ ପାପ ନିମନ୍ତେ ଅନୁତାପ
 କରି ଯବନ-ସମ୍ପର୍କ ଛାଡ଼ାଇଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ପ୍ରତାପ ତାଙ୍କୁ ଅତି
 ଆଦରରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତେ । ଅମରସିଂହଙ୍କ ସହିତ ମାନସିଂହଙ୍କ
 ଭଗିନୀର ବିବାହ ବିଷୟ ପରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମାନସିଂହ
 ବିପକ୍ଷର ଦଗରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ । ପ୍ରଥମେ ଅମରସିଂହଙ୍କ
 ସହିତ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀର ବିବାହ ହୋଇଯାଉ, ପରେ ସେ ଯବନ-ସମ୍ପର୍କ
 ଛାଡ଼ାଇ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବେ । ଏ ଯେ ଅତି ଅସମ୍ଭବ
 ବ୍ୟାପାର ! ପ୍ରତାପସିଂହ ଏପରି ଜୀବନୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ କଦାପି ହାତ
 ଦେବେନାହିଁ । ବରଂ ଏକୁଟିଆ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଭଲ; କିନ୍ତୁ ଏପରି
 କୁଟଳତା ଓ ନୀତିତା ଉପରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଗରର ଧର୍ମ ନୁହେଁ ।

ଅନେକେ ହୁଏତ ମନେ କରିପାରନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରତାପଙ୍କ ସିବାନ୍ତ
ରାଜନାତି-ସମ୍ମତ ନୁହେଁ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ସାଧନନମନ୍ତେ ପତ୍ନୀର ଉପଯୁକ୍ତତା
ହିଁ ରାଜନାତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ; ପତ୍ନୀର ଜୀବନ୍ୟତା ବା ପବିତ୍ରତାର ବିଚାର କୁଟିଳ
ରାଜନାତିର ସୀମାର୍ଥ କରେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପଙ୍କ ନାତି ଏଥିରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ
ପୃଥକ୍ । ସେଥିରେ କୁଟିଳତା କିମ୍ବା ନୀତିତାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ପ୍ରତାପଙ୍କ
ରାଜନାତି ପ୍ରଭୁ-ଅରୁଣର କନକରଣ୍ଡି ସଦୃଶ ଶୁଭ୍ର ଓ ଅନାବଳ ।
ବରଂ ସେ ପରାଜୟର ଉତ୍ତପ୍ତ ମରୁଭୂମିରେ ବିଲିନ ହେବେ; କିନ୍ତୁ
କୁଟିଳତାର ଗଣି ମଧ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରି ଔର୍ଦ୍ଧ୍ୱାସ୍ୟରୁ ନନ୍ଦନକାନନରେ
ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେବେନାହିଁ ।

ଅକବରଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଯୁଦ୍ଧଶୂଳକ ମାନସିଂହଙ୍କ ନାୟକତ୍ୱରେ
ସମାହିତ ହେଉଥିଲା । ଅମ୍ବେମାନେ ଯେଉଁ ସମୟର କଥା କହୁଅଛନ୍ତି,
ସେ ସମୟରେ ସେ ଖୋଲପୁର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମରଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ ।
ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରି ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବା ସମୟରେ ସେ ଜାଣିଶୁଣି
ମେବାଡ଼ବାଟରେ ଦକ୍ଷିଣ-ଅରମ୍ଭଣରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ତାଙ୍କ ଆଗମନ-
ବୃତ୍ତନ୍ତ ଜାଣି ପ୍ରତାପସିଂହ ଆଗହୁଁ ତାଙ୍କ ଆଦିପ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବାବଧି
ଆୟୋଜନ କରିସାରିଥିଲେ । ଯଥାସମୟରେ ମାନସିଂହ କମଳମାରିରେ
ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତେ, ଅମର ସିଂହ ତାଙ୍କ ପରଚର୍ଯ୍ୟାରେ ନିୟୁକ୍ତ ହେଲେ ।
ନାନାପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ମାନସିଂହଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପରିବେଶିତ ହେଲା ।
ଅମରସିଂହ ନିଜେ ତହିଁର ତରୁବଧାରିକ ଥିବାଠାରେ କୌଣସି
ଆୟୋଜନର ହିଂସା ହୋଇନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭୋଜନାଶାରେ
ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତି ମାନସିଂହଙ୍କୁ ନିରତଶୟ ସଂଶୟାସ୍ତବ୍ଧ କରିଥିଲା ।
ପ୍ରଥମେ ସେ ଏଥିର କାରଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରୁଦ୍ଧି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅମରସିଂହଙ୍କୁ
ପଚାର ଅବଗତ ହେଲେ ଯେ, ପ୍ରତାପ ଶିରୋବ୍ୟାଧୀରେ ପୀଡ଼ିତ ଥିବାରୁ

ମାନସିଂହଙ୍କ ସହିତ ଏକତ୍ର ଭୋଜନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି କାରଣ ତାଙ୍କ ସନ୍ତୋଷବ୍ୟାଧାନ କରିପାରୁନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଭାବ ଜାତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଯେ ତାଙ୍କୁ ନୀତି ଜ୍ଞାନ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକତ୍ର ଭୋଜନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି, ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଆଉ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିଲାନାହିଁ । ହୋଧରେ ତାଙ୍କ ସବାଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅନ୍ୟତମ ନ କରି ଆସନରୁ ଉଠି ହୋଧବିକାଶିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ସହଜରେ ବୁଝାଯାଉଅଛି । ମେବାଡ଼ ନୀତି ବି ଅମ୍ଭର ନୀତି, ତାହା ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ ।”

ମାନସିଂହଙ୍କ ଉକ୍ତି ଶୁଣି ପ୍ରତାପସିଂହ ଆଉ ଅନ୍ତରାଳରେ ଲୁଚି ରହିପାରିଲେନାହିଁ । ଶୀଘ୍ର ମାନସିଂହଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଶବ୍ଦିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ଯେ ଯବନ ସହିତ ଏକତ୍ର ପାନଭୋଜନ କରେ, ମେବାଡ଼ର ରାଣା ତାହା ସହିତ ଏକତ୍ର ଭୋଜନରେ ବସିବାକୁ ଅନୁମତି ।”

ପ୍ରତାପଙ୍କ ଅବିରାବ ପୂର୍ବେ ମାନସିଂହ ଇଚ୍ଛାଦେବତାଙ୍କୁ କେତେକ ଅନ୍ନ ସମର୍ପଣ କରିସାରିଥିଲେ । ଏଶୁଙ୍କର ଅଗତ୍ୟା ସେହି ଅନ୍ନକୁ ନିଜ ଉଷ୍ଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ରଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । କୁଟଳ ଦୃଷ୍ଟିପାତ୍ରପୂର୍ବକ ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ଆମ୍ଭେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତ ରଖିଥିଲୁଁ । ଆଜିର ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଆଯିବ ।” ପ୍ରତାପ ଉତ୍ତର କଲେ, “ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପରମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲି । ରଣ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲେ ସୁଖୀ ହେବି ।” ପ୍ରତାପଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ପସ୍ତାଭାଗରୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳେଷବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ଵର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, “ଆପଣଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧା (ପିତୃତା) ଆକବରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆଣି

ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହ ।

ବାବୁ ଭୁଲିବେ ନାହିଁ ।” ମାନସିଂହ କୌଣସି କଥାରେ କର୍ତ୍ତୃପାତ ନ କରି
ତଦନ୍ତରେ ଛୋଅବକମ୍ପିତ ପଦବିକ୍ଷେପରେ ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ
କଲେ ।

ଏହିପରି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତଭାବରେ ଦକ୍ଷୀ ଓ ମେବାଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ବିବା-
ଦର ସୂକ୍ଷ୍ମପାତ ହେଲା । ମେବାଡ଼ର ରାଜନୈତିକ ଗଣନ ସୁନବାର
ଘନାନ୍ଧକାରରେ ଅନ୍ତନ୍ତ ହେଲା ।



ସଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

କଣ୍ଠକେନୈବ କଣ୍ଠକଂ

ରତ୍ନହାସରେ ଅକବରଙ୍କ ଉଦାରତା ଶତମୁଖରେ ପ୍ରସଂସିତ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଏକତ୍ରୀକରଣବିଷୟରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ବାଟ ଫିଟାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବେ କୌଣସି ସମ୍ରାଟ ଏ ଜାତି ଅନ୍ୟରଣ କରି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁକରି ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ଜାତିର ସମାନ ଅଧିକାର ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଜାତିକୁ ପଦଦଳିତ କରି ଅପର ଜାତି କଦାପି ଉନ୍ନତ କରି ନ ପାରେ । ଅକବରଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟମାନେ ହିନ୍ଦୁବଦ୍ୱେଷୀ ଥିଲେ । ଏଣୁକରି ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ଭାରତ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ସ୍ଥାପନରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତାର ଅଭାବ ଥିଲେ ଯୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁ ନରପତିମାନଙ୍କଠାରୁ ଘନ ଘନ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅଭିଶପ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ରାଜସ୍ଥାନର ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶାସକ ଭୟର କାରଣ ଥିଲେ । ଏଣୁକରି ଭାରତବର୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କ ସାବ୍‌ବୌମକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା ।

ଅକବର ଦକ୍ଷିଣ ସିଂହାସନରେ ସମାସୀନ ହେବା ସମୟରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ଅତି ସଜାଣି ଭୂଖଣ୍ଡଭିତ୍ତିରେ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ପଠାଣମାନେ ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ତଡ଼ିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା ଥିଲେ । ଅକବର ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାଧିକଥର ଯୁଦ୍ଧ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ହାତବଳ କରିଥିଲେ । ବାବର ଓ ହୁମାୟୁନ ଯେଉଁ ଭୂଖଣ୍ଡର

ଗଣା ପ୍ରତାପ ସିଂହ

ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ, ଆକବର କେବଳ ସେହିଭଳି ଉଦ୍ଦାର କରି ନିଷ୍ପନ୍ନ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ସେ ଅତି ମହତ୍ତ୍ବ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମନରେ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରଖିବା ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟଶାସନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦ୍ବାରା ପ୍ରଶୋଦିତ ହୋଇ ସେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା ସଂସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ରାଜସ୍ଥାନର ଅଧିକାଂଶ ରାଜା ତାଙ୍କ ପରିବାରସହିତ ପରଶୁ-ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ରାଜାମାନେ ଆକବରଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ସ୍ତମ୍ଭସ্বরୂପ ଥିଲେ ।

ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବକାଳରେ ଅତି ସୁଖରେ କାଳଯାପନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଯାଡ଼ିତ କରିବାନମନ୍ତେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ନୃପତିମାନେ ସେଉଁ ବିଧିଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ, ଆକବର ସେଗୁଡ଼ିକ ଉଠାଇ ଦେଇ ଥିଲେ । ଏଣୁକରି ମୁସଲମାନ ଇତିହାସ-ଲେଖକଗଣ ତାଙ୍କୁ ଦଶାବସ୍ଥାରେ ଦେଖିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ କଥା ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଏଥିରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅନନ୍ତତ ହେବାର କିମ୍ବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଦୁଃଖିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଦୁଃଖର କଥା, ଆକବରଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଚିନ୍ତା ଅତିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇତିହାସରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚରଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୁଡ଼ିକ ଇତିହାସିକ କେବଳ ଇତିହାସଗ୍ରନ୍ଥିତ ପ୍ରତିମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି ।

ଆକବରଙ୍କ ରାଜନୀତି ଜଳନ୍ଦରବନ୍ଧିତ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଇତିହାସ ଯାହା କହୁ ପଛରେ, ଅନ୍ତେମାନେ ପ୍ରକୃତ କଥା ଲେଖିବାକୁ ପସ୍ତାନ୍ତ ଦେବୁନାହିଁ । ସ୍ବୀକାର କରୁଅଛୁ, ରାଜ୍ୟଶାସନନମନ୍ତେ, ସାର୍ବ, ଦାନ, ରୋଦ ଓ ଦଣ୍ଡ ଏକାନ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ।

ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କଲେ ରାଜ୍ୟଶାସନର ସ୍ୱର୍ଗରୁ ନିର୍ବାହ ସମ୍ଭବ-
 ଧର ହୋଇନପାରେ । କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସାଧନ ନିମନ୍ତେ ପଦ୍ମାର ସମୀ-
 ଗୀନତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ କରଣୀୟତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଆଲୋଚ୍ୟ
 ବିଷୟ । ଅକବର ଏ ବିଷୟରେ ମନୋଯୋଗୀ ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ ।
 ଭାରତବର୍ଷରେ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ସ୍ଥାପନହିଁ ତାହାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ
 ଥିଲା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ସିଦ୍ଧିନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ବାଟ
 ମିଳୁଥିଲା, ସେ ଯେହୁ ବାଟରେ ଚାଲୁଥିଲେ । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ତାହାଙ୍କର
 ମନୋରଥ ସଫଳ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଏପରି
 ଗର୍ବିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଯେ, ତାହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଉପ-
 ଯୋଗୀ ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯାଇନପାରେ ।

ରାଜପୁତମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖ-ସମ୍ମୁଖରେ ଜିଣିବା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ
 ପକ୍ଷରେ ଏକପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବଳମ ସମ୍ମାନିତ ।
 ମୁସଲମାନର ସାଧାରଣ ଥିଲା । ଅକବର ଏହା ଜାଣି କୁହୁଳ ପଦ୍ମା ଅବ-
 ଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ପ୍ରଭୃତି ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ-
 ମାନଙ୍କ ପରୁଷମ କାହାରି ଅବିଦିତ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ରୋଜ୍ୟ
 ପଦାର୍ଥ ହେଲେ ପୁରା କୌଶଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବିତର ସାମଗ୍ରୀରୂପେ
 ବ୍ୟବହାର କରଥାଏ । ପୁଣି ହସ୍ତିପରି ଅମିତବଳଶାଳୀ ଜନ୍ତୁ ପଶୁ-ଜଗ-
 ତରେ ବିରଳ । କୌଶଳବଳରେ ଏହି ହସ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅନାୟତ୍ତରେ କରାଯିବ
 ହୋଇପାରେ । ବନ୍ୟ ହସ୍ତିକୁ ଧରିବାନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଯୋଷୀ ହସ୍ତିର
 ସାହାଯ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକ । ଏହି ଯୋଷୀ ହସ୍ତିକୁ ଦେଖି ଅରଣ୍ୟର
 ହସ୍ତିମାନେ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଅତର୍କିତଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟର
 ଜାଲରେ ନିପତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ନୀତିର ନାମ “କଣ୍ଠନେନିବ କଣ୍ଠକମ୍”
 ଅଥବା “ଗଜେନ ଗଜବନ୍ଧନମ୍” । ଅକବର ଏହି ନୀତିର ସାହାଯ୍ୟରେ
 ରାଜପୁତମାନଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ କରିଥିଲେ ।

ଗୁଣା ପ୍ରତାପସିଂହ

ସମଗ୍ର ଅର୍ଯ୍ୟବର୍ତ୍ତ ଅକବରଙ୍କ ପଦାନତ ହୋଇଥିବାଠାରେ ଯୁଦ୍ଧ ମେଦାଡ଼ର ସ୍ଵାଧୀନତା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମେଦାଡ଼ର ଗୁଣା ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଜର୍ଜିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଅକବରଙ୍କୁ ନାସିକା-ବାୟୁରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇପାରନ୍ତି । ପୁଣି ଗୁଜସ୍ତୁ-ମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଷେପ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧଘୋଷଣା କରିବା ଅକବରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଦାପି ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ହେବନାହିଁ । କେଜାଣି, ମାନସିଂହଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ମାନସିଂହ ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଦେବତାଜ୍ଞାନରେ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ସେ କଦାପି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଗ୍ରସର ହେବେନାହିଁ । ବରଂ ଅକବର ଏ ବିଷୟରେ ଜିଦ୍ କଲେ ସେ ମୋଗଲପକ୍ଷ ପରିତ୍ୟାଗ କରିପାରନ୍ତି । ଅକବର ଏସବୁ ବିଶ୍ୱର କରି ପ୍ରତାପଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଷ୍ପେଷ୍ଟ ଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଅଘଟନ-ଘଟନକାଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଅସାଧ୍ୟ ବଳ ନାହିଁ । ସେ ସମ୍ଭବକୁ ଅସମ୍ଭବ ଏବଂ ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରିପାରନ୍ତି । କିଏ ଭାବି ଥିଲା ଯେ, ଅତି ସାମାନ୍ୟ କାରଣରେ ପ୍ରତାପ ଓ ମାନଗୁଜଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଷ୍କ ବିବାଦ ସଂଜାତ ହୋଇ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଟାଣିନେବ ?

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇଉତ୍ତର ମାନସିଂହଙ୍କ ମନୋ-ଗତ ଭାବର ଅକସ୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଯାହାକୁ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାନିମନ୍ତେ ଉଦୟପୁରକୁ ଗମନ କରିଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରତାପସିଂହ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ଶ୍ରେଣୀ କରାବାରୁ ମଧ୍ୟ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ ! ମାନସିଂହ କଦାପି ଏ ଅପମାନର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ମୋଗଲ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ ପୁଣି ସେ ଦେଶପ୍ରେମୀ ନୁହନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକତାର ଅନୁଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଯେ ଯବନର ପକ୍ଷ

ଅନଳମ୍ବନ କରୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଣାମ କଣ ସେ .ଦେବ
ଭବରକ୍ତ ଜଣା; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସେ ମହତ୍ତ୍ୱ, ଏ ବିଷୟରେ
ମତଭେଦ ଥିବା ଚିହ୍ନମାନଙ୍କରେ ।

ପୁଣି ଅଳକରକ ସହିତ ତାଙ୍କ ପିତୃଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କ ବବାହନମନ୍ତ୍ର,
ତାଙ୍କ ଦୋଷ ଦେବା ଅନ୍ୟାୟ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କଦ୍ୱାରା
ସାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ପିତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟନିମନ୍ତେ ପୁଅ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି ।
ପୁଣି ସେ ନିଜେ ଏତାଦୃଶ ବବାହ-ପ୍ରଥାର ବିଶେଷୀ । ଏଥିପାଇଁ ତ
ଅମରପିତୃଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀକୁ ବବାହତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର
ଏତେ ଅଗ୍ରହ । ତେବେ ପ୍ରତାପ ତାଙ୍କଠାରେ କେଉଁ ଦୋଷ ଦେଖିଲେ ?
କେଉଁ ଦୋଷନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ଅପମାନିତ କଲେ ?

ଅବଶ୍ୟ ମୋଗଲ ସହିତ ମାନସିଂହ ଏକତ୍ର ପାନଶ୍ରେଜନ କରି-
ଅଛନ୍ତି । ଏହା ସେ ଅଳ ଶୁଭୁତର ପାପ ! ହିନ୍ଦୁ ଦୋର ସବନ ସହିତ
ଏକାଠି ଶ୍ରେଜନ କରିବାଠାରୁ ବଳ ପାପ ଅଛି ନାହିଁ । ଏହି ପାପ ନିମନ୍ତେ
ସେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତାପ ଦେବତା;
ତାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରେଜନରେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ କାମନା କରିବା ପାପୀ ମାନସିଂହଙ୍କ
ପକ୍ଷରେ ଧୃଷ୍ଟତା ନୁହେଁ କି ? ବାମନର ଭକ୍ତ-ଶ୍ରୀ-ପ୍ରୟାସପୁରୀ ଏହା
ଉପହାସାସ୍ପଦ । ମାନସିଂହଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରେଜନ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ
କରି ପ୍ରତାପସିଂହ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ତୋଷ
ପ୍ରକାଶ କରି ମାନସିଂହ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ତେବେ କଣ ପ୍ରତାପ-
ସିଂହଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ ଦେବ ? ଏହା ଛଡ଼ା ସେ ଅଳ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ
ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଅଳ ଗୋଟିଏ କଥା-। ସୁଦୂର ପାପ ନିମନ୍ତେ ମାନସିଂହ
ପଥେଶ୍ଚ ଅନତପ୍ର ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ

ନୁହେ । ମାନସିଂହଙ୍କ ଭବସ୍ୱପ୍ନର-ଗମନର ଭୂଦେଶ୍ୟ ପ୍ରତାପସିଂହ ଜାଣି-
ଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ତାଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ଅପମାନିତ କଲେ । ପାଂପା
ଅନନ୍ତପୁତ୍ର ହେଲେ ସ୍ୱୟଂ-ଭିକ୍ଷର ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବଳଦୁପ୍ତ
ପ୍ରତାପ ତାହା କଲେନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣଦିଗର ସମସ୍ତ ମାୟାମମତା ପରି-
ତ୍ୟାଗ କରି ମାନସିଂହ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କରିଥିଲେ— ତାଙ୍କ ସହିତ
ମିଳିତ ହୋଇ ଦେଶର ଶତ୍ରୁକୁ ନିର୍ମୂଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅମୁରାଧପତି-
ଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଲକ୍ଷା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେନାହିଁ ।
କେବଳ ସେ ଗ୍ରହଣ କଲେନାହିଁ, ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ; ତାଙ୍କୁ ଶୁଷ୍କଭାବରେ
ଅପମାନିତ କଲେ । ଏ ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ-ଗ୍ରହଣ ଅବଶ୍ୟ କରିଣୀୟ ।
ମାନସିଂହ ଏହା କଦାପି ଭୁଲିନପାରିନା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଜାଣନ୍ତି ଯେ,
ମାନସିଂହ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ଅଟନ୍ତି ।

ଏତେ ଚିନ୍ତାପରେ ମାନସିଂହଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଲା ।
ଅକବରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ପରାଜିତ ଓ ଅପମାନିତ କରିବା
ନିମନ୍ତେ ସେ କୃତନିଷ୍ଠୟ ହେଲେ ।

ଅକବର ଏହାହିଁ ଖୋଜୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଚରପୋଷିତ ବାହା
ଅଛି ସଫଳ ହେଲା । ମାନସିଂହ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ମୁଁ ବାହା ବରୁକରେ
ସମ୍ବରାଜ୍ୟର ପ୍ରସ୍ତାବ କରନ୍ତେ ଚତୁର ଅକବର ତାଙ୍କ ଅପମାନରେ
ସହାନୁଭୂତି-ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣକଲେ । ସେ ମାନସିଂହଙ୍କୁ
କହିଲେ ଯେ, ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଅଦୌ ଲକ୍ଷା
ନା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଗତ୍ୟା ଏବେ ନିଜ ଲକ୍ଷାବରୁକରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ
କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଅଛି । ମାନସିଂହଙ୍କ ଅପମାନରେ ସମ୍ରାଟ ନିଜେ ଅପମାନିତ
ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ରାଟ ଏ ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେଲେ
କଦାପି ସ୍ୱର୍ଗରେ ନିଦ୍ରା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅକବରଙ୍କ କଥାରେ

ମାନସିଂହ ଅଶ୍ରୁ ଦେଲେ ଏବଂ ଦୃଷ୍ଟିରୂପେ ତତ୍ତ୍ୱରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବିଶ୍ରାମ-
କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ହାୟ ! ସେ ବୁଝିପାରିଲେନାହିଁ ଯେ,
ପ୍ରତାପରୂପା କଣ୍ଠକକୁ ଦୂର କରିବାନିମନ୍ତେ ଅକବର ସେହି
କଣ୍ଠକର ଅଶ୍ରୁ ନେଉଥିଲେ । ଯଦି ସେ ଏତକ ବୁଝିଥାନ୍ତେ,
ତାହାହେଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସ ଭିନ୍ନ ଅଟାର ଧାରଣା
କରିଥାନ୍ତା । ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟତାକୁ ମାନସିଂହଙ୍କ ପରି ବନ୍ଧନୀ
ବ୍ୟକ୍ତି କପଟୀ ଅକବରଙ୍କ ମାୟା-ଜାଲରେ ନିପଜିତ ହେଲେ । ଭାରତର
ସମସ୍ତ ଅଶା-ଭରସା ବଳୁପ୍ର ହେଲା ।



ସଂଗଂସାରମ୍ଭ



ଅଳ୍ପ ଅବବରକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇଅଛି । ମେବାଡ଼ାକମଣର ଉପାୟ ଚାହାଙ୍କର ଦସ୍ତଗତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାନସିଂହ ଓ ଶକ୍ତିସିଂହ ସମ୍ମତପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅନନ୍ତ କହଲେ ନ ସରେ । ଚାହାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ-କର୍ମରେ ସମସ୍ତେ ଧୂଳିକଲୁଣିତା ମେବାଡ଼ା-ଗୁଣୀଙ୍କ କରୁଣା ଛବି ପ୍ରଦର୍ଶନ ହେଉ ଅଛି । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଉନ୍ନତ ମସ୍ତକ ଅବନତ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରତାପଙ୍କୁ କରଗଡ଼ କରୁଣା ନିମନ୍ତେ ଅବବର ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ଲଢ଼ୁକ । ସେ ରାଜରୂପେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରତାପ ଶୁଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟର ଅଧୀଶ୍ୱର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସଂଗ୍ରାମରେ ଅର୍ହେୟ । ଏପରି ବିଷୟ ଜିଣିବା ନିମନ୍ତେ ନିଶ୍ଚିତ ଅପ୍ଯୋଜନ ଅବଶ୍ୟକ ।

ମେବାଡ଼ା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମରୋପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶାନ୍ତି ବ୍ୟାପ୍ତ ବାହୁନୀ ଗଠିତ ହେଲା । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ସୈନ୍ୟମାନେ ଦକ୍ଷିଣେ ସମବେତ ହେଲେ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତଯାଏ ଉତ୍ସାହର ତରଙ୍ଗ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲେକନ ମଳରେ ନାନାପ୍ରକାର ଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଷଳମାନମାନଙ୍କ ନୃତ୍ୟକମଳ ଅନନ୍ତର ଶୁଦ୍ଧ ରେଖାରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହେଲା । ହିନ୍ଦୁ ମାନଙ୍କ ମାନସିକ ଭାବର ସମ୍ୟକ୍ ଅବବ୍ୟକ୍ତି ଯଥାରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ ।

କ୍ଷେତ୍ରମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶତ୍ରୁତା ଅତରଣ କରିଥିଲେ, ମେବାଡ଼ର ଭାଷା ପିଣ୍ଡକସ୍ତରେ ସେମାନେ ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ଉପକ୍ଷେପ ବୁଝିବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେହିମାନେ ସାମ୍ବିକ ଦୁର୍ବଳତାବଶେଷେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହିତ ଯେ ଗ ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲେ, ସେମାନେ ବେଶ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାନସିଂହଙ୍କ ଶତ୍ରୁତା-ଅର୍ଜନ ପ୍ରତାପଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭଲ ହୋଇନାହିଁ । ମାନସିଂହ ଅବା ଏପରି ଗର୍ବିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଭରିବାକୁ ସେଇ ସନ ବଳାଇଲେ ? କିନ୍ତୁ ଭରବେ କିଣ ? ପ୍ରତାପ ଯେ କାହାର କଥା ଶୁଣୁନାହାନ୍ତି । ଅକବରଙ୍କ ପରି ଅସିତବଳଶାଳୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କଣ ଦେବ ? ପ୍ରତାପଙ୍କ ସେମାନେ ଅନେକ ଥର ମେଣଲର ବିପକ୍ଷରେ ନ ହେବା ପାଇଁ କହିଛନ୍ତି — ପ୍ରତାପ କାହାର କଥା ଶୁଣିନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଚନ୍ଦ୍ରର ବିଷୟ ପଲ୍ଲ ଚାନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଣିବାକୁ ପଡ଼ୁଅଛି । ସଂସାରରେ କେବଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ମନ୍ତ୍ର ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ — କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ରହିଲେ ଅନେକ ସାଫ୍ତଦେଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପକାଇଥାଏ । ମୋ ଉପସ୍ଥିତି ସମୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କର ନିଜ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଅବସର କରିବ, ସଂସାରରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ । ପ୍ରତାପ ଏହି ଜ୍ଞାନ-ମର୍ଯ୍ୟ ପରିଚ୍ୟାପ କରି ସୁସାହସିକତା ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ଭାବନାରେ ବିପକ୍ଷରେ ଚାଲି ଚାଲୁଅଛନ୍ତି । ଭବେ ନ ଏ ସଂସାର ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଲଲଟରେ ଅଛି କେତେ କଷ୍ଟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା, ସେ, କିଏ କହିପାରେ ?

ଦକ୍ଷୀ ସହିତ ମେବାଡ଼ର ଭାଷା ଦୁଇର ସମ୍ପାଦ ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁ-କର୍ମ-ସାଧକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହରେ ଜ୍ଞାନୀତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସମସ୍ତ ପଡ଼ିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଣ ଦେବାକୁ ବୋଲୁଥିବ ନୁହେଁ । ରାଜନୀତି ବିଶାଳର ଅକବର ଶତ୍ରୁତାକୁ ଶୁଣିନାହାନ୍ତି ଏହି ଜଣେ ମା

ସମୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଅତି ସରଳରୂପରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋଟିଏ ସାମାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମ୍ମୁଖିୟାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ସେନାବଳ ଅବଶ୍ୟକ, ଯଦି ମେବାଡ଼ବିରୁଦ୍ଧରେ 'ସେପରି ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ବାହନ ଅଭିଶାପ ଗଠିତ ହେଲା । ଏଥିପ୍ରାନ୍ତେ ଅନେକ ଜନପଦବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ଫିଲ୍ମ ପଠାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏପରି ପ୍ରକାଶ ଅପୂର୍ବକ ସେ କେବେ କରିନଥିଲେ । ସେ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଯୁଦ୍ଧର ଫଳାଫଳ ଉପରେ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ଭର କରେ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରତାପକ ବିପକ୍ଷରେ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିଯୋଜିତ କରିବାକୁ ସେ କୁହୁଡ଼ି ହୋଇନଥିଲେ ।

ଅମ୍ବେଦକାର ଅଗସ୍ତ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ଅନେକଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଯୁଦ୍ଧ-ଗୁଡ଼ିକ ମାନସିକ ନେତୃତ୍ବରେ ପରିଣତ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏଥର ସେ ଆଉ 'ସେନାପତି-ପଦରେ ବସିତ ହେଲେନାହିଁ, 'ସେନାପତି ହେଲେ ଅନେକଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁଅ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯେଲେ । ଅନେକ ଏତାଦୃଶକାଳ ଯେଲେ, ପ୍ରୟୋଜନାନୁରୂପ ଯୁଦ୍ଧଶିକ୍ଷା ଦେଇନଥିଲେ । ସର୍ବଦା ମାନସିକ ମୁଖ୍ୟେଷୀ ହେବାଦ୍ୱାରା ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭିତ୍ତି ନିମ୍ନରୁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶ୍ରୀ ଶାସକ ଯୁଦ୍ଧଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବା ସାମ୍ରାଜ୍ୟପକ୍ଷରେ 'ମଙ୍ଗଳଜନକ ନ ଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଅନେକ ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଜୟଲାଭ କରିବାବିଷୟ ସମସ୍ତେ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେହି ହିନ୍ଦୁ ଅଧିପତିଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେ ଦେବାକୁ ସେ ଅନୁକୂଳ ଥିଲେ । ମେବାଡ଼ର ପରାଜୟରେ ସମସ୍ତ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପରାଜୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା ଯେ ମାନସିକ, ନିମ୍ନ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ବୁଦ୍ଧିଶୂନ୍ୟ ହେଲେ । 'କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପକ ବିପକ୍ଷରେ ବାହନ ଚଳାଇବାକୁ ସେଲେଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅଛି' କି ? ସେପରି

ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କଣ ଅକବର ଯୁବନାଳକ, ମେବାଡ଼଼ଃଜୟର
ଗୌରବରୁ ବହୁତକରିବେ ? ମାନସିଂହଙ୍କ ପରଂର୍ଶାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ
ଦେଲେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ଦେବନାହିଁ । ସେଲମ ନାମମାତ୍ର
ସେନାପତି ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧସେନାକୁ ଯିବେ— ସମଗ୍ର ଯୁଦ୍ଧବ୍ୟାପାର
ମାନସିଂହଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵାଧୀନରେ ରହିବ । ପୁଣି ମେବାଡ଼଼ଃଜୟାସୀ ଶକ୍ତିସିଂହ
ଯୁଦ୍ଧସେନାରେ, ଥିଲେ ସମସ୍ତ ଅସୁବିଧା ସୁବିଧାରେ ପରିଣତ ହେଇଯିବ ।
ଉପ୍ରଥାନୁସନ୍ଧାନ ନିମନ୍ତେ ମୋରାଜ୍ୟାଳକ, ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ
ନାହିଁ । ଏଣୁକରି ଅକବର ସେଲମକୁ ସେନାପତି-ପଦରେ ବରଣ
କଲେ ।

ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ମାନସିଂହଙ୍କ ହୃଦୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଲାଗିଲା । ଏତାବଦ୍ଦିନ ସେ
ଅକବରଙ୍କ ସଦ୍‌ବଚ୍ଚାରେ ଗଞ୍ଜାମ ଅସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେପରି
ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କରଣସ୍ପର୍ଶରେ କୁଜଝଟିକା ଅପମୃତ ହୁଏ, ମାନସିଂହଙ୍କ ବ୍ରାନ୍ତ
ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଚେତେ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ଅକବରଙ୍କ
ନିକଟ ସଂପର୍କରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରିଲେନାହିଁ; କିନ୍ତୁ
ପ୍ରତାପସିଂହ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ବିପଦର ଅଶଙ୍କା କରି ଦୂରରେ ରହିଅଛନ୍ତି । ଧନ୍ୟ
ପ୍ରତାପ ! ଧନ୍ୟ ଭୃମ୍ଭର ଦୂରଦର୍ଶିତା ! କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧ କାହିଁ—ସବୁ ସେ
ଶେଷ ହୋଇଅଛି ! ପ୍ରଭୁହିଂସା-ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋଷ୍ଠା ମାନସିଂହଙ୍କୁ ଏକାବେଳେ
ଅନ୍ଧ କରି ଟକାଇଅଛି । ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଅପମାନିତ ନ କରି ସେ ଉଡ଼ିବେ
ନାହିଁ । ବରଂ ମୋଗଲଦସ୍ତରେ ଅପମାନ ସହିବାକୁ ହେବ; କିନ୍ତୁ
ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ ନିଶ୍ଚୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବ୍ୟାତା
ଉଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିର ଏପରି ଅପଭ୍ରାଣ ହୋଇଥାଏ ।
ନୋହଲେ କି ମାନସିଂହଙ୍କ ପରିଲୋକ ଏସ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହ ସେହିମଙ୍କ
ଅଧୀନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥାନ୍ତେ ?

ସେଇମନ୍ତ ସେନାପତି-ପଦ-ପ୍ରାପ୍ତି ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ
ସଂଶୟାରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ସେ କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥହୀନ ପ୍ରଣୋଦିତ ଦୌର
ଅକବରଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇନଥିଲେ । ପ୍ରଭାସଂହାର ଅପକର୍ଷ-
ପ୍ରତିପାଦନ ଛିଡ଼ା ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ମନ ମଧ୍ୟରେ
ପୋଷଣ କରିନଥିଲେ । ମେବାଡ଼ର ସିଂହାସନରେ ଜାହାଜର ଅଭିନାସ
ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅକବରଙ୍କ ଅଭରଣ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ବିହ୍ୱାଳିତ
ହେଲା । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଉଦାରତା ସମ୍ମୁଖରେ ସେ-ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ, ସେ
ସବୁର ଅଲୀକତା ଅଭିମତ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଲା । ତଥାପି ସେ ଦୁମାଗଜର
ପକ୍ଷ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେନାହିଁ, ସେହେତୁ ପ୍ରଭାସଙ୍କ ଅପମାନପ୍ରାପ୍ତି ପରେ
ସେ ନିଜ ବାଟ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରିୟ କରିଥିଲେ ।

ଚତୁର ଅକବରଙ୍କ ସମସ୍ତ ଚତୁରତା ଏହି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ପଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଭ୍ରମ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ବିଶେଷ ଅନୁଚାପ
କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେବେସବୁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଅଲେକିତ ହେବ ।





ଆୟୋଜନ



ଅକବରଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତାପସିଂହ ଅଗତ୍ୟୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେ ନୂତନ ଗାସା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁଦିନ ମାନସିଂହଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସେଦିନ ସେ ରୁଷି ପାରିଲେ ଯେ, ମୋଗଲସହିତ ଯୁଦ୍ଧ-ଅନି-ବାର୍ଯ୍ୟ । ଏଥିରେ ସେ ଅଶ୍ୱମାତ ଦୁଃଖିତ ବା ବିଚଳିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ବରଂ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅଭ୍ୟୁଦ୍ଧିଷିତ ସମ୍ଭାବନା ଦେଖି ଅସୀମ ଅନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ ।

ଅକବରଙ୍କ ଜନବଳ ଓ ଧନବଳ ଆଗରେ ପ୍ରତାପ ଅତି ଦୂର ବୋଲି କହିଲେ ଅଗତ୍ୟୁ ହେବନାହିଁ । କାହିଁ ପ୍ରବଳପରାକ୍ରାନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ରାଟ—କାହିଁ ହୁତାକ୍ ନିଃସମ୍ଭଲ ମେବାଡ଼ର ଶାଣୀ ! ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମେରୁ-ସୋରଷର ପ୍ରଭେଦ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା ଜାଣିଶୁଣି ପ୍ରତାପସିଂହ ଅକବରଙ୍କ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିରୂପେ ଛିଡ଼ା ଦୋଇଛନ୍ତି । ସମାନ ସହିତ ସମାନର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଶ୍ରୀଦ୍ୱାର ବିଷୟ ନୁହେଁ—ସବଳ ସହିତ ଦୁର୍ବଳର ପ୍ରତି-ଯୋଗିତା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ପରୁଷାର୍ଥର ପରିଶ୍ରମ । ପୁଣି ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ୟ ଓ ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ୟର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ବୃତ୍ତା-ବଲମ୍ବୀ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ରାଜପୁତ ସୈନିକ ବିଶାଳ ମୋଗଲ-ବାହନକୁ ପଛକୁ ଘାଆଇ ଦେଇପାରନ୍ତି । ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ପ୍ରତାପସିଂହ ସ୍ୱାଧୀନତା-ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରାଣୀନ ଓ କାପୁରୁଷ ବ୍ୟକ୍ତି ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଜୀବନରେ ଅନେକ-
ଥର ମୃତ୍ୟୁ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗକରିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସ୍ବାଧୀନ ଓ ନିର୍ଭୀକ ମାନବ
ଜୀବନରେ ଥରେମାତ୍ର ମରିଥାଏ । ପ୍ରତାପପିଂଦ୍ର ସ୍ବାଧୀନତା-ଯୁଦ୍ଧରେ
ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଲେ ଭିଳପ୍ରମାଣ ଦୁଃଖପ୍ରକାଶ କରିବେନାହିଁ ।
ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ-ତାଙ୍କୁ ସିଦ୍ଧି-ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିବ । ଆଉ ଯଦି
ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରିନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କ ଉନ୍ନତ ମସ୍ତକରେ
ସ୍ବାଧୀନତା-ମଣି ବିରାଜିତ ହେବ । ହୃଦୟରେ ଏକାଗ୍ରତା ଏବଂ ଉତ୍ସାହ-
ଠାରେ ବିଶ୍ବାସ ଥିଲେ ସଂସାରରେ ଅସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ।

ପ୍ରତାପପିଂଦ୍ରଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ମେବାଡ଼ର ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ
ମୃତ୍ୟୁକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ସୁଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତା ଅଗରେ ମନୁ-
ଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ବଢ଼ି ନୁହେଁ । ଜନ୍ମସହିତ ମରଣର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବା-
ଠାରେ ସାମାନ୍ୟ ଲୁକ୍କିତ-ବିଚ୍ଛାଳ-ସଦୃଶ୍ୟ ନ ମରି ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ମରିବା
ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଥିଲା । ଏଣୁକରି ଅକବରଙ୍କ ସମରେଚ୍ଛା
ମେବାଡ଼ରେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୁଅନ୍ତେ, ପ୍ରଜାମାନେ ଅନଳରେ ନାଚିବାକୁ
ଲାଗିଲେ । ସ୍ବାଧୀନତା ଯଜ୍ଞରେ ପ୍ରାଣବଳି ଦେବାନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ଉଦୟ-
ସୁର ଅଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ।

ପ୍ରତାପପିଂଦ୍ର ସର୍ବାରମାନଙ୍କ ସମଗିବ୍ୟାପାରରେ ଭଗବାନ୍ ଏକ-
ଲିଙ୍ଗଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଗମନକଲେ । ସେଠାରେ ଦେବାଧିଦେବ ମହାଦେବଙ୍କ
ସମକ୍ଷରେ ମନ୍ତ୍ରଣା-ସନ୍ଧ୍ୟା ବସିଲା । ସର୍ବାରମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପ୍ରଭାପତିଂଦ୍ର
କହିଲେ, “ଭାଇମାନେ, ସ୍ବାଧୀନତା-ଯଜ୍ଞରେ ଜୀବନାହୁତି ଦେବାର
ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ମେବାଡ଼-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମସ୍ତକରୁ ସ୍ବାଧୀନତା-
ବିଶିଷ୍ଟ ଅସ୍ତ୍ରବରଣ କରବାନିମନ୍ତେ ଯିବନ ବିସ୍ତଳ ଅସ୍ତ୍ରୋଜନ କରୁଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅପଣମାନେ ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ସୁଖୀ ହେବ ।”

ସର୍ବାରମ୍ଭମାନେ କହିଲେ, “ଅପଣମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବୁ—ପୁର-ସେବରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଯବନ-ନିପାତ କରିବୁ ।”

ପ୍ରତାପସିଂହ କହିଲେ, “ଅପଣମାନେ ମେବାଜର ପ୍ରଭୃତ ସନ୍ତାନ । ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅପଣମାନଙ୍କ ଅଗ୍ରତ ଅଗ୍ରତ ପ୍ରଶଂସନାୟ । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିଥାନ୍ତୁ, ଅପଣମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନ ଓ ମରଣର ସଙ୍କସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛୁ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେହିଁ ଅପଣମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ନିରୂପିତ ହେବ । ଭାଗ୍ୟରେ ଥିଲେ ଅପଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗବାସ ହେବ—ନୋହିଲେ ପରାଧୀନତାର ନାରାଜ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅପଣମାନେ ଏ ଦୁଇଥୁରୁ ଗୋଟିଏ ବାଛି ନିଅନ୍ତୁ ।”

ସର୍ବାରମ୍ଭମାନେ ଫୁଟୁକା ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲେ, “ଅପଣମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହୁଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣୋତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁ ।”

ପ୍ରତାପସିଂହ ବକ୍ରଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ଅପଣମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଏହି ଉତ୍ତରହିଁ ଅଶ୍ରୀ କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିଥାନ୍ତୁ ଯେ, ଅପଣମାନେ ଅସୀମ ସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତସ୍ଥେୟ କରୁଅଛୁ । ଅକବରଙ୍କ ସାମରାଜ୍ୟ ଶକ୍ତି ଅଭୁଲନାୟ । ଅପଣମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ ଯୁଦ୍ଧ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନୁହେଁ—ଏହା ଦେବତା ସହିତ ବ୍ୟାଘ୍ରର ଯୁଦ୍ଧ । ଯଦି ଅପଣମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବଳ ଓ ମାତୃହୃମିର ଗୌରବରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ, ତାହା ହେଲେ ଅପଣମାନେ ଯବନମାନଙ୍କୁ ଅନାୟାସରେ ପଦଦଳିତ କରିପାରିବ । ହୃଦୟର ବଳ ଶାଶ୍ୱତକାଳ ବଳର ବାଧା ମାନେନାହିଁ । ଏହା ବକ୍ରପ୍ରାୟେ, କିନ୍ତୁ ଓ

ବନ୍ଧୁବନ୍ଧୁଆସେ ଶୁଣିବ । ଯେପରି ଭୁଗର୍ବସ୍ତ୍ର ଭଦ୍ରସ୍ତ୍ର ଧାତବ ପଦାର୍ଥ ବିଶାଳ ପୃଥ୍ବୀକୁ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରିଥାଏ, ହୃଦୟର ବଳ ସେହିପରି ବଳବାନ୍ ଶକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୁ କରୁଥାଏ । ଅମ୍ବେମାନେ ଧର୍ମ-ପଥର ପଥକ । ଅପର ଜାତିର ସ୍ବାଧୀନତା ଅପହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅମ୍ବେମାନେ ଯୁଦ୍ଧର ଆୟୋଜନ କରୁ ନାହଁ । ମାତୃଭୂମିର ସ୍ବାଧୀନତା-ରକ୍ଷାହିଁ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କାମନା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ହେଲେ ସ୍ବଦେଶର ବିଧିର ଅନୁମୋଦିତ ନୁହେଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ବାସନା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି — ମାତୃଭୂମିର ସ୍ବାଧୀନତା ନିମନ୍ତେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଅମ୍ବେମାନେ ଅନ୍ୟର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଲୋଭୁନାହଁ — ଅନ୍ୟର ଧନରେ ଧନୀ ହେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁନାହଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ଶତ୍ରୁ ସ୍ବଦେଶରେ ସ୍ବାଧୀନ-ରାଜ୍ୟରେ କାଳଯାପନ କରିବାକୁ । ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ଯବନର ଚକ୍ଷୁଶୂଳ ହେଲା, ତାହାହେଲେ ଯୁଦ୍ଧ ବିନା ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ନରହତ୍ୟା ହେବ — ନରଶୋଣିତରେ ପୃଥ୍ବୀର ବିଷ ପ୍ରାବିତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଅଶ୍ରୁମାତ୍ର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ଶତ୍ରୁ ଶୋଣିତରେ ମାତୃଭୂମିର ଚରଣା-ରବିନକୁ ଅଳକ୍ରକରଣିତ କରିବୁଁ । ଏହି ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧରେ ଭୟର ନିଶ୍ଚୟ ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ସଦାୟ ହେବେ । ଅମ୍ବେମାନେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଭୟରଙ୍କ ବଳରେ ବଳିୟାନ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବୁଁ । ଯଦି ଅପଶମାନେ ସମସ୍ତେ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଯବନର ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ମେବାଡ଼ର ସ୍ବାଧୀନତା ଅପହରଣ କରିପାରିବ । ଅଜି ସମସ୍ତେ ଜଗବାନ୍ ଧୂଳିଜାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଶଯ୍ୟ କରି କହନ୍ତୁ ଯେ, ଅପଶମାନଙ୍କ ଧମକରେ ରକ୍ତ-ସ୍ରାବ ହେଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେବାଡ଼-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନତା ଅନ୍ତର୍ଣ୍ଣ ରହିବ ।”

ସର୍ବାରମାନେ ଉତ୍ତର କଲେ, “ଅମ୍ଭେମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମୃତ୍ୟୁ;
ତେଣୁ ସ୍ବାଧୀନତା ଛାଡ଼ିବୁଁ ନାହିଁ ।”

ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ପ୍ରତାପସିଂହ ଅଶ୍ରୁ ଦେଲେ ।
ତାଙ୍କ ଅନନ୍ତ-କମଳରେ ଅନନ୍ତ ଓ ଉତ୍ସାହର ବିମଳ ରେଖା ଉଦ୍ଭାସିତ
ହେଲା । ସମସ୍ତେ ରଗବୀନ ଏକଲିଙ୍ଗଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି “ଜୟ ମେବାଡ଼ର
ଜୟ” “ଜୟ ମହାରାଜାଙ୍କ ଜୟ” ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ ପୂର୍ବକ ସେଠାରୁ
ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ପୂର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ଯେ, ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରାଥମିକ ଅସ୍ପୋଜନ-
ଗୁଡ଼ିକ ଏଥୁ ପୂର୍ବରୁ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଣୁକରି ସେନାସଂଗ୍ରହ
ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଅଦୌ ଅସ୍ବବ୍ୟା ଲ୍ଲେଗ ବରବାକୁ ପଡ଼ି ନ
ଥିଲା । ମେବାଡ଼ରେ ଏପରି କୌଶଳି ପ୍ରଜା ନ ଥିଲା, ଯେ ଯବନ-ଯୁଦ୍ଧରେ
ନିଜର ସର୍ବସ୍ବ ଦେବାକୁ ଲୁଣ୍ଠିତ ଥିଲା । ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହ ଅଭିଶାପ
ଯୁକ୍ତ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ପ୍ରଗଣାରେ ରହିଲେ ।





ହଳଦୀଘାଟ ଯୁଦ୍ଧ ।

ମେବାଡ଼ ପଟ୍ଟଚବନ୍ଧୁଲ ପ୍ରଦେଶ । ଗୁପ୍ତ ପଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ ନ କରି କେହି ଉକ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରିନପାରେ । ପଟ୍ଟଚ-
ଗୁଡ଼ିକରେ ଏପରି ସ୍ଥାନମାନ ଅଛି ଯେ, ରାଜପୁତମାନେ ସେଠାରେ ନିର-
ତଙ୍କଭାବରେ ଲୁଚାଯିବାର ସୁବିଧା ଅନୁମୋଦିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅବିଦ୍ୟାରେ
ପରସ୍ତ କରିପାରିବନି । ମାନସିଂହ ନିଜେ ରାଜପୁତ ଥିବାରୁ ମେବାଡ଼ର
ଦୁଇଧରମ୍ୟବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ନ ଥିଲେ । ଏଣୁକରି ମୋଗଲ-ବାହାନ୍ନ
ଶତ୍ରୁ-ଦେଶର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜପୁତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ
ସମ୍ମୁଖୀନ ନ ହୋଇ ଅଦୂରରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ମାନସିଂହଙ୍କ ଦ୍ଵାରା
ଅବିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ସେଲିମ୍ ଯେ ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେନାପତି । ଶତ୍ରୁକୁ ଅନୁମୋଦିତ
ନ କରି କାଳହଲମ୍ବ କରିବା ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରରେ ସମୟର ଅପବ୍ୟବହାର
ଛଡ଼ା କିଛି ନ ଥିଲା । ପୁଣି ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷମାନେ ତାଙ୍କ କଥା ନ ମାନି ଜଣେ
ଅଧୀନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀର ଅଦେଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହା
ମେଗଲ-ସେନାପତି ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କମ୍
ଲକ୍ଷାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କିଛିବେଳେ କଣ ? ସମ୍ପ୍ରାନ୍ତକ ଅଦେଶ ଯେ,
ମାନସିଂହ ସେନାପତି ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଅଦ୍ଵେଷାନ୍ତରାରେ ସମସ୍ତ
କାର୍ଯ୍ୟ ସମାହିତ ହେବ । ସେଲିମ୍ ନାମମାତ୍ର ସେନାପତି ହୋଇ

ଶାନ୍ତିଗୋପାଳପରି ସବୁ ଦେଖୁଥିବେ ! ଯୁବରାଜ କୋଥରେ ପ୍ରବ୍ରଜିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେନ୍ଦ୍ର ପିତୃବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ତାହାଙ୍କର ଶକ୍ତି ନ ଥିବାରୁ ଅଗତ୍ୟା ଭୁନି ହୋଇ ରହିଲେ ।

ସମ୍ରାଟ ଯେ ଦିନକୁ ଦିନ ରାଜସ୍ୱତମାନଙ୍କ ବେଶି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦେଉଛନ୍ତି; ଏ କଥା ବୁଝିବାକୁ ସେଲମଙ୍କୁ ବେଶି ସମୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଅତୀତ କାଳରମାନଙ୍କ ସହିତ ପରିଶ୍ରମ-ସଂପର୍କ ରଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭିତ୍ତି ପଦଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ମହାରାଜତ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ନିମଗଃ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ମୁଷଳମାନ-ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଧିପତ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ସେପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲା, ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ହିନ୍ଦୁସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । ସେଲମ୍ ନିଜେ ଖାଣି ମୁଷଳମାନ ହୋଇ କପରି ଏହା ସହି ରହିବେ—ସେ ଜାଣି ଶୁଣି କପରି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଟି ବଢାଇଦେବେ ?

ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସେଲମଙ୍କ ମନୋଗତ ଭାବ ମାନସିଂହଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଲା । ଏକାଧିକନାୟକଭାବ ବିଷମୟ ଫଳ ଫଳବାକୁ ଆଉ ବେଶି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଏବେ ବୁଝିପାରୁଲେ ଯେ, ହିନ୍ଦୁମୁଷଳମାନ-ଏକତା ଅକାଶ-କୁସୁମ ଛଡ଼ା କିଛି ନୁହେଁ । କେନ୍ଦ୍ର ଉପସ୍ଥିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଲଦି କରବା ରଣ-ନାଚ-ବିରୁଦ୍ଧ । ଏଣୁକରି ସେ ମନକଥା ମନରେ ରଖି ଯୁଦ୍ଧ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ରହିଲେ । ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣା ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ମନୋମାଳିନ୍ୟ-ବାଜ ବସିତ ହେଲା, ତାହା ପରେ ଅବୁରୁଦ୍ଧ-ଓ ଶାଖାପ୍ରଶାଖାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଭରଣାର କରିବାକୁ ଉପନିମ କରୁଥିଲା । ସେ, ବିଷୟ ପରେ ଅନେକତା ହେବ ।

ମେବାଡ଼-ପଟ୍ଟଚଣ୍ଡିକର ଗୁପ୍ତପଥାନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାନସିଂହ ଶୁଭଅଙ୍ଗକୁ ଲେବ ପଠାଇଲେ ସ୍ୱକା ବୃତ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ଭର ପଟ୍ଟଚଣ୍ଡିକର ଦୁରାଧିଗମ୍ୟତା ଭେଦ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ; ଯଦି କେହି ପାରୁଥିଲା, ତାହାହେଲେ ସେ ବହୁର୍ଗମନର ଉପାୟ ନ ଜାଣି ସେହି ଅଞ୍ଚଳେ ରହି ଯାଉଥିଲା । ମାନସିଂହ ଏ ସବୁ ଦେଖି ଦତ୍ତବୃଦ୍ଧି ହୋଇ ବସି ରହିଲେ । ଶକ୍ତିସିଂହ ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ ମୋଗଲମାନେ ଯୁଗବ୍ୟାପୀ କାଳ ଚେଷ୍ଟା କରି ସ୍ୱକା ଗୁପ୍ତପଥାବଧାରରେ ସଫଳକାମ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ । ମେବାଡ଼ର ଦୂରଦୃଷ୍ଟ୍ୟମେ ମେବାଡ଼ର ସନ୍ତାନ ଶକ୍ତିସିଂହ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲେ । ସେ କଭିପୟ ଅନୁଭବକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଛଦ୍ମବେଶରେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ସୈନିକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନ ସନ୍ଧାନ କରି ଆସିଲେ ଏବଂ ମାନସିଂହଙ୍କ ନିକଟରେ ସରଳ ବିଷୟ ଜ୍ଞାପନ କଲେ ।

ସମରାଜିହାନର ଅନିଚ୍ଛିତତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ମୋଗଲ ସୈନିକମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ କାଳକ୍ଷେପ କରୁଥିଲେ । ଅମୋଦପ୍ରିୟ ସେଲମଙ୍କ ଶିବିରରେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଓ ସ୍ୱରାପାନ ଅବାଧଗତିରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଦିନେ ଅକସ୍ମାତ୍ ସମ୍ପାଦ ପ୍ରଶ୍ନରତ ହେଲା ଯେ, ମାନସିଂହଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ଯୁକ୍ତ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସରଳ ଅମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ସୈନିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମରାଜିହାନର ଧୂମଧାମ ଲାଗିଗଲା । କେହି ସେଲମଙ୍କ ଆଦେଶର ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱକା କଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଦେଖି ଯୁବରାଜଙ୍କ ମନରେ ଶ୍ୱେଷଣ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା । ଉର୍ଦ୍ଧା-ବିଷର ଗନ୍ତ ଧ୍ୱାଳା ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିରକୁ ଘାରି ପକାଇଲା । ଶ୍ୱେଷରେ ମାନସିଂହଙ୍କୁ ବହୁତ ଶାସ୍ତି ଦେବାକୁ ପ୍ରେରଣ କରି ସେ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

ସକ୍ରମିତଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥରେ ଯାଇ ମୋଗଲ-ବାହୁଳ
ଅନୁକ୍ରମେ ଶୁକପୁର-ସେନାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ
ହୁଏତ ସିଂହପ୍ରାୟେ ଅବଶ୍ୟମଧ୍ୟରେ ଲୁକ୍ତାସିତ ଥିଲେ । ମୋଗଲମାନଙ୍କ
ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ଦେଖି ସେ ଅତ୍ତ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ରତ୍ନପାରିଲେନାହିଁ ।
ମେବାଡ଼ର ପୈଳବମାନେ ଶୁଷ୍କ ଗର୍ଜନସଦୃଶରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ
ଉପରେ ନିପତ୍ତ ହେଲେ । ବିଷାକ ହଳଦାଦାଟ ଯୁଦ୍ଧ-ସେତରେ
ମେବାଡ଼ ଓ ମୋଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଭୀମକ ସଂଗ୍ରାମ ଅରଭ ହେଲା ।

ମେବାଡ଼ର ପୈଳବସଂଖ୍ୟା ବଂଶର ସହସ୍ରମାତ୍ର ହେଲେ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରତାପ-
ସିଂହ ଅଦମ୍ୟ ହିସ୍ତାଦସଦୃଶରେ ବଂଶୀ ମୋଗଲବାହୁଳ ପ୍ରହତ
ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶୁକପୁର ଗଜମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୀମ ସମ୍ଭାତ
ନ ପାଇ ମୋଗଲମାନେ ପ୍ରମାଦ ଗଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହ ବଳ-
ପୃ ବସ୍ତ୍ର ପୈଳବମାନଙ୍କ ସମତରାଙ୍ଗରେ ମୋଗଲ ବୃହତ୍ ଭେଦ-
କରି ସେଲମ୍ବ ଅଭିମୁଖେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ସେ ତାହାଙ୍କର ସମ୍ମୁ-
ଖୀନ ହେଉଥିଲା, ସେ ତାଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ଅତ୍ତ ନିସ୍ତାର ପାଇ ନ ଥିଲା ।
ତାହାଙ୍କର ବିକ୍ରମ ଓ ଚେନ ଦେଖି ମୋଗଲ ପୈଳବମାନେ ଇତସ୍ତତଃ
ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ପଥ ନିଷଂବ୍ଧ ହେଲା ।

ଯେଉଁ ସମୟର ତଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଅଛି, ସେସମୟରେ ସେନାପତି
ହିଁ ଯୁଦ୍ଧର ସର୍ବୋପକା ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ନିୟତସ୍ତ୍ରମ୍ଭ ଅନେକ ସମୟରେ
ତାଙ୍କ ଜୀବନଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିନାଶ-ସମ୍ଭାଦସଦୃଶ
ମାତ୍ରେ ପୈଳବମାନେ ଛଟିଭଙ୍ଗ ହେଉଥିଲେ । ଏଣୁକରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷ
ଅପର ପକ୍ଷର ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରାଣବିନାଶକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେ
କରୁଥିଲେ ।

ଶୁକପୁର ସେଲମ୍ବ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଚମ୍ପୁର ଥିଲେ । ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
ସ୍ଥଳାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ପରାଜୟ ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ଏଣୁକରି ପ୍ରତାପ-

ସିଂହ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅଡ଼େ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ରଖି ପ୍ରଥମେ ସେଲମ୍ବଙ୍କ ଅନ୍ତ-
ମୁଣ୍ଡରେ ଧାବତ ଦେଲେ । ସେଲମ୍ବ ପ୍ରକାଶ ଗଜୋପରି ଆରୁହ ହୋଇ
ଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ମସ୍ତକୋପରି ଦକ୍ଷୀର ରାଜଛତ୍ର ଉଡ଼େଇତ
ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଘୋଡ଼ାକ ଚୈତକ ସ୍ୱାମୀକୁ ପୃଷ୍ଠରେ
ଧାରଣକରି ସେଲମ୍ବଙ୍କ ହସ୍ତିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା ଏବଂ ତାର ବେଗରେ
ପଛଗୋଡ଼ା ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଅଗ ଗୋଡ଼ା ଦିଗ୍ଢ଼ି ସେଲମ୍ବଙ୍କ ହସ୍ତି-
ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଚନ୍ଦ୍ରହୃଦ୍ରେ ସେଲମ୍ବଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି
ବଜ୍ରା ନିକ୍ଷେପକଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଲମ୍ବଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଠିକ୍ ମେହୁ
ସମୟରେ ତାଙ୍କ ହସ୍ତୀ ତମକ ପଡ଼ିବାରୁ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟର୍ଥ
ହେଲା । ଏବଂ ବଜ୍ରା ଯାଇ ମାନ୍ଦୁକର ଦେହଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଏହି ଘଟ-
ନାରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟବାଣୀ ମେଘବିନୟକୁ ହୋଇ ଉଡ଼ୁଳ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ବିରଜିତ ହେଲା ଏବଂ ରାଜପୁତମାନେ ନୈରାଶ୍ୟ-ହୀନର
ଅଭଳ ଜଳରେ ନିସ୍ତପ୍ତ ହେଲେ । ନୋହୁଲେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ମୋଗଲଶକ୍ତି
ଏକାବେଳକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା ଏବଂ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଅଧିନାୟକ-
ତ୍ୱରେ ହିନ୍ଦୁସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାତାକ ଇଚ୍ଛା
ବରୁଦ୍ଧରେ କିଏ ଛିଡ଼ା ହୋଇପାରେ ?

ସେନାପତିଙ୍କ ଜୀବନକୁ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ଦେଖି ମୋଗଲମାନେ ଅଭିଶାପ
ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କୁ ଦେଇପକାଇଲେ । ମେବାଡ଼ର ସୈନିକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ
ବେଦକରି ରାଣଙ୍କ ଚକଟକୁ ଯାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରତାପସିଂହ ବିଷମ
ବ୍ୟସ୍ତ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ସଙ୍ଗେ ମୁଖ୍ୟମେୟ ସୈନିକ ଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ
ସୈନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଣକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ
ବ୍ୟର୍ଥ କରୁଥିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି କାହିଁ ? ମୋଗଲମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କୁ
ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଶରନିକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପସିଂହ

ଅମିତ ପରମପଦକାରେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁମତ ବ୍ୟର୍ଥତା ସଂପାଦନ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାଣପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଅଶ୍ରୁମାତ୍ର ମମତା ନାହିଁ । ଶତ୍ରୁର କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମରଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଦୁନି ଦୋଇ ରହିବା ଶରୀର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯଦି ମରଣ ହିଁ ଯୁଦ୍ଧର ଚରମ ପରିଣତି, ତାହାହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତାବାଦରେ ମୃତ୍ୟୁର ପରିଚ୍ଛେଦ ହେବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ଅଳ୍ପ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଓ ତେଜ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଅବାକୁ ଦେଉଥିଲେ । ସେ ଏକାକୀ ଶତଶତ ଯୋଦ୍ଧାର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରାଘାତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଶତ୍ରୁସୈନିକ ଧରଣାୟୀ ହେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନୁଚରମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କପରି ପରମଶୌରୀ । ଅଳ୍ପ ଜୀବନ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ରିଡ଼ାର ସାମଗ୍ରୀ । ଶତ୍ରୁର ଅନୁମତ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ରଖି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ନିପାତ କରୁଥିଲେ । ବଳି ସାମାନ୍ୟ ବାନ୍ଧବଙ୍କ ବେତେ କାଳ ଶରସ୍ତ୍ରୋତା ନଦୀର ଗଭୀର ଅଟକାଇ ରଖିପାରେ ? ଗୁଳିଧାରୀମାନେ ଶତ୍ରୁ ମାରି ନିଜେ ମରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପ୍ରତାପସିଂହ ରଣାଙ୍ଗଣରେ ଏକାକୀ ହୋଇଗଲେ । ତଥାପି ତାଙ୍କ ମନରେ ରବି ବନ୍ଦା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନାହିଁ । ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅନୁମତରେ ତାହାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗର ଅବଶ ହୋଇଗଲା । ଅଦୃଶ୍ୟ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକରୁ ପ୍ରବଳବେଗରେ ଗୁଳି ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ମୋଗଲମାନେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଦାବାନଳପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିପତ୍ତିତ ହେଲେ ।

ହାଲପରି ମାନ୍ଦ୍ରା ଅନୁରେ ଥାଇ ପ୍ରତାପସିଂହ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ମୋଗଲମାନଙ୍କର ଅତି ବୌଦ୍ଧି ଅତେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ମେକାଡ଼ର ମହାଶୂରୀଙ୍କ ଅନୁମତରେ ଆସିତ ହେଉଥିଲେ । ଅତି ଶୀଘ୍ରକାଳ ବଳି ହେଲେ ପ୍ରତାପସିଂହ ସମୁଦ୍ରସ୍ତରେ ନିଧନପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ମାୟା ଅନ୍ଧ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିପାରୁନାହିଁ । ସଦୃଶ ମାୟା ମଲେ
ସବୁ ମେବାଡ଼ର କିଛି ସତ ହେବନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତାପଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ
ସ୍ବଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତା ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଚରକାଳ ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ତମିତ କରିବ । ଏଣୁ-
କିଛି ଦେଶରକୁ ଓ ପ୍ରଭୁରକୁ ମାୟା ସ୍ବାସ୍ଥ ଅନୁଚିତମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ
ନେଇ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଧାବତ ହେଲେ । ମାର୍ଗରେ ଅସଂଖ୍ୟ ମୋଗଲସୈନିକ
ନିହତ କରି ସେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସାଦ ହେଲେ ଏବଂ ଗୁଣାଙ୍କ
ରାଜଛତ୍ର ଅଣି ସ୍ବାସ୍ଥ ମସ୍ତକୋପର ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ । ମୋଗଲମାନେ
ତାଙ୍କୁ ମେବାଡ଼ର ଗୁଣା ରାଜା ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତମଣ କରିବାକୁ
ଲାଗିଲେ । ମାୟାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁକମଳ ଅନନ୍ଦର ଦିବ୍ୟ ଅଲୋକରେ ଉଜ୍ଜାସିତ
ହେଲା । ସେ ଅଦ୍ୟମ ଉତ୍ସାହସହକାରେ ଶତ୍ରୁବିନାଶ କରି ବିମଳ ସୁଖ
ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତମଣରେ ଶତ୍ରୁସେନା ଛନ୍ଦି-
ତା ହୋଇଗଲା । ମୋଗଲ ସୈନିକମାନେ ଇତସ୍ତତଃ ପଳାୟନ କରି-
ବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରମ୍ବଦୂର୍ଗରେ ପଳାୟିତ ସୈନିକମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ
ନିର୍ଭର ସୈନିକମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ମାୟା ଅନନ୍ଦରେ ହସିହସି
ସେମାନଙ୍କ ସହିତରେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । କ୍ରମେ ରଣଶ୍ଚାନ୍ତ ହୋଇ ସେ ଅବଶ
ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଅସଂଖ୍ୟ ମୋଗଲାସ୍ତ୍ର ଏକସମୟରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ
ନିପତିତ ହେଲା । ତାହାଙ୍କର ସ୍ବାଧୀନ ଜୀବନ ଚରକାଳ ନିମନ୍ତେ ରବ-
ରଙ୍ଗଭୂମିରୁ ବିଦାୟ ନେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସ୍ବାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ପ୍ରଭୁରକୁ ଓ
ସ୍ବଦେଶାନୁରାଗର ଯେଉଁ ଉତ୍କଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା
ଯାବତ୍ତନ୍ତ୍ରାକେ ତାଙ୍କୁ ଅମର କରି ରଖିବ ।

ଇତ୍ୟଦ୍ଦିନରେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଘୋଷକ ଚୈତନ୍ଦ୍ର ସ୍ବାମିଙ୍କୁ
ପୃଷ୍ଠାରେ ଧାରଣ କରି ରଣାଙ୍ଗନରୁ ପଳାୟନ କଲା । କିନ୍ତୁ ପଳାୟନ

କର ସ୍ୱକା ପ୍ରତାପିନ୍ଦୁ ନିଷ୍ଠା ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇଜଣ ମୋଗଲ
ଅନ୍ଧାରୋଷ୍ଟ୍ର ତାହାଙ୍କର ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନ କଲେ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଜୀବନ-ପ୍ରସାପ କଣ
ଏହିଠାରେ ନିର୍ବାସିତ ହେବ ? ଉତ୍ତରବ୍ୟତାର ଚମ୍ପୈ ଗର୍ଭରେ ତ ଏ
ପ୍ରବେଶ କରପାରେ ?





ଭ୍ରାତୃ ମିଳନ



ଶକ୍ରସିଂହ ଯୁଦ୍ଧସେନାକୁ ଅସିଥିଲେ ପ୍ରତିହଂସା ସାଧନ ନିମନ୍ତେ, କୌଣସି ସ୍ଵାଧିଷ୍ଠିତ ଦୃଢ଼ଦେଶରେ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଖିଲେ କଣ ? ତାଙ୍କର ଯୋଗେ ମେବାଡ଼ର ସବ୍‌ନାଶ ହୋଇଅଛି । ମେବାଡ଼ର ସାଧୀନ ଶୁଣା ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ପରାସ୍ତତ୍ଵରେ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଣା-କର୍ତ୍ତା ମହାନାୟକ ଗୌରବ ବହୁଶୃଣ୍ଠରେ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ଵଦେଶର ସାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ମେବାଡ଼ବାସୀ ଅକାତରରେ ପ୍ରାଣଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଶତ୍ରୁମୁଖରେ ସୁଦ୍ଧା ମେବାଡ଼ର ଜୀର୍ଣ୍ଣକଳାପ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଅଛି ।

ଶକ୍ରସିଂହ କାହିଁକି ଏପରି କଲେ—କାହିଁକି ମୋଗଲସମ୍ମୁଖେ ଯୋଗ ଦେଇ ସ୍ଵଦେଶର ସବ୍‌ନାଶ କଲେ ? ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାର ଗଣନା ଅଳ୍ପ ସମ୍ଭବ ହୋଇଅଛି । ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ସ୍ଵଦେଶବିଦ୍ରାଘ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଛୁଛି କରୁଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତାପସିଂହ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମେବାଡ଼ର ଶୁଣା ତାଙ୍କଠାରେ କି ଦୋଷ କଲେ ? ସେ ବିନା ଦୋଷରେ ସ୍ଵର୍ଗାଦର୍ପ ଗରୁଡ଼ାସୀ ଜଗନ୍ନାଥର ଚରଣସରୋଜରେ ଦୀର୍ଘଦ୍ଵିନିଗଡ଼ା ପିନ୍ଧାଇବାକୁ ଯବନକୁ ଛାଡ଼ି ଅଣ୍ଟିଛନ୍ତି । ପ୍ରତାପସିଂହ ଦୋଷ ନିମନ୍ତେ ମେବାଡ଼କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ । ଅନ୍ତ ପ୍ରତାପ ଅବା କି ଦୋଷ କଲେ ? ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା-ପାଠରେ ଲମ୍ବ ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କୁ ନିର୍ବା-ହୀତ କରିନଥିଲେ, ତାହାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଘଟିଥାନ୍ତା । ଶକ୍ରସିଂହ

ଆଦ୍ୟରୁ ପ୍ରାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ମହାଭ୍ରମ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତାପକ ଭୂପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଯାଇ ନିଜେ ଶ୍ୱାସଶ୍ୱାସରେ ପ୍ରତାରଣ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଶକ୍ତିସିଂହ ନିଜେ ଅସିଦ୍ଧପୁରେ ଯୁକ୍ତକ୍ଷେତ୍ରରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ-
ନ ଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରିବା ତାହାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟନଥିଲା ।
ସେ କେବଳ ବାହାରେ ଥାଇ ଯୁଦ୍ଧର ଗତିଶକ୍ତି ଦେଖୁଥିଲେ । ସେ
ପ୍ରଥମେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ଅତି ସହଜରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ
ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇଯିବେ । ପରେ ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ପ୍ରତାପ-
ସିଂହଙ୍କ ପରାଜୟ ଅସମ୍ଭବ । ସେ ଏତାଙ୍କ ଶତଯୋଦ୍ଧାର କାର୍ଯ୍ୟ କରି-
ଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ସମରାନୈମ୍ନିତ୍ୟଯୋଗେ ମେବାଡ଼ର
ମୁହମ୍ମାମୟ ଇତିହାସ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି । ସେ କିଛି
ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧ କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ
ମାତୃକଲ୍ପା ମାତୃଭୂମିନିମନ୍ତେ, ମାତୃଭୂମିର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ।
ଶକ୍ତିସିଂହ ଏବଂ ତୁଳ ମାତୃଭୂମି ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ମୋଗଲର ପକ୍ଷ ଅଣ୍ଟା
କରିଛନ୍ତି, ଜାଣିଶୁଣି ଦେଶର ଶତ୍ରୁକୁ ଘରକୁ ଡାକି ଅଣିଛନ୍ତି । ତାହା-
ଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ କେତେ ନିନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି ।
ଶକ୍ତିସିଂହ ନିଜର ଏ ଗୁରୁତ୍ୱର ମସ୍ତକରେ ବଦନ କରି ବିପର ଜନ-
ସମାଜରେ ମୁଖ ଦେଖାଇବେ ?

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଶକ୍ତିର ଯଥେଷ୍ଟ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇସାରିଛି । ତାଙ୍କପରି
ଅତି କିଏ ଅବହୁରକ୍ତ ବରୁଦରେ ଏପରି ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରିବ ? ଶକ୍ତିସିଂହ
ପ୍ରତାପଙ୍କ ଅପବିତ୍ର ପ୍ରମାଣିତ କରିବାକୁ ଯାଇ ନିଜେ ଲଞ୍ଜନା ଲେଖ କରି-
ବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଦଳଦାଢ଼ିତା ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଯଶୋରାଶି
ବିମଳତର ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାହୁଁ — ସବୁ ଶେଷ ହୋଇଅଛି ।

ଗୁଣା ପ୍ରତାପ ସିଂହ

ପ୍ରତାପସିଂହ ସମରପ୍ରାଙ୍ଗଣରୁ ପଳାୟନ କରିଅଛନ୍ତି । ଶକ୍ରସିଂହ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ କରିଅଛନ୍ତି, ସେ, ଦୁଇଜଣ ମୋଗଲ ଅଶ୍ବାଶ୍ରେୟ ପ୍ରତାପଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଅଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ମେବାଡ଼ର ଗୁଣା ନିଶ୍ଚୟ ନିଧନପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରତାପର ନିବାଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମେବାଡ଼ର ସ୍ବାଧୀନତା-ବିରୋଧେ ଯବନର ପଦଦଳିତ ହେବ । ଶକ୍ରସିଂହ କଣ ଏସବୁ କାଣ୍ଡ ତୁନି ହୋଇ ଦେଖୁଥିବେ ? ମେବାଡ଼ର ସନ୍ତାନ ପକ୍ଷେ ଏହା ସେ ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ । ଏବେ ସ୍ବକା ପ୍ରତାପଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ରକ୍ଷା କରି ପାଇଲେ ମେବାଡ଼ର ସ୍ବାଧୀନତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । ଶକ୍ରସିଂହ ପ୍ରତାପଙ୍କ ପରି ଦେବତା ହୋଇନପାରିବ; କିନ୍ତୁ ସେ ମନୁଷ୍ୟ ତ ! ସେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ଆଉ କେତେକାଳ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ ହେବେ ?

ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ନୟନସମ୍ମୁଖେ ମୋହନକାର ଅପସାରିତ ହେଲା । ବିବେକର-ଶୂନ୍ୟ ଆଲୋକରେ ତାହାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ଅସ୍ପଷ୍ଟରେ ମୋଗଲ ଅଶ୍ବାଶ୍ରେୟସ୍ବରୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନ କଲେ । ତାହାଙ୍କର ବଳବାନ୍ ଘୋଡ଼କ ବିଦ୍ୟୁତ୍-ବେଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ କଲା ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ବାଧା ନ ମାନି ପ୍ରଭୁରକୁ ଘୋଡ଼ିକ ଚୈତକ ଗୁଣାକୁ ସମରକ୍ଷେତ୍ରରୁ ନେଇ ଆସିଥିଲା । ସେ ନିଜେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ବକା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ତୁଚ୍ଛ କରି ପ୍ରବଳ ଦେଶରେ ଧାବିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୋଗଲ ଅଶ୍ବାଶ୍ରେୟସ୍ବରୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନ-ପଦ ଶୁଣି ସେ ବିପଦାଶଙ୍କା ଅନୁମାନ କରୁ ଅନ୍ତର ବେଗରେ ଧାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚାନ୍ଦାର ଅଲୌକିକ ଗତିଯୋଗେ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନବାଣୀ ଅଶ୍ବାଶ୍ରେୟସ୍ବରୁ ଅନେକ ପକ୍ଷରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଅନନ୍ୟତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାରବ



କରି ଚୈତକ ପୂର୍ବବତ୍ ଧାବତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାର୍ଗରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ପବନ-ସ୍ରୋତସ୍ଥାନର ସନ୍ଧ୍ୟା ନ ଦେଲେ । ଏହିଠାରେ ଚୈତକ ବିଷମ ସମୟରେ ପଡ଼ିଲା । ସଦା ଗଛର ବେଗ କମ୍ କର ସେ ସ୍ରୋତସ୍ଥାନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ଯାଏ, ତାହାଦେଲେ ଶତ୍ରୁମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଯିବେ । ଏବେ ସେ କରେ କଣ ? ଅଗତ୍ୟା ପ୍ରବଳ ଉତ୍ତମ୍ବରପୂର୍ବକ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ରୋତସ୍ଥାନର ପରପାରବର୍ତ୍ତୀ କଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ • ନିରାପଦରେ ଏତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନାତ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ରଣଶାଳୀ ଘୋଷକ ଏ ଉତ୍ତମ୍ବରର ବେଗ ଆଉ ସମ୍ଭାଳ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅକସ୍ମାତ୍ ତାହାର ମସ୍ତକ ବଦୃଷ୍ଟିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଆଉ ସରଳଭାବରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ନ ପାରି ଭୂମିଭୂମରେ ନିପତ୍ତ ହେଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ମଧ୍ୟ ଘୋଷକ ସଙ୍ଗେ ସଂଜ୍ଞାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ନିପତ୍ତ ହେଲେ ।

ଘୋଷକାରୁ ଶକ୍ତିସିଂହ ଏହି ଭୟାବହ ଘଟଣା ଅବଲୋକନ କରି ଭୟରେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ଘୋଷକ ମୋଗଳ ଅଶ୍ଵାସେହିଦ୍ରବ୍ୟକୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ଅଦ୍ୟମ ବିରମସହକାରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣବିନାଶ କରି ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ । ଶୁଣାଇ ରଣଶାଳୀ ଅନନରେ ସ୍ଵାଧୀନତାର ଶୁଭ୍ର ଅଲୋକ ଶୋଭାପାଉଥିଲା । କ୍ଳାନ୍ତଜନିତ ଦୀର୍ଘବିନିଦ୍ରା ଦବ୍ୟ ମୁକ୍ତା-ସଦୃଶ ତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଥିଲା । ନେତ୍ରସ୍ପନ୍ଦନ ନିର୍ମଳତା, ଶରୀର ଅବସନ୍ନ । ଶୁଣାଇ ଅବସ୍ଥାରୁ ଶକ୍ତିସିଂହ ସବୁ ବୁଝିପାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟୀରୁ ଶୀତଳ ଜଳ ଅନୟନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ପରତର୍ଯ୍ୟାରେ ନିୟୁକ୍ତ ହେଲେ । ସଶକାଳ ପରେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟୋଦୟ ହେଲା । ତତ୍ତ୍ଵଭିନ୍ନତା କର ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶକ୍ତିସିଂହ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଦଣ୍ଡାସ୍ତମାନ । ହୃଦୟରେ ଗର୍ଜର ବେଦନା ଅନୁଭବ କରି ସେ ଅତି କ୍ଷୀଣସ୍ଵରରେ କହିଲେ; “ଭାଇ,

ଅସିନ୍ଧୁ; ଭଲ କରନ୍ତି । କନ୍ତୁ, ଭଲ, ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଅନୁରୋଧ । ଶାବିତ୍ରୀ ପ୍ରତାପସିଂହକୁ ମୋଗଲର ନିକଟକୁ ନିଅନ୍ତା । ତୁମ୍ଭ ଦୃଷ୍ଟରେ ତରବାର ଅଛି — ସେହି ତରବାରରେ ମୋର ମସ୍ତକ ଛେଦନ କରି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କର ।”

ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ନୟନଯୁଗଳରୁ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ନୂତନାନ୍ ହୋଇ ଅଗ୍ରଜଙ୍କ ତରଣଧ୍ବଜ ମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଚକ୍ଷୁଅଗରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାୟୁ ଦୃଶ୍ୟର ମନୋହର ଛବି ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଲା । ଅନନ୍ତରେ, ଉତ୍ତାପରେ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ଲୋଚକପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ଅଛି କଷ୍ଟରେ ଉଠି ବାହୁ-ଲତା-ବେଷ୍ମାନପୂର୍ବକ ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞାନ କଲେ । ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କ ସ୍ୱହୃଦୟର ମସ୍ତକସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ ଅବିଚଳ ଅଶ୍ରୁଧାରାରେ ପରସ୍ପର ଶରୀରକୁ ସିକ୍ତ କଲେ । ପ୍ରାତଃପ୍ରେମେ ସ୍ୱଳ୍ପ ମନାବଳୀ-ନୀର୍ବଳରେ ସର୍ବାବଧି ଅବିଚଳା ଧୌତ ହୋଇଗଲା । ବହୁକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହାଣୀ ମୁଖରୁ ବାହୁ-ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇପାରିଲାଣାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କ୍ରମେ ଶକ୍ତିସିଂହ କ୍ଷମାଭିମାନପୂର୍ବକ ଅଗ୍ରଜଙ୍କ ନିକଟରେ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ମନ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । କନ୍ତୁ ଏ କଣ ? ସମୀପରେ ଚୈତକର ମୃତ ଦେହ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରତାପସିଂହ ନିଜ ଚକ୍ଷୁକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲେନାହିଁ । ଚୈତକର ନାସିକାନିକଟକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପ୍ରଭୁବଳ୍ତ ଚୈତକ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ନିଜ ପ୍ରାଣ ହରାଇଅଛି । ମୁହୂର୍ତ୍ତପୂର୍ବେ ପ୍ରାତଃମିଳନରେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଅନନ୍ତ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଖାଲି ନିରାଶରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ଶ୍ରୀକାନ୍ତର ସମସ୍ତ ଅଶାରରସା ବଳପ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ସେ ଶ୍ୱେଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶକ୍ତିସିଂହ ତାଙ୍କ

ଅନେକ ଗୁଣ୍ଡାରି କହିଲେ, ଚୈତକର ସ୍ଥାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରା ନମିଳେ ନିଜ
 ଘୋଷକ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ, ତଥାପି ପ୍ରତାପଙ୍କ ମନ ପୂର୍ବବଦ୍ ଅନା-
 ଶସ୍ତ୍ର ରହିଲା । ସେ ଚୈତକପରି ଘୋଷକ ଆଉ କାହୁଁ ପାଇବେ ? ଶକ୍ତିସିଂହ
 ମୋଗଳ-ଶିବରୁ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେବାର ଅଭାସନା ଦେଇ ଅଗ୍ରଜଙ୍କ
 ନିକଟରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାର୍ଗରେ ମୋଗଳ ଅଭାସେହୁକୁ
 ଘୋଡ଼ାଦଣ୍ଡେ ଚରୁଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଗୋଟାକୁ ଆଣି ଚନ୍ଦ୍ରପୁରରେ
 ଅଗ୍ନେଦଶପୂଜକ ସେ ମୋଗଳଶିବରାତ୍ରୀରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ପ୍ରତାପସିଂହ ଚୈତକର ଶବର ସଂସ୍କାର କରି ଉଦୟପୁରକୁ ଗମନ
 କଲେ । ଘୋଷକର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ଅଦେଶକର୍ମେ
 ଗୋଟିଏ ସ୍ମୃତି-ସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ଅନୁପମ ପ୍ରଭୁରକ୍ତିର ମହୁମାଙ୍କାଉଁଟ-
 ପୂଜକ ସ୍ତମ୍ଭଟି ଅଦ୍ୟାବଧି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଅଛି ।



ମୋଗଲ ଶିବିରେ

ଅଜ ମୋଗଲ-ଶିବିରରେ ଅନନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣାଧିପତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ମେବାଡ଼ର ଅତନ୍ତ୍ରମୟ ପରାଜୟରେ, ମୋଗଲମାନଙ୍କର ଅଶୋଭା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଅଛି । ନୃତ୍ୟଗୀତର ମନୋମୋହକର ଉତ୍ସାହ-ଧ୍ବନିରେ ମୋଗଲଶିବିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ମୋଗଲମାନେ ପ୍ରଥମେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ଓ ନିହତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମେବାଡ଼ର କମଳାୟ ଲଲ୍ଲଟରୁ ସ୍ବାଧୀନତା-ମଣି ଖସି ପଡ଼ିଅଛି । ଅତ୍ତ ଅଳ୍ପକାଳପରେ ସ୍ବାଧୀନ ମେବାଡ଼ ସେମାନଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେବ । ମେବାଡ଼-ପଟ୍ଟର ଶିଖରଦେଶରେ ମୋଗଲର ବିଜୟ-ବୈଜୟନ୍ତୀ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନ ହେବ । ରାଜକୋଷର ଅପରିମିତ ଧନରାଶି ଲୁଣ୍ଠନକରି ସୈନିକମାନେ ଧନଶାଳୀ ହେବେ । ଯୁବରାଜ ସେଲମ୍ ଅକବରଙ୍କ ନିକଟରେ ଉନ୍ନତମସ୍ତକରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପିତୃଦତ୍ତ ସୁରସ୍ବାରପ୍ରାପ୍ତିରେ ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ବିତ ମନେ କରବେ ।

ଅଳ୍ପକ୍ଷଣପରେ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚାରକ ହେଲା ଯେ, ମୋଗଲମାନେ ପ୍ରତାପ-ରୂପରେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ମାନ୍ଦାଙ୍କ ପ୍ରାଣବିନାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତାପ-

ପିଂଡ଼ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପଳାୟନ କରି ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ମୋଗଲ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୋଡ଼ାରେ ପଛେପଛ ଗୋଡ଼ାଇଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ଦୋଳପାରିବେ କି ? ତେବେ ମୋଗଲମାନଙ୍କର କି ଦୟା ହେବ ? ସେମାନେ ମେବାଡ଼ା ଅଧିକାର କରିବେ କିପରି ? ଅକବର ସେମାନଙ୍କୁ କହିବେ କଣ ? ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁରୁତର ପରିଶ୍ରାମସ୍ବରୂପ ସେମାନଙ୍କ ଅନନ୍ଦ ମୁହୂର୍ତ୍ତମଧ୍ୟରେ ନିରାଶରେ ପରିଣତ ଲାଗିଲା ।

ଶକ୍ତିପିଂଡ଼ଙ୍କ ଅତରଣରେ ମୋଗଲ-ଶିବିରରେ ସମସ୍ତ ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ନିଶ୍ଚିନ୍ତମନରେ ନିଜ ଶିବିରରେ ବସିଥିଲେ । ଶତ୍ରୁସମ୍ବନ୍ଧ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରି ସେ କଣ କେବଳ ମୋଗଲଙ୍କୁ ଧ୍ବଂସ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ? ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଶକ୍ତିପିଂଡ଼ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତାପଙ୍କର ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମନ ଅନାଦ-ରସରେ ଅସ୍ଥୁତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରତାପଙ୍କ ବିନାଶକ୍ଷୟରେ ଆଉ କାହାରି ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ ।

ମୋଗଲମାନେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ, ଶକ୍ତିପିଂଡ଼ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଜୀବିତ ବା ମୃତ କଲେବର ସହିତ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବେ; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଭଲମ୍ବ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ନାନା ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହର ଉଦ୍ବେଗ ହେଲା । ହୁଏତ ପ୍ରତାପପିଂଡ଼ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନକାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣ-ବିନାଶ କରି ନିରାପଦରେ ପଳାୟନ କରିଅଛନ୍ତି, ନତୁବା ଶକ୍ତିପିଂଡ଼ ମୋଗଲ ଅଣ୍ଟାରେ ଉଠିବୁକୁ ସଂହାର କରି ଅଗ୍ରନିକ୍ଷେପ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏପରି ଦୋଳାତଳତରୁ ଥିବା ସମୟରେ ଦୋଷକାରୀ ଶକ୍ତିପିଂଡ଼ ମୋଗଲ-ଶିବିରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ସେ ତାହାରି ସହିତ କୌଣସି ବାକ୍ୟାଳାପ ନ କରି ଏକାବେଳେକେ ସେଲମ୍ବଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ

ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଯୁବରାଜ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ପ୍ରଥମେ ମୋଗଲ ଅଭ୍ୟାଶେନ୍ଦ୍ରସୂକ ବସୟ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ । ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ମନରେ ଏଥି-
ପୁରୀ ଯେଉଁ ଅସଜ୍ଜା ଜନ୍ମିଥିଲା, ତାହା ଅତିରେ ସଂଘଟିତ ହେଲା । ସେ
କି ଉତ୍ତର ଦେବେ, କିଛି ଠିକ କଣ ନ ପାରି କ୍ଷଣକାଳ ଇତସ୍ତତଃ କରି-
ବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶେଷରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜଡ଼ିତସ୍ଵରରେ ଉତ୍ତର
କଲେ, “ପ୍ରତାପସିଂହ ସେମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମୋର ଘୋଷକଟି
ମଧ୍ୟ ପ୍ରତାପଙ୍କ ହସ୍ତରେ ନିହତ ହେବାରୁ ମୁଁ ଖୋରାସାନା* ଅଭ୍ୟାଶେନ୍ଦ୍ରର
ଅଣରେ ଅରୁଦି ହୋଇ ଅସିଅଛି ।”

ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ଭବତଙ୍ଗୀ ଦେଖି ସେଲମ୍ବଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ଅନ୍ତର ଦୂରୀଭୂତ
ହେଲା । ସେ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ପୁନର୍ବାର ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କୁ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ,
“ଅପଣ ଯଦି ସତ୍ୟ କଥା କହିବେ, ତାହାହେଲେ ଆପଣଙ୍କର ସକଳ
ଦୋଷ ମାର୍ଜନା କରିବି ।” ଶକ୍ରସିଂହ ଉତ୍ତର କଲେ, “ଅଗ୍ରଜର ବିପ-
ଦର୍ଶନରେ ଅନୁଜର ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ମୁଁ ତାହା କରିଅଛି ।”

ସେଲମ୍ବଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ଅଧୁନା ସ୍ଥିର ହିସାବରେ ପରିଣତ ହେଲା ।
ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରକ୍ଷାକରି ସେ ଶକ୍ରସିଂହଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟବ-
ହାର ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଅବଜ୍ଞାର ସଞ୍ଜୁ ଚିହ୍ନ
ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଥିଲା । ଶକ୍ରସିଂହ ମୋଗଲଶିବରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଉତ୍ତର-
ସୁରାଜମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

* ଯେଉଁ ଅଭ୍ୟାଶେନ୍ଦ୍ର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଅନୁଧ୍ୟାବିନ କରିଥିଲେ,
ସେମାନେ ଖୋରାସାନା ଓ ମୁଲତାନା ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ସେ ସମୟକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ-ସମ୍ପ୍ରତିତ ହୋଇଥିଲାଣି । ଶ୍ରୀବତ୍ସର ଅବ-
ରଳ ବାରିଧାରରେ ମେବାଜର ଚିତ୍ତଅଗ୍ରନ୍ତକ ଦୁର୍ଗମ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।
ଏଣୁକରି ମୋଗଲମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଜ ଅଗ୍ରସର
ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେହିମ୍ ଅଗତ୍ୟା ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରଗତି ରଖି ଦକ୍ଷିଣକୁ
ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ ।



ଦ୍ଵିତେ ବିପରୀତ



ଅଗ୍ରାରେ ଅବସ୍ଥାନକାଳରେ ଅକବରଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ସିନ୍ଧୁସନ୍ତାନର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ମନ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାକୁଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଶେକ୍ ସଲିମ୍ ଚିତ୍ତ ନାମରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଫକୀର ସିକିର ଚଟାଣ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏହି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ କୃପାରୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଭିନ୍ନଗୋଟି ପୁଅ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନାମ ସେଲିମ୍, ମୁର୍ସାଦ୍ ଓ ଦାନିୟେଲ୍ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ କରୁଣାର ପୁରଣ ନିମନ୍ତେ ସମ୍ରାଟ୍ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁଅଙ୍କ ନାମ ସେଲିମ୍ ରଖିଥିଲେ, ଏବଂ କିଛି କାଳ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ଅଗ୍ରାରୁ ଫତେପୁର ସିକ୍ତକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଯୁବରାଜ ସେଲିମ୍ ଅକବରଙ୍କ ଅଶେଷ କୃପାର ପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉପଯୋଗୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମ୍ରାଟ୍ କୌଣସି ତେଷ୍ଟାର ସୂତ୍ର କରୁନଥିଲେ । ବାଦଶାହା କୃପାର ନନ୍ଦନକାନନରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଯୁବରାଜ ଅଶେଷ ବୃଦ୍ଧରେ ବାଳାଭିପାତ କରୁଥିଲେ । ଅମ୍ବେମାନେ ଅଗତ୍ କହୁଅହୁଁ ଯେ, ସେଲିମ୍‌ଙ୍କ ପୋଷାତା ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅକବର ତାଙ୍କୁ ମେବାଡ଼-ସ୍ଥଳରେ ସେନାପତି-ପଦରେ ବରଦ କରୁଥିଲେ । ମାନସିହଙ୍କ, କୌଶଲଯୋଗେ ଶରକେଶରୀ ପ୍ରତାପସିଂହ

ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ଆକବରଙ୍କ ହୃଦୟ ଅନନ୍ତରୁଦ୍ରପୁର ଆନନ୍ଦରେ ଉଦ୍‌ଘୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ବିଜୟୀ ସେଲମଙ୍କ ସେ ପୁରୀପେଷା ଅଧିକ ଶେଷ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ ଯେ, ସେଲମ୍ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧରାଜଙ୍କ ଅସୀମ ରଣପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯୋଗେ ମେବାଡ଼ରୁ ଉଦ୍‌ବିତ ମସ୍ତକ ଧୁଲ୍‌ବଲୁଣିତ ହୋଇଅଛି । ମାନସିଂହ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ଏପରି କଥା ଶୁଣିଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆକବର କେବେ ତାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧରାଜଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରିନାହାନ୍ତି । ବରଂ ମାନସିଂହ ହଲ୍‌ଦୀଦାଟ୍ଟ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲଭର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିବାରୁ ସମ୍ରାଟ୍ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପୁରସ୍କୃତ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଅନୁରାଧପତିଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହୋଇଅଛି, ତାହା କ୍ରମେ ବଦଳି ନ ହେଉଅଛି । ଆକବର ମୁଖରେ ଯୁଦ୍ଧରାଜଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଵୀକାର ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଅଛି । ଅଧୁନା ଦିଲ୍ଲୀ-ଦରବାରରେ ଯୁଦ୍ଧରାଜଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଅପ୍ରତିହତ । ଯେଉଁ ଆସନରେ ଆସୀନ ହୋଇ ମାନସିଂହ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ, ତାହା ଅଧୁନା ସେଲମଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇଅଛି । ନିଜ ଅଧିକାର ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲେ ଲୋକେ ସେପରି ହୋଇଥାନ୍ତି, ମାନସିଂହ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେପରି ହୋଇଥିଲେ । ଗଞ୍ଜାମ ଅନୁଶୋଚନା ଓ ପ୍ରତିହ୍ନି-ସା-ଗ୍ରହଣେତାରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେଲମଙ୍କୁ ଅପଦସ୍ଥ ଓ ଅପମାନିତ କରିବା କ୍ରମେ ସେ ନାନା ପଦ୍ଧତି ଉଦ୍ଭାବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏହି ମାନସିକ ବିକାର କ୍ରମେ ଶୁଦ୍ଧି ଅକାର ଧାରଣ କଲା । ମାନସିଂହ ଓ ସେଲମ୍ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୋହାତରଣ କଲେ । ଆକବରଙ୍କ ସ୍ଵର୍ଗସ୍ଥ ମୁହୂର୍ତ୍ତମଧ୍ୟରେ ଧୂଳିସାତ୍ ହେଲା । ଉଦ୍‌ବିତ

ଶଶୀ ପ୍ରତାପସିଂହ

ସେଲମକୁ ଯେତେ ବୁଝାଇ କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଫଳ ହେଲାନାହିଁ ।
ଆକବର ଏବେ କରବେ କଣ ? ସେ କାହାକୁ ଛାଡ଼ି କାହାକୁ ରଖିବେ ?
ତାଙ୍କ ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ମାନସିଂହଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ
ହୋଇନାହିଁ । ସେଲମ୍ ଯେ ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାମୂଳ—ପୁଣି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର
ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ! ମାନସିଂହଙ୍କ ମନସ୍ତୁଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜ ପୁଅକୁ ଛାଡ଼ିବେ
କିପରି ? ଉତ୍ତରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଭାବ ରହିବା ହିଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟପକ୍ଷରେ
ଶ୍ରେୟସ୍କର । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥା-ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ମାନସିଂହ ପରିତ୍ୟକ୍ତ
ହୋଇପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଲମଙ୍କ ଅବୁଝା ମନ କାହିଁରେ ପ୍ରବୋଧ
ମାନିଲା ନାହିଁ । ଆକବର ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ—ପୂର୍ବକୃତ
ଦ୍ରୁମନିମନ୍ତେ ସେ ଗଭୀର ମନସ୍ତାପ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।



ତ୍ରୟୋଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ।



ପୁନର୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ ।



ନିଜଦାଶାଟ୍ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମେବାଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୀରମାନେ ଧରଣାୟୀ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପ୍ରାଣ ଘେନି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋଗଲ ସହୃଦ ପୁନର୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାହାଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାଙ୍କ ମନରେ ନିରାଶା ସ୍ଥାନ ପାଇପାରୁ ନଥିଲା । ସ୍ବାଧୀନତା-ଯୁଦ୍ଧରେ ବହୁବାର ପରାଜୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ସେ ସର୍ବବ୍ୟୟ ବିଫଳତାସତ୍ତ୍ୱେ ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହସଦ୍ବଳାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ, ସ୍ବାଧୀନତା-ରାଣୀ ଦୃଷି ଦୃଷି ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାହସ ଅତୁଳନୀୟ । ମୋଗଲ ସହୃଦ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବେ ସେ ପରାଜୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଏଥିନିମନ୍ତେ ଦାଉଦ୍-ହୁସେନ୍ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ରତ୍ନ-ରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଅସୀମ ବଳଶାଳୀ ଆକବରଙ୍କ ସହୃଦ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ପରାଜୟ ଅବଶ୍ୟମ୍ବାସ । ପରାଜୟର ଲାଜ୍ଜନା ଥରେ ଦୁଇଥର ନୁହେଁ, ବହୁବାର ତାଙ୍କୁ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଦାଉଦ୍-ହୁସେନ୍ ଯାହାର ବ୍ରତ, ସାମାଜ୍ୟ ଫଳମୂଳ ଯାହାର ଆହାର, ପରାଜୟ ତାହାର କଣ କରିପାରେ ?

ପାଠକମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ବର୍ଷାକାଳ ସମ୍ପର୍କିତ ଦେବାରୁ ମୋଗଲମାନେ ଯୁଦ୍ଧରୁ ଶାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ଯେତେବେଳେ ବସନ୍ତାଗମରେ ପ୍ରକୃତ-ରାଜ୍ୟରେ ଅନଳର ପ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା, ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ନୂତନ ପତ୍ର ଓ ପୁଷ୍ପରେ ବିଭୂଷିତ ହେଲେ, ମେବାଡ଼ର ଉପ-ତ୍ୟକାରୀଙ୍କରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କର ପୁନରାବିର୍ବାସ ସଫଳ ହେଲା । ପୁନର୍ବାର ହଲଦୀଦାଟର ବିଖ୍ୟାତ ଯୁଦ୍ଧସ୍ଥଳରେ ରାଜପୁତ ଓ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଷଣ ସନ୍ତାପ ଅରଘ୍ୟ ହେଲା । ରାଣୀ ପ୍ରତାପ-ସିଂହ ଯୁଦ୍ଧରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ପଳାୟନ କଲେ । ଉଦୟପୁର ଦୁର୍ଗ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଧିକୃତ ହେଲା ।

ପ୍ରତାପସିଂହ ଉଦୟପୁର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅରଣ୍ୟରେ ଲୁଚାଯିବ ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ଵାସ ଅନୁଭବ୍ୟଭାବ ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ସ୍ଵାଧୀନ ମସ୍ତକ ପୂର୍ବବତ୍ ଉନ୍ନତ । ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ଯିବ ପଛକେ ସେ ଶତ୍ରୁର ପଦାନତ ହେବେନାହିଁ ।

ମେବାଡ଼ର ପର୍ବତସମୂହରେ ଏପରି ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ଅଛି ଯେ, ତହିଁର ସନ୍ଧାନ ପାଇବା ଶତ୍ରୁପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର । ପ୍ରତାପସିଂହ ଏହି ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକରେ ଲୁଚାଯିବ ରହି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟରେ ଅବସିତ-ଭାବରେ ଶତ୍ରୁରୁପରେ ନିପତିତ ହେଉଥିଲେ । କେଉଁଠାରେ ତାହାଙ୍କର ଜୟ ହେଉଥିଲା, କେଉଁଠାରେ ବା ମୋଗଲମାନେ ତାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଅରଣ୍ୟମଧ୍ୟକୁ ବିତାଡ଼ିତ କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ପରାଜୟ-ସମ୍ବାଦରେ ଆକବର ଯେତେବେଳେ ଅନନ୍ତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ଦୁଃଖିତ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । କେବଳ ପରାଜୟରେ କଣ ଦେବ ? ପ୍ରତାପ ଧୃତ କିମ୍ବା ମୃତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କର ଅଶା

ଫଳବନା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତାପସିଂହ କେତେବେଳେ କେଉଁଠାରେ ରହୁଥିଲେ, କାହା ଜାଣିବା ମୋଗଲମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଥିଲା । ସେ ଲୁଚି ଲୁଚି ଶତ୍ରୁ ସହଚର ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଶତ୍ରୁ ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଆକବର କିପରି ସ୍ୱର୍ଗରେ ନିଦ୍ରା କରନ୍ତେ ?

ଏଥାନେ ପୁଣି ରାଜଧାନୀରେ ଘୋର ଅଶାନ୍ତି । ମାନସିଂହ ଓ ସେଲମ୍ ପକ୍ଷର ଛଇ ମାତୃକାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିରୋଧ-ଭାବ ସଂଜ୍ଞାମିତ ହୋଇ କ୍ରମେ ରାଜଦରବାରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାରିଷଦମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଅଛି । କେହି ମାନସିଂହଙ୍କ ପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଅଛନ୍ତି, କେହି ବା ସେଲମ୍ଙ୍କ ପକ୍ଷର ପୋଷକତା କରୁଅଛନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଦେଖି ଆକବର କଣ କରିବେ ଯେ, କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାହାରେ ଶତ୍ରୁ-ଆକ୍ରମଣର ଅନଶ୍ଚିତତା, ଘରରେ ନିଜ ଦରବାରରେ ଭୀଷଣ ବିଶ୍ୱାସ । ଆକବର କାହାକୁ ଜିନିଷ ? ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେଲମ୍ ଓ ମାନସିଂହଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ସଂସ୍ଥାପନ ନ କଲେ ନ ଚଳେ । ତତୁର ଆକବରଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ ବେଶି କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିନଥିଲା । ସେଲମ୍ଙ୍କ ସହଚର ମାନସିଂହଙ୍କ ରାଜିନୀର ବିବାହ ସଂପନ୍ନ କରି ଉଭୟଙ୍କୁ ବନ୍ଦୁତା-ସୁରରେ ଅବଦାନ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ମାନସିଂହ ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମେ ଅସମ୍ମତ ଥିଲେ— ଯଦନ ସହଚର ବୈବାହିକ ସଂପର୍କ ରଖିବାକୁ ଘୃଣାପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପରେ, କେଜାଣି କାହିଁକି, ଏହି ବିବାହରେ ସେ ସମ୍ମତ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତାଙ୍କ ରାଜିନୀ ସହଚର ସେଲମ୍ଙ୍କ ବିବାହ ସଂପନ୍ନ ହେଲା । ଯୁବରାଜ ଓ ସେନାପତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିଶାପ ସତ୍ୟ ସଂପ୍ରାପ୍ତି ହେଲା ।

ରାଜଧାନୀର ଏହି ଦୁଃସ୍ଥିତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଆକବର ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କୁ ଧୂତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିରାଟ ଆୟୋଜନ ଆରମ୍ଭକଲେ । ବାସସ୍ଥାନ,

ଧନସ୍ଥାନ ପ୍ରତାପଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସମଗ୍ର ଶକ୍ତି ନିଯୋଜିତ ହେଲା । ତତ୍ତ୍ୱଦୈଗରୁ ମୋଗଲ ସୈନ୍ୟମାନେ ମେବାଡ଼କୁ ଘେରି ପକାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ରଣକୋଳାହଳ ଓ ଅସ୍ତ୍ର-ହନତ୍ୱକାରରେ ମେବାଡ଼ ପ୍ରତିଧ୍ୱଜିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ରାଜ୍ୟରେ ଲୋକେ ନିରାପଦରେ ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ କିମ୍ବା ଘଡ଼ିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଅବସର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଧନଜାବନ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହୋଇ ରହିଲା । ମେବାଡ଼ର ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ, ଘରଘେ ଘରଘେ, ମୋଗଲମାନେ ପ୍ରବେଶ କରି ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତଥାପି ପ୍ରତାପସିଂହ ଧୃତ ହେଲେନାହିଁ । ବିପଦର ମନାସୀଠରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି, ଅନ୍ଧାରାବର ଦାରୁଣ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ଅଗଭୂତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅବିଚଳିତ ହୃଦୟରେ ଯବନ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହି ସୁବିଧାକ୍ରମେ ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତଭାବରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ସେ ଶତ୍ରୁର ମନରେ ଭୀଷଣ ଆତଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ କଲେ । ଯଦି ଯବନମାନେ କୌଣସି ସୂତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନ-ସ୍ଥଳର ସନ୍ଧାନ କରିପାରୁଥିଲେ ତାହାହେଲେ ସେ ଗୁପ୍ତର ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ସେଠାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ବହୁ ବର୍ଷ ଅତୀତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତାପସିଂହ ଧୃତ ହେଲେନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ଏହି ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ରଣପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଢେଣି ମୋଗଲମାନେ ବିସ୍ମୟାତ୍ମକରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହି ପାଦାଘ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ମେବାଡ଼ର ଭାଲ ପ୍ରଜାମାନେ ପ୍ରତାପଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ଥିଲେ । ଜାବନକୁ ଭୁଟି କରି ଶତ୍ରୁର କୁଟିଳ ଚୁକ୍କୁଟପ୍ରତି ଦୃକ ପାତ ନ କରି, ସେମାନେ ସୁଦୈର୍ଘ୍ୟ ପଞ୍ଚବଂଶ ବର୍ଷକାଳ ରଣାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅସୀମ ସାହସ ଓ ଅତୁଳନୀୟ ରାଜରାଜି ଯୋଗେ ସହାୟାନ୍ତରବିହୀନ

ପ୍ରତାପସିଂହ ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ ବହୁବାର ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଷିନ୍ତରେ ରହିବାକୁ ଅବସର ଦେଲେନାହିଁ । ପାଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗଭୂତିକ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ପ୍ରତାପଙ୍କର ହସ୍ତଭ୍ୟାନ୍ତ ହେଲା । ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପଦେ ପଦେ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଗୁଣା ପଟ୍ଟର ଗୁଳ୍ମାଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତଥାପି ନୈରାଶ୍ୟ କିମ୍ବା ଅବସାଦ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଶ୍ଵର୍ଣ୍ଣ କରିନଥିଲା । ବିପଦ ଯାହାର ବନ୍ଧୁ, ମୃତ୍ୟୁ ଯାହାର କ୍ରିଡ଼ାସୁତ୍ତଳିକା, ଶତ ଅକବର ତାହାର କୌଣସି ଅନଶ୍ଚ କରିନପାରିନ୍ତି ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧର ବିବରଣଭୂତିକ ଉଦ୍‌ଦାୟ-ପୃଷ୍ଠାରେ ପାଠ କଲେ ଅଭାବନାୟ ବିସ୍ମୟାନନ୍ଦରେ ମନପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଦ୍ଧ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ଉପନ୍ୟାସସଦୃଶ ପାଠକଙ୍କୁ କଳ୍ପନାଜାତ ଅନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନକରେ । କେଉଁଠାରେ ଶତ୍ରୁ ତାଙ୍କୁ ଧରିବା ଉପରେ — କିନ୍ତୁ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗୁଣାଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିନିମ ଓ ଅଜେୟ ପ୍ରଭୁପୁରମଦିହ ତାଙ୍କୁ ଅସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷାକରିଥାନ୍ତୁ । କେଉଁଠାରେ ସେ ଖାଇବାକୁ ବସିଥାନ୍ତି — ଶତ୍ରୁଅଗମନର ସମ୍ଭାବ ପାଇଁ କଷ୍ଟସହ୍ୟ ଅହାର୍ଯ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ପଳାୟନ କରିଥାନ୍ତି । କେଉଁ ଦୁର୍ଗରେ ବା ସେ ନିରାପଦରେ କିଛିକାଳ ରହିଥାନ୍ତି — ଶତ୍ରୁର ବିଷାକ୍ରମର କୁପଜଳକୁ ଦୂଷିତ କରିବାରୁ ଅଗତ୍ୟା ଦୁର୍ଗାନ୍ତରର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣାବଳୀର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣ ଏହି ସୁଦୃଢ଼ ପୁସ୍ତିକାରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବି ଅନୁମୋଦନ ସେଥିରୁ ଜ୍ଞାନ ହେଲୁ ।

ଅକବର ସମ୍ମୁଖେ ଥିବା ଭାବିନଥିଲେ ସେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ଏତେକାଳ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ । ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି

ସମ୍ରାଟ ବିପକ୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେତେ ସୈନ୍ୟବଳ ଆବଶ୍ୟକ; ଆକବର ତହିଁରୁ ବେଶି ପ୍ରତାପଙ୍କ ବୈରୁଦରେ ପଠାଇଅଛନ୍ତି । ତଥାପି ମେବାଡ଼ର ମହାରାଣୀ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ପ୍ରତାପ ଆକବରଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା ଅଜେୟ, ସେ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି—ଦେବତା । ଆକବର ଗୁପ୍ତଚର ପଠାଇ ଅବଗତ ହେଲେ ଯେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ରାଜନୈତିକ ପରିଚ୍ୟାପନ କରି ଅତି ଘାନଭାବରେ ପଟ୍ଟ-ଗହ୍ୱରରେ ସ୍ୱପ୍ନରବାରରେ ବାସକରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ଦୈନିକରେ ସୁଦ୍ଧା ରାଣୀଙ୍କ ମନରେ ଅସୀମ ଆନନ୍ଦ । ଏହି ସମ୍ପାଦ ପାଇଁ ଆକବର ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ କହିଥିଲେ, “ସଂସାରରେ ରାଜ୍ୟ-ସମ୍ପତ୍ତି କିଛି ସ୍ଥିର ନୁହେଁ । ଦିନିକି ଦିନକୁ ବିସ୍ତୃତ ମହାସାମ୍ରାଜ୍ୟ କାଳ-ବର୍ତ୍ତରେ ବିଲୀନ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅମରାକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ରହିବ ।”



ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଭୀଷଣ ଅନ୍ତର୍ବିପ୍ଳବ



ପୁରୀ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ଯେ, ମାନସି ହଙ୍କ ଭଗିନୀର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରି ସେଲିମ୍ ଫୁରୁକବାଦ ବସ୍ତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । ମାନସି ହଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ମମତା ଜାତ ହୋଇଥିଲା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ମାନସି ହଙ୍କ ଧର୍ମକୁ ସେ ଦୃଶ୍ୟ-ରୂପରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଅକବରଙ୍କ ହିନ୍ଦୁ-ସଂପ୍ରାପ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ମାନସି ହଙ୍କ ପ୍ରଥମେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ, ସେଲିମ୍ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ସାଧନରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ହେବେ । ଯୁବରାଜ ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀର ଗର୍ବଜାତ ସନ୍ତାନ । ତା'ପରେ ରାଜପୁତ-ଲଳନାକୁ ସହଧର୍ମିଣୀ ରୂପେ ପ୍ରବ୍ରଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେଲିମ୍ଙ୍କ ଅଚରଣରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାକ୍ତ ଶୀଘ୍ର ବିଦୂରତ ହୋଇଥିଲା । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁନର୍ବାର ଉତ୍ସୁକର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଜାତ ହେଲା । ଅନୁଶୋଚନାର ଜବ୍ ଅନଳ ମାନସି ହଙ୍କ ଦୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଅକବରଙ୍କ ଦରବାରରେ ଅନେକ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପଣ୍ଡିତ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଅକବର ମୋଗଲସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଅତୁଲ ଫକଲ୍ ତାଙ୍କ ପାରିଷଦ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଥିଲେ । ମେବାଡ଼-ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରି

ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପସିଂହ

ସେଲିମ୍-ଏବେଦୂର ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ଦୋଇଥିଲେ ଯେ, ସମଗ୍ର ଜଗତ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁବାର ପ୍ରଗତି ଦେଉଥିଲା । ମୋଗଲ-ଦରବାରରେ କାହାରି ପ୍ରାଧିକାର ସ୍ୱୀକାର କରବାକୁ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦେଉନଥିଲା । ମାନସିଂହଙ୍କୁ ସେ ଅନ୍ତରର ସହିତ ଦୃଶ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଅକବର ଏହା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ସେଲିମ୍‌ଙ୍କୁ କୌଣସି ଶାସ୍ତି ଦେଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଅବୁଲ୍ ଫଜଲଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧର ମନୋମାଳିନୀ ଗୁପ୍ତ ହେଲା, ଅକବର ଅତି ନୀରବ ରହିଯାଇଲେନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ସେଲିମ୍‌ଙ୍କୁ ଅନେକ ବୁଝାଇ କହିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେଲିମ୍ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶର ବ୍ୟସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଲୋଥରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲା । ଋମେ ସେ ସେଲିମ୍‌ଙ୍କୁ ଶାସ୍ତି ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସଫଳ ଫଳନଥିଲା । ବରଂ ଲଢ଼ି ଏହିତ ହେଲା ଯେ, ସେଲିମ୍ ଅକବରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧାତରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେନାପତି-ନିର୍ବାଚନସମୟରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅବସ୍ଥାବଳୀର ଯୋଗେ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶାନ୍ତି ଏହିରୂପେ ଭଗ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

ଜଣେ ଲୋକର ବେଶି ଶତ୍ରୁ ହେବା କଦାପି ବାସ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଦୁଇ ଦିନ ତତୋଽଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିର କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠି ସାଧାରଣ ଶତ୍ରୁ ଥିଲେ ସେମାନେ ନିଜର ମତଭେଦସବୁ ଭୁଲିଯାଇ ପରସ୍ପର ବନ୍ଧୁତା-ହୃଦରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେଲିମ୍ ଏତକ ବୁଝିନଥିଲେ ବୋଲି ଅବୁଲ୍ ଫଜଲଙ୍କ ସହିତ କଳହ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । ମାନସିଂହ ଏବଂ ଅବୁଲ୍ ଫଜଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଥିପୂର୍ବେ ମାନସିକ ମେଳ ଥିଲା କି ନାହିଁ କହିବା ଦୁଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ସେଲିମ୍‌ଙ୍କ ଶତ୍ରୁତା ଆରମ୍ଭ ହେବା ଦିନରୁ ସେମାନଙ୍କ ମନର ଚିତ୍ତ ସମବିଚାରମୁଖୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କେଉଁ ଉପାୟରେ ସେଲିମ୍‌ଙ୍କ ସଦ୍‌ନାଶ ସାଧ୍ୟ ହେବ, ଅକବରଙ୍କ ବହୁ-ଅୟାସ-

ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହେବ, ଏହି ବିଷୟରେ ପୁର ପିତାନ୍ତ
 କରିବାନିମନ୍ତେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଓ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏକାନ୍ତରେ
 ବସି ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଲମଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ଆଉ
 ଯେଉଁ ମାନେ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମାନସିଂହ ଓ ଆବୁଲ୍
 ଫଜଲଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ । ନିଜ ପୁଅ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହିସବୁ
 ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ହେଉଥିବାର ସମ୍ଭାବ ପାଇ ଅକବର ନିରାଶ୍ରୟ ବ୍ୟଥିତ
 ହେଲେ । ଚାନ୍ଦାକର ଅପରାଧସ୍ଥଳ ଦୁହେଁ ଦୁଃଖଭାରରେ ଅବସନ୍ନ
 ହୋଇଗଲା । ସେଲମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଛାଡ଼ି ସେ ଆଉ ଆଦରରେ ନାନା-
 ପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ କହିଲେ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ କର୍ମିଗୁରମାନଙ୍କ ସହିତ
 କଳହକରି ନିଜର ଗୁଣ ଅମଙ୍ଗଳର ପ୍ରଶ୍ନାଦେବା କଥାପି ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ ।
 କିନ୍ତୁ ସେଲମ୍ ଶୁଣିଲେ ତ ହେବ ? ମନର ପୂର୍ବାବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ ଅନେକ
 ସମୟରେ ବିଷୟର ପ୍ରାକ୍ତ୍ୟାଗ୍ରାହ୍ୟତା ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ । ସେଲମ୍
 ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତନ୍ନୟକାଞ୍ଚ, ଅକବରଙ୍କ ଅନ୍ତେ ସେ ନିଜେ ସିଂହାସନୋପର
 ଉପବିଷ୍ଟ ହେବେ, ସମ୍ରାଟ୍ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷ ନନେଇ ସାମାନ୍ୟ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟଭୋଜୀ
 କର୍ମିଗୁରମାନଙ୍କୁ ଅଶ୍ରୁ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଯେତେ ଦୋଷ, ସବୁ ସେଲମଙ୍କର;
 ଆଉ ଆବୁଲ୍ ଫଜଲ୍ ଓ ମାନସିଂହ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ମହୋପକାଞ୍ଚ ! ନୋଧ ଓ
 ଅଭିମାନରେ ଯୁକ୍ତମାନଙ୍କ ନୟନକୋଣରୁ ଲୋଚକଥାନ୍ତୁ ନିର୍ଗତ ହେଲା ।
 ଏହି ଦୁଶ୍ୟକ ପୁନିଗତପ୍ରାଣ ଅକବର ସହ ପାରନ୍ତି ? ସେଲମଙ୍କୁ
 ଅନ୍ତର ନିକଟକୁ ଡାକି ରାଜନୀତିର ଗୁରୁ ଚତୁର୍ବିଷୟରେ ଅନେକ ସତ୍ତ୍ୱ-
 ପଦେଶ ଦେଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ପିତ୍ତିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମିଗୁରମାନଙ୍କୁ ନିଜ
 ଅସ୍ତ୍ରରେ ରଖିବା ଭଲ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ସିଂହ ହେଲେ ସେମାନେ ଜାଣି ପାହୁଡ଼ା-
 ପ୍ରାୟେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେଲମ୍ ସେ ଏତେ ଦୀର୍ଘକାଳ
 ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅନୁକୂଳ । ସେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରମାଣିତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି

ସେ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତିକୁ ବଞ୍ଚିତ ଦେଲେ ସ୍ୱଳା. ଅଶ୍ୱମାସ ଦୁଃସ୍ୱତ ଦେବେନାହିଁ ।

କୁମରମଣିଙ୍କର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଅକବରଙ୍କ ହୃଦୟ କୋଧାନ୍ୱିତରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅତ୍ୟଧିକ ପୁଅ-ପ୍ରେମର ବିନିମୟରେ ବିଶାଳ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦରଘାବାକୁ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେଲମ୍ ରାଜଧାନୀରୁ ନିର୍ବାସିତ ହେଲେ । ମାନସି ହ ଓ ଅରୁଲ ଫନଲଙ୍କ ହୃଦୟ ଅନଳରେ ଉଦ୍‌ଘୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

ଅଧୁନା ସେଲମଙ୍କ ପୁଅ ଓ ମାନସି ହଙ୍କ ଭାଗିନେୟ କୁମାର ଶବରୁଙ୍କ ଉପରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ନିପତିତ ହେଲା । ସେଲମଙ୍କୁ ଯୌବ-ରାଜ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ତାଙ୍କ ପୁଅକୁ ଉକ୍ତ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାନସି ହ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବଳ ଅନ୍ତୋଳିନ ଅରମ୍ଭ କଲେ । ଶବରୁଙ୍କ ସ୍ୱମଧୁର ବ୍ୟବହାରରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ଜାତିର ଲୋକେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ । ମାନସି ହଙ୍କ ଅଦର୍ଶ-ଭାରତ-ସମ୍ରାଟର ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ସ୍ୱୟଂ ଅକବର ମଧ୍ୟ ଶବରୁଙ୍କୁ ଯୌବରାଜ୍ୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଙ୍ଗୀକୃତ ହେଲେ ।

ସେଲମଙ୍କ କୋଧାନ୍ୱିତରେ ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଯୁବରାଜ ପିତାର ଜାବିତାବସ୍ଥାରେ ପୁଅର ଯୌବରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ । ସେଲମ୍ ଏଥିର ପ୍ରତିକାର ନ କରି କଦାପି ଶକ୍ତିବେ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ନୌ ନଗରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସେ ଅକବରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହର ଅପୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପିତୃ-ଦରବାର ସହଚ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିବା. ନିମନ୍ତେ ଉକ୍ତ ନଗରରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦରବାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେଲମ୍ ସ୍ୱାଧୀନ ନୃପତିପ୍ରାୟେ ସେଠାରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ପରଚ୍ଛେଦ



କ୍ଷଣିକ ଦୂର୍ବଳତା



ଅକବଳ ଦୁଇବାରର ଏହି ବୃତ୍ତାନ୍ତ । ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରତାପସିଂହ ଅପହୃତ ଶକ୍ତିର ସୁନରୁକାରରେ ସମର୍ଥ ହୋଇନଥିଲେ । ସୁବରାଜଙ୍କ ବରୁକା-
ଚରଣଯୋଗେ ଅକବଳଙ୍କ ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ବିଦୂରତ ହୋଇଥିଲେ
ସ୍ୱକ୍ଷା ଉକ୍ତ ବିଦ୍ରୋହର ନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ସେନାବଳର ଅବ-
ଶ୍ୟକତା ହୋଇନଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅକବର ଦକ୍ଷିଣ ଏକା-
ବେଳେ ଫୈଜିବଗ୍‌ନ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ । ବିଦ୍ରୋହୀ ସେଲିମ୍
ଅବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ କରିପାରନ୍ତି— ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରସ୍ତ
କରି ନିଜେ ସିଂହାସନାରୁହ ହେବାକୁ ପ୍ରବଳ ଅକାଂକ୍ଷା ପୋଷଣ କରି-
ପାରନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅକବର କପରି ସମସ୍ତ ବାଦସାଧୁ ସେନାକୁ
ପ୍ରତାପଙ୍କ ବରୁକରେ ନିଯୋଜିତ କରିବେ ? ତଥାପି ତାହାଙ୍କ ବରୁକରେ
ଛୁଡ଼ା ହେବା ପ୍ରତାପଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଶକ୍ତି
ନାହିଁ, ଧନ ନାହିଁ, ଖାଇବାକୁ ସାମାନ୍ୟ ଚଣ୍ଡୁଳ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । କେବଳ
ହୃଦୟର ବଳରେ ଆଉ କେତେକାଳ ପ୍ରତାପ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ?

ପ୍ରତାପସିଂହ ନିଜ ନିମନ୍ତେ ଅଶ୍ରୁମାଞ୍ଚି ଚିନ୍ତିତ ନ ଥିଲେ । ବରଂ
ଅରବ ବରୁକରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ମଣ୍ଡିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ
ସନ୍ଧ୍ୟାସ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ପନ୍ଥାସୀ ନଥିଲେ— ସଂସାରର ମାୟା-

ବଜ୍ରନ ଛନ୍ଦ କଣିକାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସନ୍ଧ୍ୟାସରେ ଏକମୁହୂର୍ତ୍ତ ତ୍ୟାଗର ଅବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଭରଣପୋଷଣ-ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଅଧୀର କରୁଥିଲା । ଯେଉଁ ପ୍ରଜାମାନେ ଜୀବନର ସବୁବିଷୟରେ ଜଳାଞ୍ଜଳ ଦେଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଅବଶ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଶୋଚନାୟ ଦଶା ଦେଖି ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବସାଦରେ ଫୁଟି ଦେଉଥିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଏବେ ତ୍ୟାଗ ସ୍ତ୍ରୀକାର କଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନର ସମ୍ଭାବନା ହୋଇପାରୁନାହିଁ । ମେବାଡ଼ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା-ରାଶି ଦିନଦିନ ଘନୀଭୂତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ମେବାଡ଼ର ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମୟରେ ଶକ୍ତିସିଂହ ଉନ୍ନତୋଚ୍ଚ ପ୍ରଭାବ ନେତେକ ଦୁର୍ଗ ଶତ୍ରୁପୁତ୍ରକୁ ଜୟକରି ଅସ୍ତଳକ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଲାଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପସିଂହ ସେଥିରେ ସନ୍ତୋଷ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ ବଳୟ-ଗୌରବରେ ଦୃଷ୍ଟିଭ୍ୟୁଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ କହିଲେ, “ଭାଇ ! ତୁମ୍ଭର ବଳତ ଦୁର୍ଗ ମତେ କାହିଁକି ଦେବ ? ତୁମ୍ଭେ ନିଜେ ସେଠାରେ ସାଧୀନଭାବରେ ରାଜତ୍ବ ବିସ୍ତାର କର । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟରେ ଥାଇ ଶତ୍ରୁକୁ ଅନ୍ତମଣ କରିବି; ତୁମ୍ଭେ ଦୁର୍ଗମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ଶତ୍ରୁକୁ ବାଧାଦିଅ । ଶୁଭଅର୍ଥ ବାଧା ନପାଇଲେ ଯଦିନ ପରାଜୟ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବନାହିଁ ।” ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଏହି ଉତ୍ତର ଶୁଣି ଶକ୍ତିସିଂହ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଅଗତ୍ୟା ନିଜର ବଳତ ଦୁର୍ଗକୁ ଫେରି ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ-ଥିଲେ ।

ଦିନେ ପ୍ରତାପସିଂହ ପୁଣିକନ୍ୟା ପ୍ରଭାତଙ୍କ ସହ ଅବଶ୍ୟମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଷ୍ଠୀଏ ଶୁଭା-ଶୀତଳ ସ୍ଥାନରେ ଉପବେଶନ କରି ମେବାଡ଼ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା-

ବିଷୟରେ ଘୋର ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ ଥିଲେ । ନିକଟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର-ନାଗ ସୁଗ-
 ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମ-ସ୍ତୋତ୍ରସ୍ତୋତ୍ରୀ ତରୁମ୍ବଳ ଯୌତ କର ସମୟର କଳକଳ-
 ନାଦରେ ପ୍ରବାହତ ହେଉଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରନାଗ ଶାନ୍ତିରସିକ୍ର ଅନଳ ମୁଦୁମନ-
 ଶ୍ରବଣେ ପ୍ରବାହତ ହୋଇ ମେବାଡ଼ର ଶ୍ରୀପରିବାରର ଶୁଣ୍ଠୀଷାରେ
 ନିୟନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଶିଶୁ ପୁଷ୍ପକନ୍ୟାଗଣ ଶାନ୍ତିଲଜ୍ଜାୟା ତରୁମ୍ବଳରେ ବସି
 ନାବାଞ୍ଜ-ତରୁଣୀ-ନିର୍ମଳ ପିଞ୍ଜରବସ୍ତ୍ରରେ ନିରତ ଥିଲେ । ଗୁଣା ନିଜର ଏହି
 ଅସଦ୍‌ମୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅବଲୋକନ କରି ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ ।
 ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶରେ ନୈରାଶ୍ୟର ତାମସୀ ଗୁଣା ତାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂପ ହେଲା ।
 ସେ ବ୍ୟଥିତ ମନରେ ନିଜର ତଥା ସୁଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା
 କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା-ରାଣୀଙ୍କ ଅନୁକମ୍ପା-ପ୍ରାପ୍ତିନିମନ୍ତେ ପ୍ରତାପ-
 ସିଂହ ସର୍ବସ୍ୱ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି—ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ନିଷ୍ଠା ସଦ-
 କାରେ ସ୍ତ୍ରୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିଅଛନ୍ତି । ତଥାପି ସ୍ୱାଧୀନତା-ରାଣୀ
 ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରତି ଦେଲେନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟର୍ଥ
 ହୋଇଅଛି । ପୃଥ୍ବୀର ଲୋକେ କି ସ୍ୱର୍ଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମଧୁମୟ
 ଶୋଭାରେ କାଳଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି—ହତଭାବ୍ୟ ପ୍ରତାପ ଏତେ ଚେଷ୍ଟା
 କରି ସତ୍ତା ସେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସେ କାହାର
 ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କିରିନାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଅତ୍ତ ବେଶି ଦିନ ନିଜ ସ୍ୱାଧୀନତା
 ରକ୍ଷିପାରବେ କି ?

ପ୍ରତାପସିଂହ ନିବିଷ୍ଟ ମନରେ ଏବମ୍ବୁତ ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ ଥିବା
 ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ କରୁଣ ଚିତ୍ରାବ-ଧ୍ୱନି ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ-ଭୁବରେ
 ପ୍ରବେଶ କଲା । ଚିତ୍ରାବର କାରଣ-ଜିଜ୍ଞାସୁ ହୋଇ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ,
 ଗୋଟିଏ ବନ୍ୟ ମାଝୁର ତାହାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ-କନ୍ୟା-ହସ୍ତରୁ ନାବାର ପିଞ୍ଜର
 ଘେନି ଦୁର୍ଗତରେ ପଳାୟନ କରୁଅଛି । ନୈରାଶ୍ୟ-ଗ୍ରସ୍ତ-ପ୍ରାଣ ପ୍ରତାପ-

ଶିଂହ ଭୂତ ମାର୍ତ୍ତୀର-ଦସ୍ତରୁ ବୁଦ୍ଧା ପିଞ୍ଜରୋଦ୍ଧାର କରିପାରିଲେନାହିଁ ।
 ସୁଷକନ୍ୟାଗଣଙ୍କ ବିଳାପ-ଧ୍ବନିରେ ତାହାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ବିକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା ।
 ପ୍ରତାପସିଂହ ଜୀବନରେ ଅନେକ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି—ମରଣରୁ
 ଭୁତ କରି ଯୁଦ୍ଧସେଣାରେ ଶୀଘ୍ର ସହୃଦୟ କରିଅଛନ୍ତି—ଅନାହାରରେ,
 ଅନିଦ୍ରାରେ ବହୁଦିନ ଅତିବାହିତ କରିଅଛନ୍ତି । ତଥାପି ସ୍ବୟଂରେ ବୁଦ୍ଧା
 କେବେ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟବ୍ୟତି ଘଟିନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏହି ସ୍ବାମୀନ୍ୟ ଅଥଚ
 ହୃଦୟବିଦାରକ ଘଟଣାରେ ସେ ଏତେଦୂର ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ ଯେ,
 ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଶାରରସା ଏକାବେଳାକେ ଚିଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା ।
 ସ୍ବାଧୀନତା-ରାଣୀଙ୍କ ପରିଭ୍ରଷ୍ଟି ସତାଗେ ପ୍ରତାପସିଂହ ତ୍ୟାଗ-ପଥରେ ବହୁ-
 ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇସାରିଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀ ସୁଷକନ୍ୟା ତଥା ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କୁ
 ଉଦ୍ବିଗ୍ନ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଅଭି କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେବେ ? ନିଜେ କଷ୍ଟ
 ସହ ପାରିନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀ ଅସ୍ତିତମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଏପରି କଷ୍ଟ
 ଦେଉଥିବେ ? ରାଜସନ୍ତାନଗଣଙ୍କ ରାଜଭୋଗରେ ଜଳାଞ୍ଜଳ ପ୍ରଦତ୍ତ
 ହୋଇଅଛନ୍ତି—ମେବାଜ୍ରର ମହାରାଣୀଙ୍କ ସ୍ବରୂପାର ଅଙ୍ଗ ଜାଣୁଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ-
 ଅଛନ୍ତି । ଅନିଦ୍ରା ଓ ଅନାହାରରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ କୋଟିରାଗତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।
 ଏସବୁର କାରଣ କ'ଣ ?—ସ୍ବୟଂ ପ୍ରତାପ । ହାସ୍ତ, ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀ ଦଠକାରିତା
 ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତାପସିଂହ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କୁ ଏତେଦୂର କଷ୍ଟ ଦେଇଅଛନ୍ତି—
 ପତା ହୋଇ ସୁଷକନ୍ୟାଙ୍କର ଲଳିନସାଜନ କରିପାରିନାହାନ୍ତି, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବା
 ହୋଇ ଶୂର୍ଯ୍ୟର ଭରଣପୋଷଣରେ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ରାଜା ହୋଇ
 ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି । । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଜୀବନ ନିରର୍ଥକ ହୋଇ-
 ଅଛି । ମରାଜିତକାର ପଶ୍ଚାତ୍ତାପନ କରି ସେ ଭୀଷଣଭାବରେ ପ୍ରତାପିତ ହୋଇ-
 ଅଛନ୍ତି । ଅଭି ବେଶି ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କେବେ
 କରିବେ ଜଣ ? ଅବରଣର ପରଶାପନ ହେବେ ?—ପ୍ରତାପସିଂହ ଅଭି

ଶୁଣିପାରିଲେନାହିଁ—ଦଗନ୍ତବିସ୍ତୃତ ଜାଳାକାଶ ସଦୃଶା ସେପରି
କଷ୍ଟଭୂତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ମସ୍ତକୋପର ନିପତ୍ତ ହେଲା । ନିୟନ୍ତ୍ର-
ଯୁଗଳରୁ ଅବରଳ ଧାରରେ ବେଦନାଶ୍ରୁ ବିନିର୍ଗତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ମହାରାଣୀଙ୍କର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଘେରି-
ପକାଇଲେ । ମେବାଡ଼ର ଦୁର୍ଦ୍ଦାସାବିଷୟ ସୁନବାର ସୁଜାନୁସୂଙ୍ଗରୂପେ
ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଧିକାଂଶ ସର୍ଦ୍ଦାର
ଅକବରଙ୍କ ସହିତ ସଜ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ପ୍ରତାପଙ୍କ ସମ୍ମତି-ପ୍ରାର୍ଥା
ହେଲେ । ଶୋକସନ୍ତପ୍ତ ରାଣୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାହାରିଥିବା ସୁଦ୍ଧା ହୋଇପାରିଲା
ନାହିଁ । ବହୁ ଚକିତକର୍ମରେ ସଜ୍ଜିତ ଲାଗିତ ହେଲା, ଏବଂ ରାଣୀ
ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ଉକ୍ତ ସଜପଥରେ ସ୍ଥାନର କଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ
ମସ୍ତକଉପରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା-ରାଣୀ ଓଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆସିଲେ । ଅଦୂରେ ଜାଣିମ୍ବର ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣିକଲେବରା ମେବାଡ଼ର ମହାରାଣୀ ଏ ରାସାବଦ୍ଧ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି
ବିକଳରେ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କର ମନେ ହେଲା, ସେପରି
ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ବହୁ-ସହ-ରମିତ ହୃଦୟ ସଦୃଶା ଅପହୃତ ହେଲା—
ମେବାଡ଼ର ସ୍ୱାଧୀନତା-ରାଜମଣ୍ଡଳରେ ଅତି ନିର୍ମମଭାବରେ ସଦୃଶା ସବନିକା
ପାତ ହେଲା ।





ପୃଥ୍ବୀରାଜଙ୍କ ପତ୍ର



ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ସନ୍ଧି-ପତ୍ର ଯଥାସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଦରବାରକୁ ଆନତ ହେଲା । ସନ୍ଧି-ପତ୍ର ପାଠ କରି ଅକବର ହର୍ଷ ଏବଂ ବିସ୍ମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ । ରଣଶ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରତାପସିଂହ ସେ ସନ୍ଧିନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ପାରିନ୍ତି, ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦେଲାନାହିଁ । ମେବାଡ଼ର ସ୍ୱାଧୀନତା-ରକ୍ଷା ଯାହାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ବ୍ରତ, ସେହି ପ୍ରତାପସିଂହ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାର ଡାକ୍ତାଳୀରେ ଏତେଦୂର ଅଧୋଗତ ହୋଇନପାରିନ୍ତି । ତାହାହେଲେ ଏ ସନ୍ଧିପତ୍ର ଲେଖିଲା କିଏ ? ଅକବରଙ୍କୁ ସନ୍ଧିର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ପ୍ରତାପସିଂହ ନୂତନ-ବଳ-ସମ୍ବୟରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହୁନାହାନ୍ତି ତ ? କିନ୍ତୁ ମେବାଡ଼ର ରାଣୀ ଏପରି ରହିତ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅମୃତକ୍ଷୀରମନ୍ତେ କିଦାପି ପ୍ରୟାସୀ ହେବେନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସନ୍ଧିପତ୍ରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଳୋକ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ । ସୁଦୂର ପଞ୍ଚବିଂଶତି ବର୍ଷକାଳ ବିପତ୍ତିବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ରାଣୀଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟରୂପ ଘଟୁଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ସମୟ ସୁଖ-ଶାନ୍ତିରେ କଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସନ୍ଧିପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଅକବରଙ୍କ ମହାରାଜ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ସ୍ଥାପନର ଏକମାତ୍ର ଅନ୍ତରାୟ ଦୂର ହୋଇଅଛି । ଆଉ ଅକାରଣ ରକ୍ତପାତରେ ଲଭ କଣ ? ପ୍ରତାପଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧିସ୍ଥାପନ

କରିବା ନିମନ୍ତେ କୃତନିଷ୍ଠ ହୋଇ ଆକବର ମେବାଡ଼-ଦୁଇକୁ ସତ୍ୟୋ-
ଚିତ ସଜାରରସଦଳରେ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ଦୁଃଖିନ୍ଦ୍ରାବ
ଗୁରୁଗୁର ଅପସାରିତ ହେଲା ।

ରାଣାଙ୍କ ସଜପ୍ରାର୍ଥନା-ବିଷୟ ଅନଭବିଲମ୍ବରେ ଦକ୍ଷିଣ ଗୃହେ ଗୃହେ
ପ୍ରସ୍ତୁତି ହେଲା । ଦକ୍ଷିଣ ନରନାୟ ଏ ସମ୍ପାଦ ଶ୍ରବଣକର ଦୃଷ୍ଟି-
ପୁଞ୍ଜ ମାନସରେ ବିରାଟ ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
ସକ୍ତିବିବସର ସ୍ମୃତିରସାନିମିତ୍ତ ରାଜକୋଷରୁ ଅଳ୍ପସ୍ତ ଧନ ବ୍ୟୟିତ
ହେଲା । ଅତି ଅଳ୍ପକାଳିନ୍ଦରେ ସୁସଜ୍ଜିତା ଦକ୍ଷି ମହାନଗରୀ ଅମରାବତୀ
ସଜ୍ଜିତ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିବାକୁ ଉପକ୍ରମ କଲା ।

ସକ୍ତିର ସର୍ତ୍ତବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାଦସାୟ ଦର-
ବାର ଆହୂତ ହେଲା । ରାଜା, ମହାରାଜା, ଉପରାଜ, କାଜି ପ୍ରଭୃତି ପାର-
ଷଦଗଣ ଯଥାସମୟରେ ଦରବାର-ରବନରେ ସମୁପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।
ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଅନଳ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧାସ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ପରି ଶତ୍ରୁର ପରାଜୟରେ
କାହାର ମନ ଅନଳ-ସାଗରରେ ମଗ୍ନ ନ ହେବ ?

ଏହି ସାବଜନାନ ଅନଳମଧ୍ୟରେ କେବଳ ବିକାମାର-ରାଜପ୍ରାତା
ପୃଥ୍ବୀରାଜଙ୍କ ମୁଖରେ ବିଷାଦର ଛପା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ
ଆକବରଙ୍କଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ପରି
ନୀତିପ୍ରକୃତିକ ନ ଥିଲେ । ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଅଲୌକିକ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଓ
ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତାଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।
ଆଜି ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ପୃଥ୍ବୀରାଜଙ୍କ ମୁଖ ମଳିନ ହୋଇଅଛି । ଦରବାରର
କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ମାନସିଂହପ୍ରଭୃତି ରାଜ-
ପୁତମାନେ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ପ୍ରତାପଙ୍କ ପରାଜୟରେ ଅନଳାନୁଭବ କରୁ-
ଅଛନ୍ତି—ଆଉ ପୃଥ୍ବୀରାଜ ଜୀବିତ ଥାଇ ଏ ବିକଟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି !!

ରଣା ପ୍ରତାପସିଂହ ..

ତମେ ସକ୍ଷର ଅଲେକନାବିଷୟ ତାହାଙ୍କର ଅସନ୍ଦ୍ୟ ହେବାକୁଲେ ।
ସେ ଅନ୍ଧ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ବସିପାରିଲେନାହିଁ—ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି
କହିଲେ, “ଜାହାଁୟନା, ସକ୍ଷପଟ ପାଠକରବା ନମନ୍ତେ ଦାସକୁ ଅନୁମତି
ଦେଲେ କୃତାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ।” ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ସକ୍ଷପଟ ପାଠ
କରି ପୃଥ୍ବୀରାଜ ପୁନର୍ବାର କହିଲେ “ଜାହାଁୟନା, ତମର ପ୍ରଖରତା
ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶୀତଳତା ବିଶ୍ବାସଯୋଗ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ରଣା ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ
ସନ୍ନିପ୍ରାପ୍ତିନା ବିଶ୍ବାସଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ହୁଏତ କେହି ଜାଲିକରି ପ୍ରତାପଙ୍କ
ଜ୍ଞାନରେ ସକ୍ଷପଟା କରିଅଛୁ—ନଚେତ୍ ପ୍ରତାପସିଂହ କାହିଁକି ଏପରି
ଗର୍ବିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତେ ? ଅନୁମତି ଦେଲେ ଦାସ ପକ୍ଷ ଲେଖି
ପ୍ରତାପଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ତଥ୍ୟ ବୁଝନ୍ତା ।” ସମ୍ରାଟ ତାହାଙ୍କର ଏହି ଅଭିଳାଷ
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ପୃଥ୍ବୀରାଜ ଓଜସ୍ବିନୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରତାପଙ୍କ ନିକଟକୁ
ନିମ୍ନଲିଖିତ ମର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ—

“ମହାରାଣୀ, ଅଜ୍ଞ ଏ କି ଶୁଣୁଅଛୁ ? ମେବାଡ଼ର ରଣା ବିପଦରେ
କାତର ହୋଇ ଶତ୍ରୁର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଅଛନ୍ତି—ସୁଧୂତ କେଶରୀ
ହସ୍ତର ଦନ୍ତକୁ ଉତ୍ସୁକର ଭୂମିଶାୟୀ ହୋଇଅଛୁ ! ଏହା ଯେ ବିଶ୍ବାସର
ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅଜ୍ଞ ସମଗ୍ର ଅର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଯବନର ପଦାନତ ହୋଇଅଛୁ ।
ଏହି ବିଶାଳ ସମତଳ-ସେତୁରେ କେବଳ ପ୍ରତାପରୂପୀ ଭୂତ ଭୂଧରର
ଶିର ଅବନମିତ ହୋଇନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ରାଜପୁତ-କୁଳାଙ୍ଗାର
—ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଭାବ୍ୟରବି ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଅଛୁ । କେବଳ ପ୍ରତାପରୂପୀ
ରବିର ବିମଳ ବିରଣ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ଅଲ୍ଲେକପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା । ପ୍ରତାପଙ୍କ
ବୀରତ୍ବ-କାହାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରି ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ପରାଧୀନ ଜୀବନ ଆନନ୍ଦରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଥିଲା । ଅଜ୍ଞ ସେହି ପ୍ରତାପ ସ୍ବାଧୀନତା ବିକ୍ରୟ କରିବାନମନ୍ତେ
ଶତ୍ରୁର ହାରସ୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ଯେ ବିଶ୍ବାସଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।
ଜଗତ ଜାଣେ, ପ୍ରତାପସିଂହ ଶତ୍ରୁର ଅଜେୟ—ପ୍ରତାପଙ୍କ ଜୀବିତ

ଶରୀରକୁ ବଳୀ କରିବାକୁ ଶରୀର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତେବେ ଏପରି ଦେଲା
କାହିଁକି—ମେବାଡ଼ପକ୍ଷରୁ ସଜ୍ଜ-ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ ଦେଲା କାହିଁକି ?
ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣ କରି ଅଳ୍ପ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ,
ସ୍ବାଧୀନତାର ପବିତ୍ର ନାମରେ କଲଙ୍କାରେ ପ ଦୋଇଥିଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର,
ଯଦି କ୍ଷତ୍ରିକ ଦୁର୍ବଳତାବଶତଃ ଏ ଗର୍ବିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମନ
ବଳାଇଥାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଶୀଘ୍ର ତାହା ପରିହାର କରନ୍ତୁ—ସ୍ବାଧୀନତାର
ମଧୁର ଆହ୍ୱାନରେ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରାଣକୁ ଜାଗ୍ରତ କରନ୍ତୁ । ଜଗତ ଜାଣୁ ଯେ,
ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନତା-ଲଢ଼-ପ୍ରୟାସ ଅଦ୍ୟାପି ଲେପ ପାଇନାହିଁ । ରବି ।

ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପାଠକର ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ରୀ ଆକବର ଏକାନ୍ତ ମୁଣ୍ଡ
ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ପତ୍ନୀ
ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ଉପରେ କୁପିତ କ୍ରୋ
ଧରକ୍ତ ହେଲେନାହିଁ—ବରଂ ଅସାମାନ୍ୟ ଉଦାରତାସଦ୍‌ବଳରେ ତାହା
ପ୍ରତାପଙ୍କ ନିକମଟକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ପତ୍ନୀ ପ୍ରାପ୍ତି ସମୟରେ ଗୁଣା ସର୍ବାର-
ମାନଙ୍କ ସହିତ ଅରଣ୍ୟରେ ବସି ନିଜ ବୃଦ୍ଧିବ୍ୟତ ବସୟ ଆଲୋଚନା
କରୁଥିଲେ । ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ତେଜୋମୟୀ ବାଣୀ ପାଠକର ତାଙ୍କ ହୃଦୟ
ଅପୂର୍ବ ଉଦ୍ଧାତ୍ତରେ ମାଡ଼ି ଉଠିଲା । ତାଙ୍କ ନୟନସମକ୍ଷରୁ ଦୁର୍ବଳତାର
ମୋଡ଼ ଅପସାରିତ ହେଲା—ହୃଦୟରୁ ଅବସାଦ ଦୈନ୍ୟ ବିଦୂରତ
ହେଲା, ତାଙ୍କ ରଣଶାଳୀ ଶରୀରରେ ଫୁଲ ପ୍ରତାପ ଓ ତେଜର ପୁନଃ-
ସଜ୍ଜାର ହେଲା । ନିଜ ଅବିମୁଖ୍ୟକାରିତା ନିମନ୍ତେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି
ସେ ପୁନର୍ବାର ଆକବରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପତ୍ନୀ ପ୍ରେରଣକଲେ । ଦକ୍ଷୀ ଏବଂ
ମେବାଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ପୁନର୍ବାର ଧମରାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହେଲା ।

ଖୁସ୍‌ରୋଜ୍ ମେଲା



ଆକବରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣାଯାଏ, ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଖୁସ୍‌-ରୋଜ୍-ମେଲା ନାମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଯୋଗ୍ୟ । ଖୁସ୍‌ରୋଜ୍ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଆନନ୍ଦ-ବାସର । ଦିବ୍ବୀର ମହାନୁପାଧ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ରାଟ୍ ଆକବର ସ୍ତ୍ରୀ ପାପପ୍ରବୃତ୍ତିର ଚରଣାର୍ଥତାନମିତ୍ ପ୍ରଭବର୍ଷ ଖୁସ୍‌ରୋଜ୍‌ନାମକ ଗୋଟିଏ ମେଲାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ମେଲାରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶାଧିକାର ନାଥିଲା । ରାଜପୁତ-ଲଜ୍ଜନା ଓ ମୁସଲମାନ-ରମଣୀଗଣ ସେହି ମେଲାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାନାବିଧ ଶିଳ୍ପକାନ୍ଦ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ବିକ୍ରୟ କରୁଥିଲେ । ରାଜପୁତବାରକୁଳ ରମଣୀଗଣ ଉକ୍ତ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟସମୂହର କ୍ରେଣୀ ଥିଲେ । ସମ୍ରାଟ୍ ଆକବର ଛଦ୍ମବେଶରେ ଏହି ମେଲାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ଅବଗତ ହେଉଥିଲେ ।

ଏହି ଉତ୍ସବମୂଳରେ ଆକବରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼ ଦୂରରସକ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ମୁସଲମାନ ଐତିହାସିକ ଆବୁଲ୍‌ଫଜଲ୍ ଏହି ଦୂରରସକକୁ ଗୋପନରେ ରଖିବାନମନ୍ତେ ନାନାବିଧ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି, ଯେହେତୁ ଭଟ୍ଟକବିମାନଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆକବରଙ୍କ ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତଲିଳା ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଏହି

ଉତ୍ସବରେ ଅସଂଖ୍ୟ ରାଜପୁତଲଳନାଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ସଙ୍ଗତ-ରତ୍ନ ସମ୍ରାଟଙ୍କ-
ଦ୍ଵାରା ଅପହୃତ ହୋଇଥିଲା, ଅସଂଖ୍ୟ ରାଜପୁତ-ପରିବାରର ମାନସମ୍ମାନ
କଳଙ୍କ ସ୍ଵାତରେ ଭାସିଯାଇଥିଲା । ଏହି ଅନନ୍ଦ-ବଜାରରେ ବିକାଳର
ରାଜ ରାୟସିଂହଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସାମାନ୍ୟ ରତ୍ନ-ରୁଷଣ-ବିଜ୍ଞାନସ୍ଵରେ ଅରବିରଙ୍କ
ହସ୍ତରେ ଅମୂଲ୍ୟ ସଙ୍ଗତ-ରତ୍ନ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । କାୟରୁଷ ରାୟସିଂହ ଏଥିର
ପ୍ରତିକାର କରିବା ଦୂରେ ଥାନ୍ତି, ବରଂ ତାହା ଘୋଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା
କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଆଉ ଯେଉଁ ରାଜପୁତ-ରମଣୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗତ-ରତ୍ନ
ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ପରିମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିକାର-ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ
ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଅକବରଙ୍କ ଜୟନ୍ତ୍ୟ କାଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଜନ-ସମାଜରେ
ସମ୍ୟକ୍ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇନଥିଲା ।

ବିକାଳର-ରାଜଗୁଡ଼ା ପୃଥ୍ଵୀରାଜ ମହାଶର ଶକ୍ତିସିଂହଙ୍କ କନ୍ୟାର
ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମେବାଡ଼-ରାଜବଂଶର ମହମ୍ମାଦ୍ ଗୁଣରାଜରେ
ରାଜକୁମାରୀ ବିଭୂଷିତ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ
ଥିଲା । ବହୁ ପୁଣ୍ୟଫଳରେ ପୃଥ୍ଵୀରାଜ ଲଳନା-ଲଲମରୁତା ରମଣୀଭାବୁ
ଲଭକରିଥିଲେ । ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ପବିତ୍ର ପ୍ରେମାଳାପରେ ପୃଥ୍ଵୀରାଜ ବନ୍ଦୀ-
ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଖରେ କାଳଯାପନ କରୁଥିଲେ ।

ଥରେ ଅକବର ଅନନ୍ଦ-ବାସରର ଅନନ୍ଦ-ବଜାରରେ ବିଚରଣ
କରିବା ସମୟରେ ଏହି ରୂପବତୀ-କୁଳ-କମଳାଙ୍କ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣାୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ତାହାଙ୍କର ନେତ୍ର-ମୁକୁରରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଲା । ସମ୍ରାଟ୍ ଏପରି ଉତ୍କଳ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏଥି ପୂର୍ବେ କେବେ ଦେଖିନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ମାନସ-
ସନ୍ତପକ ପୃଥ୍ଵୀରାଜ-ପତ୍ନୀଙ୍କ ଅନନ୍ଦ-କମଳର ପବିତ୍ର ସୁଧା ପାନକରିବାକୁ
ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲା । ସେ ଆଉ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳ ରଖିପାରୁନାହିଁ—
ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିବିଧ କୌଶଳ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବାକୁ
ଲାଗିଲେ ।

ଗଣା ପ୍ରତାପ ସିଂହ

ସରଳା ରାଜକୁମାରୀ ଅକବରଙ୍କ ମନକଥା ଜାଣିବେ କାହିଁ ? ଜାଣି-ମେଲାରେ ସେ ପୁରୁଷ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ, ସେ ଏହା ଦୃଶ୍ୟରେ ସ୍ୱକା ଜାଣିନଥିଲେ । ସେ ସବଦା ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ନିଃଶକ୍ତିତ୍ୱରେ ଯାତାୟତ କରୁଥିଲେ, ଆଜି ସ୍ୱକା ସେହି ମାର୍ଗରେ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ସେ, ଶୂନ୍ୟରେ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ । ଏହି ଅସମ୍ଭାବିତ ଘଟଣା ଦେଖି ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଭୟ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ କଣ କରିବେ ସେ କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲେନାହିଁ ।

ସହସା ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାରର ଉନ୍ମୋଚନ-ଶବ୍ଦ ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରୁତି-କ୍ଷୟାରୁତ ହେଲା । ସଜାଣିରୋମଣି ଆଶାପୂର୍ବକ ନୟନରେ ଦ୍ୱାରଆଡ଼େ ଦୃଷ୍ଟି-ନିଶ୍ଚେୟ କରି ଦେଖିଲେ ସେ, ମଦନୋନ୍ମତ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍ ଅକବର ବାହୁ-ପ୍ରସାରଣପୂର୍ବକ ଦ୍ୱାର-ଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅନୁଚିତ ଅନୁରୋଧରେ କୋପାବିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ବୀରାଙ୍ଗନା ଜରୁରୀରେ ସ୍ୱୀୟ କଟି-ଦେଶରୁ ଛୁରିକା ବାହାର କରି ଅକବରଙ୍କ ବକ୍ଷୋପର ସ୍ଥାପନ କଲେ ଏବଂ କଠୋର ସ୍ୱରରେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲେ, “ପାପିଷ୍ଠ, ଦ୍ୱାର ଛିଡ଼ା; ନଚେତ୍ ଏହି ଛୁରିକାରେ ତୋର ପ୍ରାଣ ନେବି ।”

ସଜାଣିଲେଶବ୍ଦଙ୍କ ଅଲୌକିକ ସାହସ ଓ ବୀରତ୍ୱ ସମ୍ମର୍ଶନ କରି ଅକବରଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରମୁତ ହୋଇଗଲା—ପାପପ୍ରଭୃତି ଚିନ୍ତାହୃଦ୍ରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲା । ସଜାଣି ଆଦେଶ ପାଳନ ନକରି ସେ ଆଉ ରହିପାରିଲେନାହିଁ । ସଜାଣିରୋମଣି ନିରାପଦଭାବରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ ।

ଜଳରେ ଡିଈଲବିନ୍ଦୁବତ୍ ଏହି ଘଟଣା କ୍ରମେ ସବଦ ପ୍ରଶ୍ନରତ ହେଲା । ଅକବରଙ୍କ ଦୁରାଚରଣ-ସମ୍ପାଦ ଶ୍ରବଣକରି ରାଜପୁତ-ବୀରମାନେ କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ମାନସିଂହଙ୍କ ଜ୍ଞାନ-ତତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଘାଟନ

ଦେଲା । ଅକବରଙ୍କୁ ଏତାବଦ୍‌କାଳ ସାହାଯ୍ୟ କରି ସେ ସେ କି ଛକାଣ୍ଡ
ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି, ଏବେ ତାହା ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାରଲେ । ପୃଥିବୀର
ମୁହୂର୍ତ୍ତକାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଦକ୍ଷୀ-ନଗରକୁ ଯିବାପ୍ରୟାସ କଲେ । ଶୁଣିବା
ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ ପ୍ରବଳ ଭୂମିକମ୍ପରେ ଅକବରଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ମୂଳଭାଗ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।





ରାଜ୍ୟୋଦ୍ଧାର



ଅମେମାନେ ଅଗତ୍ କହୁଅଛୁଁ ଯେ, ପୃଥ୍ବୀରାଜ୍ୟ ପଟି ପାଦ କରି ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଦୁଦୟ ପୁନରୁଦ୍ଧେତର ହୋଇଥିଲା । ମୋଗଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାନିମନ୍ତେ ସେ ପୁନର୍ବାର ବିପୁଳ ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାଜପୁତ ଏବଂ ମୋଗଲ-ବାହନୀ ପୁନର୍ବାର ପରସ୍ପର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହ କେତେକ ସ୍ୱତ୍ୱରେ ଜୟଲାଭ କଲେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ମୋଗଲମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ସେ ପୁନର୍ବାର ଚିତ୍ତକନ୍ଦରର ଅଶ୍ରୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

କ୍ରମେ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ସଦାୟ-ସମ୍ବଳ ଶୀଘ୍ର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁଦୟର ଗଜପାତ କରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ମାତୃଭୂମିର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ଜନବଳ ଓ ଧନବଳ ଏକାବେଳେକେ ନିଃଶେଷ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପକ୍ଷମୁଖ ସୁଦ୍ଧା ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅଧୁନା ବର୍ଣ୍ଣନାଗତ । ତଥାପି ତାଙ୍କମନରେ ନିଜ ନିମନ୍ତେ ଅଶ୍ରୁମାସ ଚନ୍ଦ୍ରା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ୱଦେଶ ନିମନ୍ତେ ସେ କଷ୍ଟ ସ୍ତ୍ରୀଦ୍ୱାରା କରିଅଛନ୍ତି, ସେହି ସ୍ୱଦେଶର ଅବସ୍ଥା

ହୁଏବତ୍ ଶୋଭନୀୟ ରହୁଲା । ଖାଦ୍ୟାଭାବରେ ଆଶ୍ରିତବର୍ଗ ପ୍ରମାଦ
ଗଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏ ସବୁ ଦେଖି ପ୍ରତାପ ଆଜି ଯେଉଁଠି ଥିଲା ସେହିପରି
ନାହିଁ । ଭ୍ରମପରାଜିତ ମୋଗଲ-ବାହୁଳ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଛିଡ଼ା ହେବା
ଅସମ୍ଭବ ମନେ କରି ସେ ମେବାଡ଼-ଭ୍ୟାଗରେ ଅଭିଳାଷୀ ହେଲେ ।

ସେ ସମୟରେ ସିନ୍ଧୁ-ନଦତଟରେ ସଗନ୍ଧ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଛୁଦୁ ଗୁଳ୍ମ
ଥିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଏହି ଗୁଳ୍ମକୁ ପଲ୍ଲୀୟୁନ କରିବାକୁ ପ୍ରିୟ କରି କରପୟ
ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସର୍ଦ୍ଦାର ଓ ପୁଃକନ୍ୟାଗଣଙ୍କ ସମତ୍ୟାଗତାରରେ ଆଶ୍ରୟାଳୀ ପଦ୍ମବତୀ
ଶିଖର-ଦେଶରେ ସମୁଦ୍ଧିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ନୟନ-ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଶୋକାଶ୍ରୁ ଧାର
ବିନିର୍ଗତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ମେବାଡ଼ ନିମନ୍ତେ ଏତେ ଭ୍ୟାଗ
ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି, ତଥାପି ମେବାଡ଼ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୃଷ୍ଟାଭିମାନନାହାନ୍ତି ।
ଶେଷରେ ପ୍ରିୟତମ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଛାଡ଼ି ଗଲିଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।
ଯେଉଁ ମେବାଡ଼ର ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଗଣର ଲଳିତ ପାଳିତ,
ଯେଉଁ ମେବାଡ଼ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧୂଳିକଣା ସହିତ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସୁଖ ବିଳ-
ତ୍ୱିତ, ସେହି ପ୍ରିୟତମ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଆଜି ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ହେବ ଶୁଦ୍ଧ ତାଙ୍କ
ହୃଦୟ ବାସ୍ତାବିକ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବାଶ୍ରେଷ୍ଠ କାର୍ଯ୍ୟ
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଲା । ପରିଶେଷରେ ସେ ମେବାଡ଼ ଦର୍ଶନ-ସୁଖରୁ ସୁଦ୍ଧା
ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ । ପ୍ରତାପସିଂହ ଜନ୍ମଭୂମି ନିକଟରୁ ଚିରବିଦାୟ ନେବା-
ପୂର୍ବରୁ ଥରେ ପ୍ରାଣ ବଢ଼ି ତତୋଡ଼ ଦୁର୍ଗର କମଳାୟ କାନ୍ତି ଆଜେ ଶେଷ
ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ । ବିଷାଦ-ଛାୟାରେ ତାଙ୍କ ମୁଖତଳ ମଳିନ ହୋଇ-
ଗଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଦୁଃଖଭାଗିନୀ ହୃଦୟର ଗିରିଶିଖରରୁ ଅବତରଣ
କଲେ ।

ରାଜ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନ୍ତର୍ଗତରେ ଥାଇ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ କଷ୍ଟାବସ୍ଥା
ଜଣିଥିଲେ । ଆଜି ରାଜାଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ସେ ଆଜି ସହପାରିଲେନାହିଁ ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମୋହ ଓ କରୁଣାର ସମ୍ଭାର ହେଲା । ତାଙ୍କ ନିଦେଶକ୍ରମେ ରାଣୀ ଅପ୍ରତ୍ୟାକ୍ଷିତଭାବରେ ସୁନବାର ସୌଭାଗ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ମେବାଡ଼ର ବିରାଟ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭ୍ରମସା ଏହି ସମୟରେ ଭ୍ରମପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱର୍ଗ ଅଭିଳାଷୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲେ । ଏହି ଧନଦ୍ୱାରା ଏକାଦିକ୍ରମେ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଞ୍ଚବିଂଶତି ସହସ୍ର ସୈନ୍ୟର ଭରଣପୋଷଣ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରତାପସିଂହ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ହେଲେନାହିଁ । ସେ ରାଜା ହୋଇ ଦିଉଁ ପଦାର୍ଥର ପୁନଃପରିଗ୍ରହ କରିବେ କିପରି ? କିନ୍ତୁ ଭ୍ରମସା ଏଥିରେ ନିରାସ୍ତ ନ ହୋଇ କହିଲେ, “ମହାରାଣୀ, ମାତୃଭୂମିର ସେବାରେ ରାଜାପ୍ରଜା ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ଅଛି । ଆପଣ ମେବାଡ଼ର ରାଣୀରୂପେ ଏହି ଧନ ନେଇ-ନ ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାଧୀନତା-ଯୁଦ୍ଧରେ ସେନାପତିରୂପେ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।” ଭ୍ରମସାଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଶୁଣି ପ୍ରତାପସିଂହ ଏହି ଅସାଧାରଣ ଦାନକୁ ଆଉ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିପାରିଲେନାହିଁ, ସ୍ୱଦେଶର କାର୍ଯ୍ୟନିମନ୍ତେ ମନ୍ଦିବରଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଧନ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟହେଲେ ।

ରାଣୀ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ନିରାଶ ହୃଦୟରେ ଅନୁନା ନୂତନ ଆଶାର ସମ୍ଭାର ହେଲା, ଅକୃତ୍ତି ବିପତ୍ତି-ସାଗରରେ ଅବତରଣ-ଭୂମି ତାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂପ ହେଲା । ନୂତନ-ସାହାଯ୍ୟ-ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଏବଂ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ଉତ୍ସାହସହକାରେ ନୂତନ-ସେନା-ସଂଗ୍ରହରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବିକାଳର-ରାଜଭ୍ରାତା ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ସେନାସଂଗ୍ରହ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ରୁଲି ସ୍ୱଦେଶ-ମାତୃକାର ସେବା-ମନ୍ତରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହା-ଙ୍କର ଉତ୍ତେଜନାମୟୀ ସମର-ଗୀତିକାରେ ଦେଶର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର

ପ୍ରାନ୍ତପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହର ଶ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାରପ୍ରଜାବ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରବଣ କଲେ କୃଷାଣଗଣ ମୂଷଳପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ କୃପାଶତ୍ରୁସ୍ତରେ ଗଣାଙ୍କ ହିତରେ ସମବେତ ହେଲେ । ଅତିଅଳ୍ପ ସମୟ-ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ବାହୁନୀ ଗଠିତ ହେଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ ଭ୍ରମ ବର୍ଜନସହକାରେ ଶତ୍ରୁ-ଶିବିରର ମୁଣ୍ଡରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଦେଶର-ସେଠାରେ ମୋଗଲ-ସେନାପତି ଶାବାଜ୍ ଙ୍କୁ ଏବଂ ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଶାବାଜ୍ ଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ରଣାଙ୍ଗନା ଯାି ହେଲେ । ଏହିପରି ବହୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସବନମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ପ୍ରତାପସିଂହ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ସୁନରଞ୍ଜିତ କରି ।

ଅକବର ଏସବୁ ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା ବେଶି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ-ନ ଥିଲେ । ଗୃହବିବାଦର ଜଟିଳତାମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବୃଦ୍ଧି ଦଳ-ଯାଇଥିଲା । ସେ ଅନେକ ଡେଞ୍ଜା କରି ସୁଦ୍ଧା ବିଦ୍ରୋହୀ ସେଲିମଙ୍କୁ ଶାସନାଧୀନ କରିପାରିଲେନାହିଁ । ଏଥଡ଼େ ରାଜସୁତମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଭି ପୂର୍ବପରି ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । ଖୁସ୍‌ରୋଜ୍-ମେଲାର ବାଦସ୍ତା ସେମାନଙ୍କ, ବିଦ୍ରୋହୀ କରିଥିଲା । ଅକବର ସେମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ, ସେ ଖୁସ୍‌ରୋଜ୍, ରାଜା-ସମ୍ରାଟ୍-ପଦରେ ବସିତ କରିବେ । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ଦକ୍ଷୀ ଦରବାରର ରାଜସୁତମାନେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ କାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲା-ନାହିଁ । ପ୍ରତାପ ଦୁର୍ଗପରେ ଦୁର୍ଗ ଜୟ କରି ମେବାଡ଼ରେ ସ୍ଥାଧୀନତାର ଶୁଭ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ତାପବାକୁ ଲାଗିଲେ ।



ଯବନିକାପତନ

କାଶ୍ୟାଳକ୍ଷ୍ମୀ ସପ୍ତସନ୍ଦେହେ ପ୍ରଭାତେ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱର୍ଗା ନୟନ
କରଗତ ହୋଇଥାଏ । ଅନୁଦନ ପୂର୍ବେ ସେହି ପ୍ରତାପ ନିଶ୍ଚିତପଦ୍ମରେ
ସ୍ୱଦେଶ ଉଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ବାଧା ହୋଇଥିଲେ, ଅଳ୍ପ ତାଙ୍କ ପ୍ରତାପରେ
ଉଡ଼ିଯିବରରେ ମହା ଅତଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ମୋଗଳମାନେ
ପ୍ରଭାତରେ ପଛଘୁଞ୍ଚି ଦେବାକୁ ବାଧା ଦେଉଥିଲା । ଏପରି ପରାଜୟ ଓ
ଲଜ୍ଜା ସେମାନେ ଜୀବନରେ କେବେ ଭୋଗିନଥିଲେ । ପ୍ରତାପ ସେହି
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯାଉଥିଲା, ଜୟଶ୍ରୀକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାଉଥିଲା । ଏଥିପୂର୍ବେ
ସ୍ୱର୍ଗା-ଅଭାବରୁ ତାଙ୍କ ଉତ୍ସାହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥିଲା । ଅଳ୍ପ
ସେ ଅବରୁଦ୍ଧ ଉତ୍ସାହର ସମସ୍ତ ବାଧାବିଘ୍ନ ଦୂର ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତାପସିଂହ
ରାଜାଙ୍କନରେ ପ୍ରମତ୍ତ କେଶରୀକୁଳ ବିଚରଣ କରୁଥିଲା ।

ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଅଲୌକିକ ପରାକ୍ରମ ଯୋଗେ ମେବାଡ଼-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ
ମଳିନ ମୁଖରେ ସୁନବାର ଅନନ୍ଦର ଦବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେଲା ।
ମୋଗଳମାନେ ମେବାଡ଼ରୁ ମି ପରାଜୟ କର ସ୍ୱଦେଶାଭିମୁଖରେ ପଳାୟନ
କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତେ କର ସ୍ୱର୍ଗା ପ୍ରତାପଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିଲା
ନାହିଁ, ପ୍ରିୟତମ ଚିତୋଡ଼୍ଢୁର୍ଣ୍ଣ ମୋଗଳମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଗଲା ।
ଚିତୋଡ଼୍ଢୁର୍ଣ୍ଣ ମେବାଡ଼ର ଅନ୍ୟ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ରାଜାଙ୍କର ହସ୍ତଗତ
ହେଲା ।

କ୍ରମେ ଅଭିରକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ପରିସ୍ରମ ଯୋଗେ ଶୁଣାଙ୍କ ଶରୀର
ଅବସନ୍ନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, ପ୍ରମାଣ ବସ୍ତ୍ରର ପ୍ରାୟଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଅକାଳବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ
ଅପି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଭି ସ୍ୱର ସେ ଉସ୍ତାଦ
ନାହିଁ—ଅଛି କେବଳ ନିରାଶା; ଦୈନ୍ୟ ଓ ନିରାଶ ! ପ୍ରତାପ ଏତେ
ଜୟ କରି ସୁଦ୍ଧା ଚିତୋଡ଼-ଅଭାବରେ ସୁଖୀ ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି ।
ସବୁବେଳେ ତାହାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତା, ଚିତୋଡ଼ କିପରି ଅଧିକୃତ
ହେବ ? ଶୁଣାଙ୍କ ସାଥୀ ଓ ତେଜସ୍ବିତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଅକବର
ଚିତୋଡ଼ ଦୂର୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପ
ସେଥିରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେନାହିଁ । ସେ ଶୁଣା ହୋଇ କିପରି ପରର ଦାନ
ଗ୍ରହଣ କରିବେ ? ଯଦି ତାଙ୍କ ବାହୁରେ ବଳ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ସେ
ଯୋକ୍ତବେଶରେ ଯାଇ ଚିତୋଡ଼ ଜୟ କରିବେ—ସମୁଦ୍ର ଅନୁସନ୍ଧାନ
ଗ୍ରହଣ କରିବେନାହିଁ । ପ୍ରତାପଙ୍କ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ଅକବରଙ୍କ ତସ୍ତୁ ଅନଳା-
ଶ୍ରମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ଶୁଣା ଉଦୟପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା
କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ସାମାନ୍ୟ କେତୋଟି କୁଟୀର ନିର୍ମିତ
ହୋଇଥିଲା । ସେ ଏହି କୁଟୀରରେ ରହି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ କାଳଯାପନ
କରୁଥିଲେ । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ସୀମା ସୁଦ୍ଧା
ପରି କରିନାହାନ୍ତି ।

କ୍ରମେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାଜନିତ ଅବସ୍ଥାଦ୍ୱରେ ତାଙ୍କ ଶରୀର ଅବସନ୍ନ
ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୌବନର ଫୁର୍ତ୍ତି ଓ ତେଜ କେଉଁ ଅଙ୍ଗେ ଉଭୟ-
ଗଲା । ମୃତ୍ୟୁର ଦିନେ ଶୟା ଅପି ତାଙ୍କୁ ସ୍ବାସ କରିବାକୁ ଉପକ୍ରମ କଲା ।
ଶୁଣାଙ୍କର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସର୍ବାରମ୍ଭେ ହାତାକାର କରିବାକୁ
ଲାଗିଲେ ।

ଗଣା ପ୍ରତାପସିଂହ

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ମହାଶବ୍ଦ ପ୍ରତାପସିଂହ ସରୋବର-ତୀରବର୍ତ୍ତୀ କୁଶିତ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଦୃଶ୍ୟସମାରେ ଶାନ୍ତ ରହି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସାଧୁକୁଳା ଲଳା ଦେଖୁଥିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ ଗୁଣାଙ୍କ ଚତୁଷ୍ପାତରେ ବିଷମମନରେ ଉପବିଷ୍ଣୁ ଥିଲେ । ଅସ୍ତ୍ରଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର କଳନକରଣ ବୃଷପତି ଓ ମହୋଦଧି-ବନ୍ଧରେ ନିପତିତ ହୋଇ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାର ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ମନବାଦ-ବିକଳିତ ସରୋବର-ବନ୍ଧ ଅସଂଖ୍ୟ ଲଳିତ-ମାଳାରେ ବିରୁଷିତ ହୋଇ ଜନନେତ୍ର ଦରଶନ କରୁଥିଲା । କଳକରଣ-ରସାଶିତ ଲଳିତଗୁଡ଼ିକର ଶୋଭା ଅତୁଳନୀୟ । କିନ୍ତୁ ଗୁଣାଙ୍କ ନେତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଶୋଭା-ସନ୍ଦର୍ଭର ଅଭିଧାନ ନୁହେଁ । ସେ ଭାବୁଥିଲେ, ଚିତୋତ୍ତାପକାରୀ ଅନିଷ୍ଟତା ଓ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟସ୍ଥାନତା ବିଷୟରେ, ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥିଲା ।

ସହସା ମହାଶବ୍ଦ ଶୀଘ୍ର କଙ୍କାଳକୁ ଚଢ଼ିବେଗରେ ବିକଳିତ କରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଳ ଗର୍ଜନାସଦୃଶ୍ୟ ଭାବେ ହୃଦୟାନ୍ତରକୁ ନିହାନ୍ତ ହେଲା । ଏତଦର୍ଶନରେ ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ । ସାଲୁଗ୍ରା-ସର୍ଦ୍ଦାର ପ୍ରତାପଙ୍କୁ ସମୋଥନ କରି କାତର-କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ମହାଶବ୍ଦ, ଏ ଅକ୍ଳିମ ସମୟରେ ଅପଣଙ୍କ ଆତ୍ମାକୁ ଏପରି ବ୍ୟଥିତ କରୁନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇନାମ-କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏକମାତ୍ର କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।” ଚକ୍ରସ୍ଥଳ ନୀରବରେ ରହି ପ୍ରତାପସିଂହ ଧୀରେ ଅଧିକ ସ୍ମୃତିକର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ସର୍ଦ୍ଦାରଚୂଡ଼ାମଣି, ମୁଁ ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣୁଛି । ଜଗତ ଯେଉଁ ଅଦୃଶ୍ୟ ମହାଶକ୍ତିର ଭବିଷ୍ୟତ ଅର୍ପଣ କରିଥାଏ, ମୁଁ ତାକୁ କେବେ ଦେଖିନାହିଁ—ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିନାହିଁ । ମୁଁ ଦେଖିଥାଉଁ ଗୁରୁତାପମୟୀ ମେବାଡ଼-ଭୂମିର କମଳାସୁ ମୂର୍ତ୍ତି । ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି ହିଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଦେବତା । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତାଙ୍କ ଅନ୍ତରାଳରେ ଯେଉଁ ଅଦୃଶ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ, ତାକୁ ମୁଁ ଦେଖିବି କିପରି ? ମୁଁ ସେ ଜନ୍ମଭୂମିର

[୧୦୪]

ପ୍ରକୃତ ସେବା କରିପାରୁ ନାହିଁ — ଚିତୋଡ଼ର ପୁରବଧୂତାର ଅତି-ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥୁ ରହିଲା । ଅମରସିଂହ ଭରଦ୍ବାଜ ସ୍ବପ୍ନାବଳୀ — ଜନ୍ମରୁମିକୁ ଯବନବଳରୁ ଇଷା କରିବା ତା’ ପକ୍ଷରେ ଏକାବେଳେ ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ସେ ଆନ କୁଟୀରଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ମୋର ‘ମୁରୁପରେ ଏଠାରେ ପ୍ରଶୋଭିତ ଦର୍ମ୍ୟରାଜ ନିର୍ମିତ ହେବ । ଅପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଳାସରେ ମଗ୍ନ ହେବେ । ମେବାଡ଼ରୁମି ଭରଦ୍ବାଜ ଯବନର କ୍ରିତଦାସୀ ହୋଇ ରହିବ ।’ ପ୍ରତାପସିଂହ ଆଉ କହିପାରୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବଣ ବାସରୁ ଡୋଇଗଲା ।

ସର୍ବାରମ୍ଭରେ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ଉତ୍ତର କଲେ, “ମହାରାଜା, ଅମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍ତରର ପବନ ନାମରେ ପଥ କର କହୁଅଛୁ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ସ୍ବବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେବାଡ଼ରୁମି କଦାପି ଯବନର କ୍ରିତଦାସୀ ହେବନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ପୁରବଧୂତର ପଥ କର କହୁଅଛୁ, ସେ, ଏହି କୁଟୀରଗୁଡ଼ିକରୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅବାସରୁମି ହୋଇରହିବ, କୁମାର ଅମରସିଂହ ବିଳାସର ସୀମା ସ୍ବଜ୍ଞା ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ କରିପାରୁ ନାହିଁ ।”

ସର୍ବାରମ୍ଭରେ ପ୍ରତାପ-ବାବୁ ଶୁଣି ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ ଶୁଣ ଅଧରରେ ଶୀଘ୍ର ଦାସ୍ୟ-ରେଖା ପ୍ରତିରତ ହେଲା, ତହିଁ ଉତ୍ତର ଅଲୋକରେ ଗାପ୍ତ ହେଲା । ମହାରାଜା ଏକାଗ୍ରଚେତ୍ତାରେ ଚିତୋଡ଼ ଆଡ଼େ ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କରି ରହିଲେ । ତତ୍କାଳ ସେ ଦୃଷ୍ଟି ଆଉ ଚିତୋଡ଼ରୁ ପ୍ରତ୍ୟାହତ ହେଲା ନାହିଁ । ଚିତୋଡ଼-ନାମ-ଉଚ୍ଚାରଣଦ୍ବାରା ପ୍ରତାପସିଂହ ରବ-ରଙ୍ଗରୁମିକୁ ଭରଦ୍ବାଜ ପ୍ରହର କଲେ । ସ୍ବାଧୀନତା-ଗଗନର ଉତ୍ତରାବଳୀ ନକ୍ଷତ୍ର ଭରଦ୍ବାଜ ନିମନ୍ତେ ଅସ୍ତମିତ ହେଲା ।

ଉପସଂହାର

ପ୍ରତାପଙ୍କ ମୁଦୁପରେ ଅକବର ଅନେକ ଦିନ ଜୀବିତ ଥିଲେ
ସୁଦ୍ଧା ମେବାଜାଜମିନକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇନଥିଲେ । ପାରିବାରିକ
ଅସାନ୍ନିଯୋଗେ ତାଙ୍କ ଶେଷ ଜୀବନ ଅସାନ୍ନିମୟ ହୋଇଥିଲା ।

ମାନସିଂହ ଭାବିଥିଲେ ଯେ, ଅକବରଙ୍କ ମୁରୁପରେ କୁମାର ଖସ୍ତୁ
ଦକ୍ଷୀର ପିଂଡାସନରେ ଅଧିରୁଦ୍ଧ ହେବେ । ଅକବର ନିଜେ ତାଙ୍କ ମନରେ
ସେପରି ବିଶ୍ୱାସର ଉଦ୍ରେକ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମାନସିଂହଙ୍କ ଏ ଭ୍ରାନ୍ତି
ବିଶ୍ୱାସ ବେଶିଦିନ ରହିପାରିନଥିଲା । ମୁରୁର ଚକ୍ରଦଳ ପୂର୍ବେ ଅକବର
ସେଲିମଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀରେ ଦରକ କଲେ । ମାନସିଂହଙ୍କ ଜୀବନ-
ବ୍ୟାପୀ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । ଅକବରଙ୍କ ସାତବର୍ଷରେ ରହି ସେ
ନିଜେ ହିନ୍ଦୁସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପନ କରିପାରିଲେନାହିଁ ବରଂ ପ୍ରତାପଙ୍କ ସେପରି
କରିବାକୁ ଅବସର ଦେଲେ ନାହିଁ । ଜୀବନପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅଶେଷ
ଧୃତ୍ୱାର ଜାତ ହେଲା । ଅନ୍ୟୋଚ୍ଚିତାର ରୂପେ କି-ଦଂଶନରେ ସେ ଅଧାର
ହୋଇଗଲେ ।

ମାନସିଂହ ଜୀବିତ ଥିଲେ କାଳେ ବିପତ୍ତି ଘଟାଇପାରିନ୍ତି ଭାବ
ଅକବର ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ଭୋଜନାଟେ ସ୍ୱଗୃହକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ କଲେ । ମାନ-
ସିଂହଙ୍କ ଅନ୍ତରେ ବିଷ ସମ୍ମିଶ୍ରିତ କରି ତାଙ୍କୁ ଗୋପନରେ ମାରିବାକୁ
ସମ୍ରାଟ୍ ମନ୍ତ୍ରବିଧି ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦେବବଶତଃ ଅମର-
ଧପତିଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅନ୍ନ ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଗରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଦକ୍ଷୀଣର
ନିଜେ ପଞ୍ଚୁପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଏପରି ଜୀବନଭାବରେ ଅକବରଙ୍କ କଳକ-
ମୟ ଜୀବନର ଅବସାନ ହୋଇଥିଲା ।